

SISUKORD nr 6/2006

Toimetuse veerg

Piret Tamme.....2

Uudised

Maakondades tähistati sotsiaaltöötajate päeva.....3

Siiri Oviiri nimeline stipendium

Anneli Niinemets.....4

Seadus

Muudatused riiklikes peretoetustes 2007. aastal

Katre Pall.....5

Sotsiaaltöö meetodid

Jõustav hindamine sotsiaaltöö klienditöös

Dagmar Narusson.....7

Intervjuu

Malcolm Payne:

Sotsiaaltööd ei tasu veel maha kanda!

Regina Karjakina.....12

Puuetega inimesed

Puuetega inimeste toimetuleku ja vajaduste uuringust 2005–2006

Katrin Pedastsaar, Märt Masso.....18

Kommentaar

Mihkel Aitsam.....23

Arvamus

Probleemid rehabilitatsiooniasutuse vaatevinklist

Riina Kallaste.....24

Kommentaar

Liidia Soontak.....26

Lapsed

Kui lapsekeskne on lastekodu?

Ingrid Kask28

Euroopa kvaliteedistandardid laste asendushooldusele

Elmet Puhm.....34

Lapse heaolust riskiühiskonnas

Taimi Tulva.....37

Rehabilitatsiooniteenus alaealisele õigusrikkujale

Natalja Fjodorova.....40

Lastekohtute süsteem Šotimaal

Mike Burr.....43

Eetika

Sotsiaaltöö globaalsete eetikastandardite otsing – pinged ja protsess (2)

Arne Grønningsaeter.....45

Sündmus/Info

Võrdsete võimaluste aasta 2007

Heili Jõe.....6

Kvaliteedijuhtimise rakendamisest

Tallinna Vaimse

Tervise Keskuses

Anu Rahu, Margit Kirja.....51

Lastekaitse maailmafoorum

Vancouveris

Ene Tomberg.....59

Sotsiaalhooldaja või tegevusjuhendaja?

Piret Tamme.....60

Ajalugu

10 aastat Astangu

Keskust

Maret Priske.....54

Kokkuvõte

Inglise ja vene keeles.....62

Kirjandus.....64

3. detsembril süüdati esimene adventi-
küünal. Kätte on jõudnud aasta pimedam,
kuid samas paljudele ka kõige ilusam
aeg – jõuluaeg. Sel ajal me mõtleme oma
lähedastele, oma sõpradele. See on aeg,
millal tahame olla paremad, unustada
igapäevased askeldused ning tõised
probleemid. Detsembris toimub ka roh-
kesti heategevusüritusi, kus hea sõnaga
meenutatakse tehtut ja tunnustatakse
parimaid.

Pidasime meiegi meeles 38 üld- ja eri-
hoolekandeesutuse töötajat, keda tunnustati sotsiaalministri
tänukirjaga. Valiku tegid asutused ise. Juhtkond valis koos töötajatega endi hulgast inimese, keda nad pidasid tänukirja vääriliseks. Huvitav oli see, et pea kõik, kes asutuste poolt ära märgiti, olid pika tööstaazhiga, head suhtlejad, kliente arvestavad ja armastavad töötajad, abivalmid kolleegidena ning positiivse eluhoiakuga. Ei jaganud me rahalisi preemiad ega kalleid kingitusi, piisas tänukirjast, abiministri käepigistusest ja ennekõike kolleegide headest sõnadest, mida jagus kõigile ja mis tulid südamest. Veel kord sain kinnitust, et raha on küll oluline, kuid raha kõrval on ka muid tunnustamise viise, mille mõju on sama oluline või ehk isegi võimsam.

Me tunnustame ja kiidame oma kliente, kuid mõelgem, millal me viimati kiitsime oma kolleege. Ja kui ei tule meelde, siis parandagem see viga. Üks südamest tulev hea sõna, ja teie kolleeg on terve päeva õnnelik. Ja kindlasti olete rahul ka ise.

Ilusat jõuluaega soovides

Piret Tamme

A handwritten signature in black ink, appearing to read 'P. Tamme'. The signature is fluid and cursive, written on a white background.

U U D I S E D

Maakondades tähistati sotsiaaltöötajate päeva

Mitmel pool üle Eesti tähistati sotsiaaltöötajate päeva. Osa maavalitsusi tunnustas ka tublimaid sotsiaaltöötajaid.

Lääne-Virumaal valis konkursikomisjon 6. novembril aasta sotsiaaltöötajaks Haljala valla sotsiaaltöötaja **Urve Vogt**'i. Esile tõsteti tema töö tulemuslikkust Haljala vallas sotsiaaltöö tegijana, organiseerijana, klienditundjana ning päevakeskuse käivitajana. Varem töötas Urve sama valla lastekaitsetöötajana. 2002. a rajas ta Haljala vallas noortekeskuse ning viis läbi projekti riskirühma poistele. Urve tegutseb koos kooli ja lapsevanematega. Toimetulekutoetuse maksmisel teeb Urve Vogt tööd selle nimel, et inimesed tööle asuksid. Selleks osaleb ta aktiivselt tööturuameti koostööprojektides. Ta on toonud Haljala päevakeskusesse palju psüühikahäiretega inimesi ja tänu sellele on nendega tehtav töö ulatuslik. Urve tunneb oma kliente, ta on osanud kohaliku sotsiaalkomisjoni töö muuta kliendikeskseks. Urve on aidanud läbi viia ka mitmeid kursusi puuetega inimestele, ta on üks maakonna hoolekande arengukava koostajatest.

Lääne-Virumaa Kutsekõrgkooli sotsiaaltöö osakond koos maavalitsuse sotsiaal- ja tervishoiuosakonnaga on sotsiaaltöötajate päeva puhul sotsiaaltöö tegijaid võõrustanud juba viis aastat.

Hiumaa sotsiaaltöötajad tähistasid oma pidupäeva 10. novembril Kõrgessaare Vaba Aja Keskuses. Omavalitsuste ja maavalitsuse sotsiaaltöötajad esinesid lustakate kavadega, mis olid mardipäevast mõjutatud, muhedalt ironiseeriti ka oma igapäevatöö üle. Tervituskõnega esines ja aasta parima sotsiaaltöötaja ning sotsiaaltöö asutuse kuulutas välja sotsiaalministeeriumi asekanstler Riho Rahuoja. Hiumaa parimaks sotsiaaltöötajaks tunnustati Käina Gümnaasiumi sotsiaalpedagoog **Elle Voolma**, sotsiaaltöö asutusena pälvis tun-

nustuse **Lauka Päevakeskus**. Elle Voolma panus Hiiu maakonna sotsiaaltöö arendamisse on olnud nii märkimisväärne, et 26. novembril autasustas peaminister Andrus Ansip teda kodanikupäeva aumärgiga.

Järva maavalitsus on korraldanud oma koostööpartnerite tänamiseks maavanema vastuvõtu juba kaheksa aastat järjest. Tänavu toimus maavanema vastuvõtt maakonna sotsiaalnõunikele ning hoolekandenasutuste juhtidele 15. novembril.

Maavanema tänukiri tubli ja aktiivse töö eest anti üle Järvamaa Lasteabikeskuse juhatajale **Helle Jago**'le, kes on andnud suure panuse Järvamaa Lasteabikeskuse pakutavate teenuste kvaliteedi parandamisse ning uute teenuste väljaarendamisse. Ta on aktiivselt osalenud maakondlike arengukavade väljatöötamisel ja sellega aidanud kaasa hoolekande arendamisele maakonnas.

Esimeseks **Läänemaa** aasta sotsiaaltöö tegijaks tunnustati Taebla vallavalitsuse sotsiaalnõunik **Leili Mutso**, kes on töötanud sotsiaalnõunikuna ligi 15 aastat. Oma tööd teeb ta väga põhjalikult. Korduvad kodukülastused, tihedad kontaktid erinevate asutuste ning partneritega jt abinõud loovad eelduse, et probleemid leiavad ka lahenduse. Leili töö tulemusena on tänaseks Taebla vallas tööle rakendatud kolm laste- ja noortekeskust ning beebikool nii Taeblas kui Paliveres. Ta korraldab esmaabi ning traumade ennetamise alast koolitust nii beebikooli peredele kui ka suurperedele. Leili peab regulaarset ühendust nii hoolekandenasutuste personali kui ka kasvandikega.

Saare maavanem Toomas Kasemaa andis teeneteplaadi tänavusele maakonna parimale sotsiaaltöötajale, Leisi valla sotsiaal-osakonna juhataja **Mari-Anne Tuulingule**. Talle kuulusid ka kolleegide tänu ja lilled. Mari-Anne Tuuling jäi oma tänukõnes tagasihoidlikuks, öeldes, et aunimetust ei antud mitte talle, vaid kõigile Leisi valla sotsiaaltöö tegijaile, ja neid on kolm.

U U D I S E D

16.–17. novembril toimunud sotsiaalhoolekande aastakonverents „Tasakaalus hoolekandesüsteem“ lõppes **Tallinna** parimate sotsiaalhoolekandetöötajate tunnustamisega. Tallinna linna tänukirja said kokku 25 töötajat: **Andrus Toompuu, Leidi Kaskema, Anneli Säre, Svetlana Nurken, Epp Saarepuu, Lilia Tkats, Helju Žuranjuk, Anu Rahu, Angela Altmets, Tiiu Raid, Eevi Kruuk, Vaike Sarn, Eerika Rahuoja, Kadri Kell, Ester Paap, Ivika Kärner, Raissa Ruunin, Katri Heinjärv, Anu Lehtla, Eha Rohtla, Maaris Kameneva, Ilona Raudsep, Marit Pauk, Küllike Saks, Kersti Põldemaa.** Esindatud olid kõik linnaosad ning Tallinna Sotsiaal- ja Tervishoiuameti allasutused. Tunnustuse aluseks võeti professionaalsus, arengutahe ning isikuomadused.

Tartu maavalitsus tähistas sotsiaaltöö 15. aastapäeva kohalikes omavalitsustes. 11. detsembril toimus Tartu Linnamuuseumis maavanema pidulik vastuvõtt, kuhu kutsuti kohalike omavalitsuste sotsiaalnõunikud, sotsiaal-asutuste juhid ning maavalitsuse koostööpartnerid. Tunnustust avaldati nendele sotsiaalnõunikele, kes olid oma ametit pidanud kõik need 15 aastat: **Sirje Erm** Rannu vallavalitsusest, **Kaja Reimann** Ülenurme vallavalitsusest, **Riina Haug** Võnnu vallavalitsusest, **Astrid Laur** Meeksi vallavalitsusest ja **Vaike Torokvei** Vara vallavalitsusest.

Pärnumaal tähistati sotsiaaltöötajate päeva kuu aega varem – 12. oktoobril Tervise Paradiisis. Ühendati meeldiv kasulikuga ja saadi infot tööturuteenustest ja toetustest. Iseenda hoidmisest rääkis sotsiaaltöötajatele psühhiaater Jüri Ennet. Päev lõppes piduliku lõunasöögiga.

Võrumaal korraldas sotsiaaltöötajate päeva tähistamise Võrumaa Omavalitsuste Liit 10. novembril Kubja tervisekeskuses, kuhu kutsuti sotsiaaltöötajad ja hooldustöötajad omavalitsustest ja hoolekandeesutustest. Sotsiaaltöö tegijad said kontrollida tervist ja

valida omale meelepärane tervistav protseduur. Parim sotsiaal- ja tervishoiutöötaja valitakse vabariigi aastapäeval.

Viljandi maavalitsuses 14. novembril toimunud kohalike omavalitsuste sotsiaaltöötajate infopäeval tähistati sotsiaaltöötajate päeva kohvi ja koogiga.

Siiri Oviiri nimelise stipendiumi sai Helika Saar

Eelmisel aastal pandi Tallinna Ülikooli sotsiaaltöö osakonnas alus kenale traditsioonile. Endine sotsiaalminister ja tänane Europarlamendi liige, osakonna pikaajaline koostööpartner ja õppejõud Siiri Oviir soovis tunnustada õpingutes edukalt edasijõudnud ja ühiskondlikult aktiivset sotsiaaltöö magistranti 20 000-kroonise omanimelise stipendiumiga. Eelmise aasta stipendiaat Mare Liiger on tänaseks omandanud magistriraadi sotsiaaltöös ja jätkab doktoriopinguid Tartu Ülikoolis.

Sellel sügisel määras stipendiumikomisjon stipendiumi **Helika Saar**'ele, TLÜ sotsiaaltöö eriala rakendusliku sotsiaaltöö magistrirõppe teise aasta magistrandile. Ta on lõpetanud Tartu Ülikooli õigusteaduskonna (1999) ja tema igapäevaseks tööks on juriidiline nõustamine. Helika huvitub inimõigustega seotud tööst lastekaitstes ja sotsiaalvaldkonnas tervikuna. Bakalaureusetöö kirjutab ta teemal: „Lapsendamise ja rahvusvahelise lapsendamise õiguslikust reguleerimisest Eestis“, seejärel jätkas õpinguid Tallinna Ülikooli sotsiaaltöö osakonnas, et täiendada oma juriidilisi teadmisi teadmistega sotsiaaltööst. Stipendiaat töötab Lastekaitse Liidus vabatahtlikuna ning tulevikus on tal plaanis siduda end rahvusvaheliste humanitaarprojektidega, mille nimel asus ta kaks aastat tagasi prantsuse keelt õppima.

TLÜ sotsiaaltöö osakond tänab Siiri Oviiri stipendiumi eest. Õnnitleme stipendiaati ja soovime kõigile üliõpilastele edukaid õpinguid!

Anneli Niinemets

Muudatused riiklikes peretoetustes 2007. aastal

Katre Pall, sotsiaalministeeriumi sotsiaalkindlustuse osakonna hùvitiste ja toetuste poliitika juht

2007. aastal toetatakse eestkostel ja perekonnas hooldamisel olevaid lapsi, lasterikkaid peresid ning 16–19-aastaseid keskhariduse omandajaid.

2007. a 1. jaanuarist tõuseb eestkostel või perekonnas hooldamisel oleva lapse toetus 900 kroonilt 1500 kroonini kuus. Perekonnas hooldamisel või eestkostel olnud lastele hakatakse iseseisva elu alustamisel maksma elluastumistoetust. Elluastumistoetus on ühekordne toetus summas 6000 krooni, mida senini on makstud vanemaliku hoolitsuseta lastele, kes astuvad ellu hoolekandeesutusest või erivajadustega laste koolist.

Uue seadusega tekib toetusele õigus neil isikutel, kes asuvad iseseisvalt elama alates 01.01.2007 ning kelle eestkoste või hoolduslepingu lõppemisest on möödunud kuni 2 aastat. Elluastumistoetuse taotlemiseks, kui iseseisvat elu on alustatud 2 aasta jooksul peale lepingu lõppemist või kooli nimekirjast kustutamist, on antud lisaaega veel 6 kuud. Neil, kel õigus elluastumistoetusele tekkis enne 1. jaanuari 2007, on aega toetuse taotlemiseks endiselt 2 aastat alates hoolekandeesutuse nimekirjast kustutamisest.

1. juulist 2007 tõuseb lapsetoetus alates pere kolmandast lapsest 300 kroonilt 900 kroonini kuus. Ühtlasi lõpetatakse kolme- ja enamalapselise pere toetuse ehk kvartalitoetuse maksmine. Muudatus puudutab ka toimetulekutoetust, kuna toimetulekutoetust saavatele suurtele peredele enam kvartalitoetust ei maksta. Kvartalitoetuse ärajäämise kompenseerib toimetulekupiiri tõus 900 kroonini 2007. aastal. Seega muutub sotsiaalabiskeem ühesuguseks kõikidele peredele. Kuni 2007. a esimese poolaasta lõpuni makstakse toimetulekutoetust saavatele lasterikkadele peredele nii uues määras toimetulekutoetust kui ka kvartalitoetusi.

2007. a 1. septembrist hakatakse maksma lapsetoetust ja teisi peretoetusi 16–19 aastastele lastele, kes omandavad keskharidust teistes õppevormides peale päevase õppevormi – õhtuõppes, kaugõppes või osakoormusega kutseõppes. Samuti hakatakse peretoetusi maksma lastele, kes üheaegselt tegelevad põhihariduse omandamise ja kutseõppega. Kui lapsetoetuse ja teiste peretoetuste maksmine on lõpetatud, kuid seoses loetletud seadusemuudatusega tekib uuesti selleks õigus, tuleb toetuste taotlemiseks esitada avaldus elukohajärgsele pensioniametile.

Ravikindlustus kõigile aktiivsetele töötajatele

Valitsus kiitis 9. novembril heaks sotsiaalministri ettepaneku, vastavalt millele tagab riik alates 2007. aastast ravikindlustuse kõikidele tööturuametis arvel olevatele aktiivselt tööd otsivatele töötutele. Seeläbi laieneb ravikindlustusega kaetud isikute ring ligikaudu 10 900 inimese võrra, kes on motiveeritud osalema pikaajaliselt töötutele mõeldud tööturuteenusel ja aktiivsemalt tööd otsima. Siiani on ravikindlustuse saamist piiratud töötutoetusega, mis on tekitanud töötute seas ebavõrdse olukorra. Meetmega tagatakse kõigile aktiivselt tööd otsivatele töötutele töötamise perioodiks ja tööturuteenusel osalemise ajaks ravikindlustuse.

Kui 2002. a oli 6,1% Eestis elanikest ravikindlustuseta, siis 2006. a oli neid 5,4%. Käesoleva seaduse muudatusega väheneb ravikindlustamata inimeste arv järgmisel aastal 10 900 inimese võrra. Aktiivselt tööd otsivad inimesed saavad kindlustuse võrdsetel alustel töötutoetuse saajatega kuni üheksaks kuuks ehk 270 päevaks. Tagamaks, et ravikindlustuse saavad tõepoolest ainult aktiivselt tööd otsivad töötud, kehtestatakse neile ravikindlustuse saamiseks ühe kuu pikkune ooteperiood ehk aktiivse töö otsimise ülesnäitamise aeg.

Allikas: www.sm.ee

Võrdsete võimaluste aasta 2007

Heili Jõe

**Sotsiaalministeeriumi soolise võrdõiguss-
likkuse osakonna peaspetsialist**

Euroopa Liit on kuulutanud 2007. aasta võrdsete võimaluste aastaks. Mitmed ettevõtmised on plaanitud nii liikmesriikides kui ka Euroopa Liidu tasandil. Aasta raames käsitletakse diskrimineerimist **soo, rassilise või etnilise päritolu, usutunnistuse või veendumuse, puude, vanuse ning seksuaalse sättumuse tõttu**. Tähelepanu pööratakse ka sellisele põhjendamatu ebaseadusele, mis leiab aset mitme eelnimetatud tunnuse alusel.

Euroopa aasta „**Võrdsed võimalused kõigile – õiglase ühiskonna poole**“ (2007) võtmesõnadeks on **õigused, esindatus, (mitmekesisuse) tunnustamine ja austus**. Eesmärk on tõsta inimeste teadlikkust sellest, et mis tahes diskrimineerimine on ebaseaduslik, ning alustada laiapõhjalisi diskussioone võrdse kohtlemise olemuse üle, kaasates vähemusgrupe ühiskonnas.

Euroopa Liidu tasandil on plaanis läbi viia mitmed uuringud, kohtumised ja üritused; tõhustada koostööd ettevõtjate, meediaorganisatsioonide ja kodanikuühiskonna katusorganisatsioonide vahel ning teavitada avalikkust. Täpsema ülevaate aasta tegevustest saab aasta ametlikult kodulehelt:

http://ec.europa.eu/employment_social/equality2007/index_en.htm

Põhiosa ettevõtmisi toimub siiski liikmesriikides. **Eestis** koordineerib võrdsete võimaluste aasta tegevusi sotsiaalministeerium. Selgitamaks välja prioriteetsed küsimused, kutsuti novembris erinevad kodanikuühiskonna organisatsioonid, vähemusgruppide esindajad ja ametkonnad ümarlauakoh-

tumistele. Toimusid arutelud diskrimineerimise selliste vormide kohta nagu diskrimineerimine seksuaalse sättumuse tõttu, diskrimineerimine soolisel alusel, etniline-rassiline ja usuline diskrimineerimine, vanuseline diskrimineerimine ning diskrimineerimine puude tõttu. Arutati probleeme, millele saaks pöörata võrdsete võimaluste aasta raames rohkem tähelepanu. Kohtumiste käigus koguti organisatsioonidelt ka konkreetseid ettepanekuid tegevuste läbiviimiseks. Arutelude käigus tehtud ettepanekud võeti arvesse aasta tegevuskava koostamisel. Võrdsete võimaluste aasta Eesti tegevuskava esitati 15. detsembril Euroopa Komisjonile, kes kaasrahastab tegevusi.

Aruteludest erinevate sihtrühmade esindajatega tuli välja, et üks üldine probleem on **inimeste vähene teadlikkus** õigustest ja diskrimineerimise olemusest; institutsioonidest, kuhu pöörduda abi saamiseks; vähemusgruppidest Eesti ühiskonnas. Vähene teadlikkus mõjutab ka inimeste hoiakuid diskrimineerimise suhtes.

Diskrimineerimist ei ole Eestis seni põhjalikult uuritud. Rõhutati, et diskrimineerimine ei ole ainult ebaseadset kohtlemist kogeva väikse rühma probleem, vaid puudutab kõiki ümbritsevaid inimesi – perekonda, töökaaslast j.

Võrdsete võimaluste aasta raames on sotsiaalministeeriumil plaanis korraldada 2007. a jaanuaris mitu taotlusvooru erinevateks tegevusteks. Täpsemalt saate infot küsida aasta koordinaatorilt Heili Jõelt (heili.joe@sm.ee, 626 9261).

Jõustav hindamine sotsiaaltöö klienditöös

Märksõnad: ressursside hindamine sotsiaaltöös, jõustamine

Dagmar Narusson

TÜ Pärnu Kolledzhi lektor, TLÜ doktorant

Artiklis tuleb juttu inimese tugevustele orienteeritud ja jõustamise põhimõtetest lähtuvast hindamisest sotsiaaltöö klienditöös. Hindamise protsess võib olla ja tegelikult peakski olema huvitav, arendav, positiivne kogemus nii abi vajavale inimesele kui sotsiaaltöötajale.

Kuidas saab hindamine olla positiivne kogemus? Küllap nii mõnigi praktik esitab mõttes selle küsimuse. Üsna harjumuspärane on aruam, et hindamise protsessis on fookuses inimese vajadused, puudused, mured, piirangud ja takistused. Teenuseid või muud abi vajavad inimesed on harjunud, et hindamine (näiteks hooldusvajaduse hindamine, hindamine rehabilitatsiooniplaani koostamisel vms) tähendab oma probleemidest rääkimist. Sotsiaaltöötajad võtavad hindamist kui tegevust, mille peamine eesmärk on inimese hetkeolukorra ja vajaduste väljaselgitamine. Nii ongi mõlema osapoole tähelepanu koondunud probleemidele. Probleemidest rääkides on taustaks valdavalt negatiivse värvinguga emotsioonid. Kuidas saab siin olla tegemist positiivse kogemusega?

Tegelikult on hindamine rohkem kui probleemide ja vajaduste väljaselgitamine. Hindamise protsess võib olla nii abivajavale inimesele kui sotsiaaltöötajale huvitav, positiivne, isiksuse arengut soodustav kogemus. Märksõnadeks on sellise hindamise puhul (1) inimeses ja tema lähikeskkonnas leiduvate ressursside esile toomine, (2) orienteeritus isiksuse tugevustele kogu protsessi vältel alates hindamisest kuni eesmärkide ja nende saavutamise võimaluste määratlemiseni tegevuskavas või juhtumiplaanis, ja (3) lähtumine jõustava sotsiaaltöö põhimõtetest.

Tugevustele orienteeritus

Strengths perspective (ingl k), mida võiks eesti keelde ümberpanduna nimetada tugevustele orienteeritud lähenemiseks, rõhutab, et igal inimesel on mõned tugevad omadused ning oskused, mis aitavad elus edasi liikuda ja raskusi ületada. Teine eeldus on, et inimesi motiveerib tegutsema pigem see, mida nad tahavad saada, mitte see, millest nad tahavad lahti saada. Seega liigne keskendumine haigusele, puudusele, raskusele pigem halvab või kahjustab inimese võimet tulla toime elu väljakutsetega, kui on selle juures abiks (Brun ja Rapp 2001).

Lugesin hiljuti Christina McFarlene artiklit “Minu tugevused ...” /*My Strength: A Look Outside the Box at the Strengths Perspective*/ ajakirja Social Work 2006. aasta aprilli numbrist, kus ta ütleb, et tema sotsiaaltöö praktikas vaimse tervise valdkonnas on olnud juhtumeid, kus inimese elus on toimunud pärast eesmärkide saavutamisele keskendatud tegevust lühikese aja jooksul märkimisväärsed muutused, mida 15-aastat kestnud teraapiaga ei

olnud juhtunud. Ta ütleb, et teda üllatab, kui palju kliente kannatab selle all, et neile on pikka aega öeldud, mida nad ei saa või ei suuda teha, nii et nad ei tea ega mäletagi enam asju, mida nad on suutnud ning suudavad saavutada.

Usk, et inimesel võivad olla oma eesmärgid, õigus ja võimalus ise oma eesmäärke sõnastada ning tugevad isiksuseomadused soovitu saavutamiseks, vallandab inimeses kirjeldamatu energia, rääkimata rõõmust ja elevusest, mis kaasneb juba väikeste edusammudega eesmärgi poole liikumisel. *Strengths perspective* on lähenemine, mis väärtustab inimese enesemääramisõigust ja inimese võimalust kujundada ise oma elukäiku. Tugevuste mudel rõhutab, et kõik inimesed võivad muutuda, mis aga ei tähenda seda, et nad kõik kindlasti muutuvad – kõik oleneb inimesest.

Jõustamine sotsiaaltöö klienditöös

Kui inimese tugevused (*strengths*) on väärtuslik alusmaterjal või ressursiallikas inimeses muutuste esile kutsumiseks, siis jõustav sotsiaaltöö on töövahend või kanal. See tähendab, et jõustamise põhimõtetest lähtuv sotsiaaltöötaja tunnustab klienditöös inimese enesemääramisõigust, märkab inimese andeid, võimeid, kompetentsi, püüdlusi, võimalusi, tema elu kandvaid väärtusi ja visioone ning julgustab inimest oma eluolukordi ise lahendama.

Cowger (1994) kirjeldab jõustamise kahte teineteisest sõltuvat ja interaktiivset külge. Need on isiksuse jõustamine ja sotsiaalne jõustamine. Isiksuse jõustamine keskendub eeskätt kliendi enesemääramisele. See tähendab muuhulgas seda, et inimene annab abistamisprotsessile suuna, võtab vastutuse ja kontrolli oma elu üle, hoiab oma pilgu eesmärgile suunatuna, õpib uuel viisil nägema oma olukorda, võtab kasutusele uusi käitumisviise, mis pakuvad rohkem rahuldust ja on edukamad. Isiksuse jõustamise puhul väärtustatakse iga inimese unikaalsust ja isiksuslikku arengut. Seevastu sotsiaalne jõustamine tõstab esile konteksti – inimese käitumist mõjutab sotsiaalne keskkond, inimese identiteedi kujunemises on oluline roll teistel inimestel ja suhetel ümbritseva keskkonnaga. Sotsiaalse jõustatuse puhul peetakse oluliseks inimese oskust mõjutada või koguni kujundada teda ümbritsevat keskkonda.

Siinkohal tuleb muidugi öelda, et kedagi ei saa vägisi jõustada – pole võimalik, et üks osapool on passiivne ehk jõustatav ja teine aktiivne ehk jõustaja. Soodsas keskkonnas jõustab inimene ennast ise. Sotsiaaltöötaja ülesanne on olla soodsa keskkonna looja rollis.

Jõustava sotsiaaltöö üldised põhimõtted on:

1. Muuta abi vajava inimese lugu ühiskonnas nähtavaks ja kuuldavaks, juhul kui inimene ise seda ei suuda, või julgustada inimesi kasutama omi sõnu olukordadest ja kogemustest rääkimiseks.
2. Märgata inimese ressursse ja arvestada nendega.
3. Tagada inimesele juurdepääs infole, pühendada teda otsuste tegemise protsessi ja pööra tähelepanu harjumuspärasest erinevatele lahendusvõimalustele.
4. Seista hea selle eest, et abi vajav inimene saaks kätte kõik need teenused, toetused, abivõimalused, mida ta vajab ja millele tal on seaduslik õigus.
5. Teenuse saaja ja sotsiaaltöötaja on koostööprotsessis partnerid, st teenuse kasutajasse tuleb suhtuda kui teadmisi omavasse ja loovasse subjekti ning püüda talle võimalikult vähe peale suruda valikuid. Põhitähelepanu olgu dialoogil teenuse saajaga, tema kuulamisel, temaga rääkimisel.
6. Õppida kliendilt: inimesi kuulates saame kõige rohkem teada sotsiaalsüsteemi

kohta; saame teada, kuidas inimesed tajuvad sotsiaaltöötajate tegevust, aga ka seda, kuidas bürokraatia, ressursside kättesaamise raskused, sh igasugused piirangud teenuste ning toetuste saamisel ja sotsiaalosakondade/ organisatsioonide tegevuse korraldus tekitavad jõuetust oma vajaduste väljendamisel ehk oma probleemide kuuldavaks tegemisel.

7. Tööprotsessis toimuva reflekteerimine õpetab märkama, kuidas sotsiaaltöötaja isiklikud väärtushinnangud, sotsiaalsed erinevused ja võimu omamine mõjutavad koostööd kliendiga, aga ka suhteid kolleegidega. Toimuvat järjepidevalt analüüsidest saab sotsiaaltöötaja infot, millised olukorrad toimivad tema enda jaoks piiravatena, mis kliendi jõudu ja tegevusvõimet pärssivate teguritena ning ta saab olukorra lahendamise nimel tegutseda.
(Burke ja Dalrymple 2002, Dalrymple 2005, Payne 2005, Narusson 2006)

Ressursside hindamine

Abi vajav inimene satub tavaliselt abistaja juurde üsna haavatavas olukorras ja vähese jõuvaruga (valdav on jõuetuse tunne). Jõu puudumine on põhjus, miks inimene otsib kõrvalist

Tugevuste ja ressursside märkama õppimine ning jõustamise põhimõtete rakendamine võib saada üllatavalt positiivseks kogemuseks sotsiaaltöötajale.

abi. Viis, kuidas hindamine toimub, omab kaugemas perspektiivis mõju inimese elule, rääkimata sellest, et see on määrava tähtsusega sotsiaaltöötaja ja teenuse saaja edasise koostöö seisukohalt. Hindamise protsessis puudustele keskendumine suurendab haavatavust ja jõuetust veelgi ning rõhutab kliendi-sotsiaaltöötaja ebavõrdset suhet (Cowger 1994).

Igas inimeses on olemas mõningad ressursid – oskused, teadmised, kogemused, isiksuseomadused. Tähtis on märgata neid ressursse, st inimese tugevusi, inimese võimalusi oma olukorda ise muuta. Inimese tugevustele tähelepanu pööramine ei tähenda, et sotsiaaltöötaja ignoreerib tema probleeme. Skisofreenia on reaalne. Pankrease kasvaja on reaalne. Lapse seksuaalne väärkohtlemine on reaalne. Vägivald on reaalne..... Kuid ressursse-tugevusi arvestav spetsialist oskab märgata traumasid ja valu kogeva inimese võimalusi ning temas leiduvaid jõuvarusid, mis aitavad edasi elada, olukorraga toime tulla (Saleebey 1996). Ressursse, mis teatud juhtudel aitavad isegi võitjana, tugevamana, kogemuse võrra rikkamana edasi minna. (Narusson 2006) Millistele ressurssidele tuleks tähelepanu pöörata? Ressursse tuleks otsida samadest valdkondadest, milles harilikult püütakse kindlaks teha lahendamist vajavaid probleeme ehk siis (1) isiksuseomadused ja oskused, (2) suhted (3) tervis, (4) majanduslik toimetulek, (5) elukorraldus, elukoha tingimused, (6) haridus, (7) töö, (8) vaba aeg, (9) enesetaastamis(rekreatsiooni)oskus.

Ressurssideks on inimese argielu praktilised oskused, mõned seni teadvustamata sotsiaal-majanduslikud võimalused, sh majandamisoskus, oskus oma vaba aega mõtestatult kasutada, nagu tegelemine hobidega, enesearendamine, suhted toetusvõrgustikuga ja sellelt saadav psühhosotsiaalne toetus, töökogemused ja kutseoskused, omandatud haridus ja järjekindel teadmiste täiendamine, psühholoogilised ressursid ja jõuvarude taastamisoskus. Ressursid, millele tuginedes saab lahendusi planeerida, on ka inimese varasem positiivne toime-tulekukogemus, motiveeritus, huvi, tahe pingutada jne.

Jõustav hindamine

Hea on teada, et on hulk võimalusi, mida silmas pidades ja südamega tööd tehes saab sotsiaaltöötaja olla hindamist läbi viies jõustav ja võimaldada inimesel kogeda hindamist positiivsena. Nimetan siinkohal jõustava hindamise põhimõtted.

Kasuta hindamist inimese unikaalsuse avastamiseks. Hindamine peaks olema niisugusel määral individualiseeritud, et võimaldab sotsiaaltöötajal mõista ainulaadset olukorda, mida inimene kogeb. Sotsiaaltöötajate poolt kasutatavate hindamismeetodite hulk on üsna piiratud ja ka hinnatavad eluvaldkonnad on välja kujunenud (või kirjas hindamisvahendis). Nii võibki juhtuda, et tugevuste ja ressursside hindamisest saab rutiinne tegevus. Rutiinist stereotüüpse suhtumiseni on vaid üks samm. Ei tohi unustada, et hindamine on siiski vahend inimese unikaalsete omaduste mõistmiseks.

Räägi nii, et klient mõistab, millest jutt. Keelekasutusele on vaja tähelepanu pöörata nii info kogumise protsessis kui ka hindamiskokkuvõtte kirjutamisel. Hindamine on efektiivne ainult sel juhul, kui mõlemad huvitatud osapooled osalevad selles täiel määral. Võrdset osalust võib häirida see, kui sotsiaaltöötaja kasutab professionaalset sõnavara või kliendi jaoks keerulisi sõnu ja abivajaja ei mõista räägitava jutu sisu. Nii suuline kui ka kirjalik tekst (kokkuvõtte hindamisest) peaksid olema lihtsad ja arusaadavad ning sisaldama piisaval hulgal selgitusi.

Ressursse tuleks otsida samadest valdkondadest, milles harilikult püütakse kindlaks teha lahendamist vajavaid probleeme.

Muuda hindamine inimest ja sotsiaaltöötajat liitvaks tegevuseks. Enne hindamisega alustamist tuleks sotsiaaltöötajal läbi mõelda enda ja kliendi roll, et vältida ühepoolset ülevõitu alla, andja-saaja suhet. Sotsiaaltöötaja saab alguses ebavõrdsena näivat suhet tasakaalustada, vähendades positsiooniga kaasneva võimu domineerimist ja rõhutades kliendi mõistmise ja soovide tähtsust. Töötaja ülesanne on küsitleda, kuulata ja suunata klienti avastama, selgitama ja sõnastama. Klient peab tundma ennast hindamise ja selle tulemi omanikuna. See tähendab muuhulgas, et inimene ise peab sõnastama oma eesmärgid, tema peab olema see, kes annab protsessile suuna. Sotsiaaltöötajale või juhtumikorraldajale jääb abistav tegevus mõõdetavate eesmärkide sõnastamisel, strateegiate valikul ja ajakava määramisel. Teenuse saajat ja sotsiaaltöötajat liidab avatud suhe ja vastastikku infojagamist soodustav õhkkond.

Ole reflekteeriv. Hindamine on mõlema osapoole jaoks õppimise protsess. Analüüsida ja reflekteerida, mis hindamisel koostööprotsessis toimub, mida on teada saadud, mis mõtteid see tekitab, mida toimuvast õppida, on kasulik kogemus nii kliendile kui sotsiaaltöötajale. Siia kuulub ka julgus jagada omi kahtlusi ja mõtteid selle kohta, millised valikud võivad olla õiged, millised mitte.

Otsi vastastikust kokkulepet. Hindamine ei tohiks olla salajane. Kõiki hindamise käigus koostatud dokumente tuleks asjaosalisele näidata. Miks on seda vaja? Hindamine on protsess, kus seistakse vastamisi probleemse olukorraga. Probleemse olukorra lahendamiseks sobivate valikute tegemine on võimalik vaid siis, kui ollakse täielikult informeeritud ja tunatakse, et olukord on kontrolli all. Iga salajane dokument muudab kliendi hoopis vastuvõt-

likuks manipulatsioonidele. Mõiste “vastastikune kokkulepe” tähendab, et klient peab nõustuma dokumendi sisuga. Sotsiaaltöötaja mitte lihtsalt ei koosta kokkuvõtet hindamisest, vaid peab leidma kliendiga teineteisemõistmise ja selleks pöörama tähelepanu ka oma keelekasutusele.

Välidi süüdistamist. Sageli aetakse segamini hindamine süüdistamisega. Tuleb meeles pida, et inimene on ju tulnud abi otsima. Süüdistamine ei vii kuhugi, ja kui süüdistus on suunatud kliendile, siis süvendab see madalat enesehinnangut, kui aga teistele, siis õpitud abistust või mõjutab probleemiga tegelemise motivatsiooni. Inimeste eludes juhtub igasuguseid asju ja inimesed on haavatavad, sotsiaaltöötajal tuleb sellega arvestada.

Välidi põhjus-tagajärg mõtlemist. Kausaalne mõtlemine on lihtsustatud ja piiratud. Tavaliselt näitab see vaid üht võimalikku perspektiivi probleemse olukorra lahendamiseks, viib tihti süüdistamiseni. Inimese probleemne olukord on tavaliselt mitmetahuline ja ei allu lihtsustatud põhjus-tagajärg skeemile.

Hinda, ära diagnoosi. Diagnoosimine ei sobi kokku tugevuste avastamise ja jõustamisega. Diagnoos kuulub patoloogia, deviantsuse, puuduste konteksti. Diagnoosimine on seotud meditsiinilise mudeliga. Hindamine on eelkõige püüd mõista.

Lõpetuseks tulen tagasi alguses välja öeldud mõtte juurde, et hindamine võiks olla teenuse saajale ja sotsiaaltöötajale huvitav, arendav, positiivne kogemus. Tugevuste ja ressursside märkama õppimine ning jõustamise põhimõtete rakendamine võib saada üllatavalt positiivseks kogemuseks sotsiaaltöötajale. Sotsiaaltöötaja poolt hindamise situatsioonis loodud positiivne õhkkond aitab inimesel keskenduda oma eesmärkide saavutamisele. Peab paika, et inimene muutub üllatavalt loovaks, kui ta soovib midagi saavutada. Henry Fordil oli õigus, kui ta ütles: “Ükskõik kas Sa mõtled, et Sa suudad, või Sa mõtled, et ei suuda, ikka on Sul õigus.” Just nii ongi – me ise loome oma reaalsust. Valik on meie, kas keskenduda puudustele, takistustele ja raskustele või hoopis tugevatele omadustele ning rakendada eesmärkide saavutamiseks loovat energiat.

Viidatud allikad

Brun, C., Rapp, R. (2001). Strengths-Based Case Management: Individuals' Perspectives on Strengths and the Case Manager Relationship. *Social Work*. July 2001, Vol. 46 Issue 3, 278–288

Burke, B., Dalrymple, J. (2002). Intervention and empowerment. In Adams, R., Dominelli, L., Payne, M. (Eds.) *Critical Practice in Social Work*. Great Britain: Palgrave Macmillan. 55–62

Cowger, C. D. (1994). Assessing Client Strengths: Clinical Assessment for Client Empowerment. *Social Work*. May 1994, Vol. 39, Issue 3

Dalrymple, J. (2005). Empowerment and anti-oppressive practice. Loengud 18.07.2005 ja loenguslaidid. European Social Work Summerschool. University of Parma.

MacFarlane, C. D. (2006). My Strength: A Look Outside the Box at the Strengths Perspective. *Social Work*. April 2006, Vol. 51 Issue 2, 175–176

Narusson, D. (2006). Kliendi vajaduste ja ressursside hindamine. Juhtumikorralduse käsiraamat. www.sm.ee/est/pages/goproweb1551 (11.12.2006)

Payne, M. (2005). *Modern social work theory*. Great Britain: Palgrave Macmillan. 295–312

Saleebey, D. (1996). The strengths perspective in social work practice: extensions and cautions. *Social Work*. May 1996, Vol. 41, Issue 3.

Malcolm Payne: Sotsiaaltööd ei tasu veel maha kanda!

Võib-olla nii mõnigi, kes on lugenud Malcolm Payne'i raamatut „Tänapäeva sotsiaaltöö teooria: kriitiline sissejuhatus“ (eesti k 1995), on mõelnud, kuidas see härrasmees küll välja näeb ja miks ta niimoodi kirjutab. Omad ootused olid ka ajakirja toimetajatel, kes ruttasid ühel reedesel pärastlõunal Tallinna Ülikooli professor Payne'iga kohtuma. Asja oli ta pidanud loengu tudengitele, milles rääkis sotsiaaltöö teooria muutumisest ja järjepidevusest.

Tallinnasse saabus kuulus mees seoses oma uue ametiga: viimased neli aastat on Manchesteri Metropolitan Ülikooli kauaaegne professor Malcolm Payne töötanud Londoni St Christopheri Hospiitsi psühhosotsiaalse ja vaimuliku hoolekande juhina ning just neil teemadel tuli ta kõnelema Eesti esimesel hospiitsikonverentsil.

Malcolm Payne ütleb, et on oma karjääri teadlikult nii kavandanud, et akadeemilise tegevuse kõrval jääks pool tööajast praktilisele sotsiaaltööle. Varem on ta töötanud kriminaalhoolduses ja vaimse tervise valdkonnas, koordineerinud sotsiaalteenuste osutamist ja kogukonnaarengu projekte, nüüd aga valis hospiitsi. Sellel alal tegutseb aastaid ka tema abikaasa, kes on samuti sotsiaaltöötaja.

Malcolm Payne'il on ilus lips ja mõnus muhe olek. Sotsiaaltööst rääkides läheb professor elevile, nägu särab, silmad välguvad prilliklaaside taga ja tema ilme muutub pidevalt. Sotsiaaltöö on tema jaoks elu.

Mainisite oma loengus, et aastatega on Teie teooriaraamat läinud kaks korda paksemaks. Kas Teie arusaamad sotsiaaltöö teooriatest on aja jooksul ka muutunud?

Kui ma alustasin raamatu kirjutamist, arvasin, et kui sotsiaaltöötajad teavad, mida iga teooria ütleb, siis nad suudavad teha parema valiku, millist teooriat mis olukorras rakendada. Nüüd leian, et need teooriad annavad hoopis mõne idee, mida saab kasutada oma praktikat konstrueerides. Klienditöös saab kasutada teooriatest pärinevaid mõisteid, nt *ülesanne*, *kriis*, *konstrueerimine*, seda ka kliendile tema olukorda selgitades. Teooriad annavad uue vaatenurga sellele, mida tuleks teha. Soovi korral võib teooriaid ka üksikasjalikult uurida, siis annavad need kindla raamistiku, mida kõrgelt spetsialiseeritud töökeskkonnas on võimalik rakendada. Enamik sotsiaaltöötajatest seda siiski ei tee, nad võtavad teooriast üle ideid ja mõtteviisi muutmine on ehk olulisemgi, kui teooriates kirjeldatud protseduurid. Teooriate hea tundmine ja nende omaksvõtt annab enesekindluse ja põhjalikkuse oma töös. Tähtsam on refleksioon, see, kuidas sa asju seostad. Kui peaks ilmuma veel üks minu raamatu kordustrukk, siis räägib see just sellest, mitte niivõrd üksikutest teooriatest. On positiivne, et paljud autorid on hakanud kirjutama eeskätt sellest, kuidas teooriaid rakendada. Tänaegi rääkisin tudengitele rohkem sellest, millistest protsessidest sotsiaaltöö koosneb, kui sellest, mida üks või teine teooria ütleb. Olen hakanud vist asja vabamalt võtma.

Malcolm Payne on avaldanud 10 raamatut ja üle 250 lühema kirjatöö, mis on tõlgitud 13 keelde. Tema olulisemad raamatud on: *Modern Social Work Theory* (Tänapäeva sotsiaaltöö teooria, 3. trükk, Palgrave Macmillan 2005), *Social Work: Continuity and Change* (Sotsiaaltöö: jälepidevus ja muutumine, Palgrave Macmillan 2005); *Teamwork in Multiprofessional Care* (Meeskonnatöö multiprofessionaalses hoolekandes, Palgrave 2000) ning *Social Work and Community Care* (Sotsiaaltöö ja kogukondlik hoolekanne, Palgrave 1995). Koos Robert Adamsi ja Lena Dominelliga on toimetanud populaarseid raamatusarja kriitilise sotsiaaltöö praktikast. Viimasel ajal on M. Payne koos kolleegidega St Christopheri hospitsist tegelnud uurimistööga ja avaldanud publikatsioone palliatiivsete hooldusteenuste eri aspektidest, nagu sotsiaaltöö, õigus hoolekandele ja päevahoid.

Olete nimetanud ennast konstruksionistliku lähenemise pooldajaks. Mis Teid selles on võlunud?

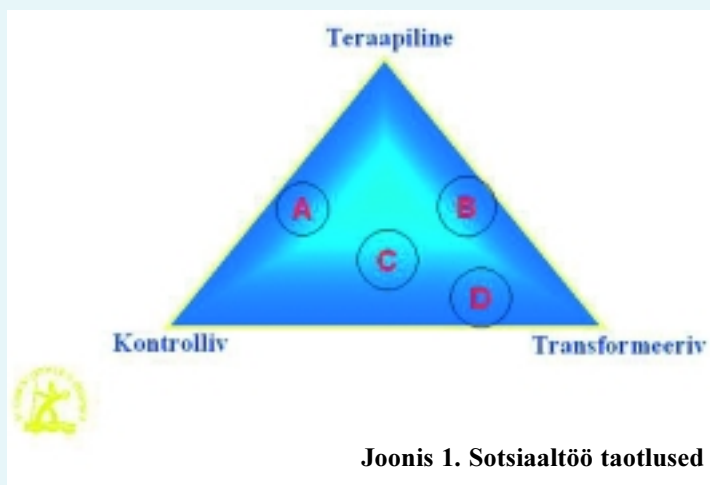
Sotsiaalne konstruksionism ütleb, et inimene ei ole paika pandud sellega, mis temaga on juhtunud, sest kõike saab muuta. Ei ole nii, et iseloom, lapsepõlv, vaimuhaigus määrab kõik. Sotsiaaltööle on olemuslik uskuda inimese võimesse muutuda. Me kõik ju teame, et muutume elu jooksul, avastame endas uusi külgi. See kehtib kõigi eluvaldkondade kohta – pereelu võib olla kaoiline ja keeruline, kuid ka sellest on võimalik leida väljapääsuteid. See on põnev sotsiaaltöötaja jaoks, aga veelgi positiivsem teenuse tarbija jaoks. Konstruktivism peegeldab meid ümbritseva elu keerukust. Positiivistlikud käsitlused üritavad asju lihtsustada. Need ütlevad, et kui võtta aluseks mingi struktuur, siis on võimalik kõik ära seletada, kuna neil on tõendusmaterjali, et niisuguseks kujunevad asjad, kui sa sedaviisi teed. Kuid inimesed, nende olukorrad ja ühiskond tervikuna on palju keerulisem ja seetõttu on hea omada maailmavaadet, mis seda tunnistab. Maailma komplitseeritus võimaldabki muutumist: kui muudame selles kas või väikest osa, muutuvad ka teised osad.

Kui maailm on niivõrd keeruline, siis mis omadusi ja millist ettevalmistust nõuab see sotsiaaltöötajalt?

Eelkõige on vaja olla inimene. Kõik me alustame sellest ja ehitame sellele igaüks omal viisil. Olla avatud, paindlik ja teiste suhtes tähelepanelik, teadlik elu keerukusest. Üks põhiomadus on soov avardada oma maailma, analüüsida ümbritsevat ja püüda sellest aru saada. On vaja teadmisi nii psühholoogiast kui ühiskonnast, sest kuigi sotsiaaltöötaja puutub kokku ka üksikisiku käitumisega, tegutseb ta ruumis, kus toimub sotsiaalne interaktsioon üksikisikute ja inimrühmade, institutsioonide ning kogukondade vahel. Selles seisnebki nõustamise ja sotsiaaltöö erinevus. Nõustaja aitab inimesel ennast paremini mõista, oma elu planeerida, ületada psüühilisi probleeme. Sotsiaaltöötaja teeb samu asju, kuid ta uurib ka seda, milliseid sotsiaalseid institutsioone võiks appi võtta. Sotsiaaltöö on unikaalne selle poolest, et püüab integreerida kahte poolt – esile kutsuda nii isiklikku kui sotsiaalset muutust. On tunduvalt kergem olla kas nõustaja või planeerija, kui olla mõlemat korraga, kogu aeg silmas pidades, kuidas üks mõjutab teist. Seepärast on sotsiaaltöö nii raske.

Joonisel, mida Te oma loengus kasutasite, on sotsiaaltööl kolm taotlust – isiklik muutus, sotsiaalse korra säilitamine ja sotsiaalne muutus. Palun kommenteerige seda viimast, mida peaks tegema, et see meelest ei läheks?

Ajaloost näeme, et sotsiaaltöö sai alguse soovist ühiskonda muuta. 19. sajandil teadvustati vajadust ühiskonna kohta rohkem teada saada, seda uurida ja parandada. Mingil hetkel tuli hakata vahet tegema inimestel, kes tegelesid sotsiaaluuringutega, ja neil, kes selles suunas midagi praktilist ette võtsid. Viimaseid hakati kutsuma sotsiaaltöötajateks. Tasapisi said neist aktivistidest elukutselised töötajad, nii nagu sotsiaaltöötajad seda tänapäeval on. Niisiis on sotsiaaltöötajad alati olnud pühendunud sotsiaalsele muutusele. Rahvusvahelised uuringud näitavad, et üks põhiline motiiv sotsiaaltöötajaks saada on endiselt soov ühiskonda parandada. Otsene mõjutustegevus on kahjuks vastuoluline, sest see jõuab välja poliitikasse, ajakirjandusse, ja seal on omad inimesed juba ees, kes ütlevad, et sotsiaaltöötaja tegelgu oma klientidega ja ärgu trügigu nende pärusmaale. Ühiskonnas on rohkesti kahtlusi selle suhtes, kas sotsiaaltöötajad ikka peaksid mõjutustööga tegelema, kuid sotsiaaltöötajatele endile on see väga tähtis ülesanne. Transformatsiooniga seotud eesmärk avaldub ka klienditöös: kui me muudame midagi paremaks konkreetse lapse või perekonna jaoks, aitame neil ka tulevikus paremini toime tulla. Oma tööd tehes tuleb alati silmas pidada, et sa ei aitaks inimest viisil, mis kahandab tema võimalusi, vaid uusi võimalusi pakkudes. Sa ei tee asju nii, et inimene muutuks sõltuvaks, vaid nii, et ta oleks tulevikus vabam, tugevam, paremate oskustega. Muutumine on oluline sotsiaalne eesmärk, ilma milleta sotsiaaltööl puudub kvaliteet.

Joonis 1. Sotsiaaltöö taotlused

Sotsiaaltöö taotlused:

Teraapiline: saavutada isiklik paranemine, oma eesmärkide täitmine

Transformeeriv: muuta paremaks ühiskonda ja inimsuhteid

Kontrolliv: säilitada sotsiaalne kord ja tasakaal ühiskonnas

Sõltuvalt töö iseloomust ja konkreetsest juhtumist omandab mõni eesmärkidest suurema kaalu. Esineb ka olukordi, kus olulised on kaks nimetatud eesmärkidest või on kõik kolm võrdselt tähtsad.

A. Teraapia + kontroll. Kui sotsiaaltöötaja võtab midagi ette inimesega, kes ei saa hakkama puhtuse pidamisega ja häirib sellega naabreid, siis täidab ta samaaegselt nii personaalse abistaja kui kontrollija funktsiooni.

B. Teraapia + ühiskondlik muutus. Tugikodu asutamisega vaimse tervise probleemidega inimestele muudab sotsiaaltöötaja nii nende inimeste elukvaliteeti kui ühiskonna suhtumist nendesse.

C. Tasakaal kolme vahel. Hospiitsi sotsiaaltöötaja pakub abi haigetele ja nende peredele, on haigetele eestkostjaks ja teeb selgitustööd ühiskonnas.

D. Puhas transformatsioon ehk muutmistegevus. Nt kogukonnatöö.

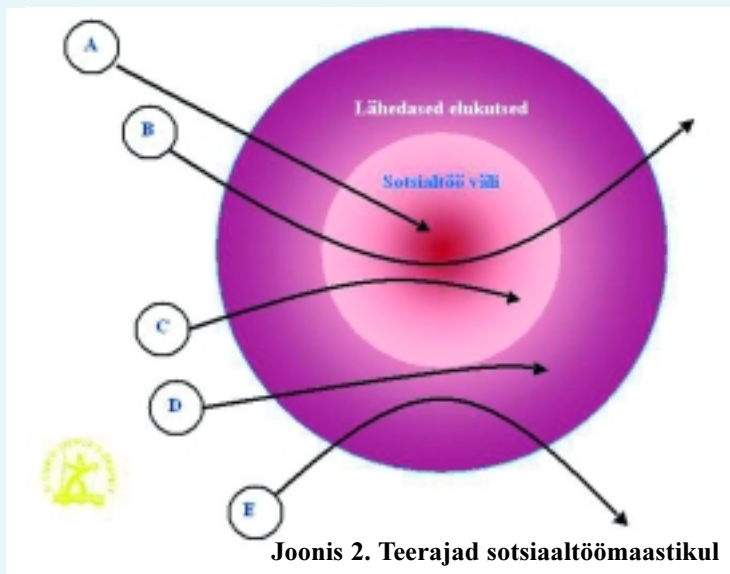
4 vaadet sellele, mis on efektiivne (viimase aja teoreetilised arengud)

Tõenduspõhine sotsiaaltöö: ellu tasub viia ainult need sekkumised, mille efektiivsus on uuringutega tõestatud. Toetub kognitiiv-käitumuslikule teooriale, mille kohaselt saab mingi tegevuse või mudeli abil inimese käitumist ja mõtlemist muuta. Spetsiifiliste tegevustega püütakse saavutada kindlaksmääratud tulemus.

Sotsiaalne konstruktsionism: teadmisi tuleb tõlgendada vastavalt olukorrale ja kuna olukorrad on kordumatud, peab teadmisi pidevalt ümber konstrueerima. Aluseks on konstrueeritud praktika: vaadatakse, mis konkreetse inimese puhul varem töötas, rõhutatakse tema tugevusi, otsitakse lahendusi, pakutakse võimalusi.

Jõustamine: oluline on see, mida ütleb teenuse tarbija ja mida ta soovib saavutada. Tuleb pakkuda osalemisvõimalusi ja ergutada ühinema teistega, kellega koos ühiseid eesmärgi ellu viia. Eeldatakse, et osa inimesi kannatab ühiskonnas rõhumise ja ebaõigluse all.

Kriitiline realism: tuleb jälgida, kuidas ühiskond ajas muutub. Sotsiaalsed probleemid kerkivad esile inimese ja ühiskonna vahelises interaktsioonis. Püütakse mõjutada neid sotsiaalseid tegureid, mis tõrjuvad inimesi välja rahulduspakkuvatest sotsiaalsetest suhetest ja sunnivad ennast halvasti tundma.

Joonis 2. Teerajad sotsiaaltöömaastikul

Teerajad sotsiaaltöö maastikul

Sotsiaaltööd konstrueerivad sotsiaaltöö tegijaid ja sotsiaaltööga seotud inimesed. Kuigi diskussiooni käigus kujuneb ühine väli, mida mõista sotsiaaltöö all, läbib iga inimene sotsiaaltööd tehes või sellega kokku puutudes oma teekonna.

Hiina sotsiaaltöötajate koostatud skeemi kohaselt kulgevad sotsiaaltöömaastikul järgmised teerajad:

A. Osa sotsiaaltöötajaid asub oma kutsealase tegevusega kogu aeg välja keskmis, tegeldes nn põhisosiaaltööga.
B. Inimene teeb sotsiaaltööd mõnda aega ja siis viib tema teerada teda mujale, teisele tööle.

C. On ka selliseid sotsiaaltöötajaid, kes tegutsevad mõnel spetsiifilisel sotsiaaltöö erialal, mis pole põhisosiaaltöö.

D. Mõni teerada kulgeb sotsiaaltöö piiril, nt kogukonnatööd tehes.

E. Teise eriala esindaja, nt õpetaja võib tunda huvi sotsiaaltöö vastu ja sellest midagi üle võtta

Olete palju reisinud ja eri maade sotsiaaltööd näinud. Kas on hakanud silma mõni üldine suundumus, mis iseloomustaks seda, mis sotsiaaltööga praegu toimub?

Ei ole üleilmselt kehtivat, üht ja ainust sotsiaaltöö mudelit, kuigi vahel peetakse selleks ameerikalikku mudelit rõhuasetusega juhtumitööle. Igas riigis on oma sotsiaaltöö ja keegi peale selle maa sotsiaaltöötajate endi ei ole pädev sellele hinnangut andma. Kuid üks põnev asi, mida olen maailmas ringi liikudes tähele pannud, on see, et sotsiaaltöö ei ole enam nii ühtne, kui see oli siis, kui ma 40 aastat tagasi sellega alustasin. Kasvab võimaluste hulk. Leitakse uusi loovaid viise ja variante, kuidas sotsiaaltööd teha. Sotsiaaltöö on laiem ja selles on palju rohkem ideid. Tervikuna on sotsiaaltöö inimese suhtes palju positiivsem, ei keskendu niivõrd probleemidele, kui aitab inimesel oma eluga edasi minna. Teine asi on see, et sotsiaaltöö on varasemast palju rohkem osalemist võimaldav, võrdsem, avatum, inimeste suhtes lugupidavam. Kuna sotsiaaltöötaja on teadlik ühiskonna probleemidest, on sotsiaaltööl paratamatult poliitiline väljund, mistõttu on sotsiaaltöö jätkuvalt paljude ühiskondade jaoks ebamugav, kuna väärtustab inimesi, kes on ühiskonnas põlatud. Veel üks asi, mis paljudes ühiskondades aset leiab, on see, et sotsiaaltööd ei nähta enam kui omaette tegevust, vaid sotsiaaltööl on midagi pakkuda erisugustes olukordades. Nii et ma näen – sotsiaaltöö poeb sisse kõikidesse eluvaldkondadesse ja teeb seal midagi head! Ta paneb paljusid inimesi sotsiaalsel teemadel kaasa mõtlema ja see annab talle suure eelise. Asja varjukülg on, et sotsiaaltöö ei ole enam nii selgepiiriline, nagu see oli vanasti: selle hulka on segunenud palju niisugust, mis on sotsiaaltööga kaudselt seotud, kuid ei ole enam puhas sotsiaaltöö.

Mis juhtub sotsiaaltööga tulevikus?

Prognoosin, et sotsiaaltöö kui ühtne tegevusviis kaob, arenevad mitmesugused sotsiaaltöö erialad, tekib palju spetsialiseeritud asutusi. Sotsiaaltöö ei ole siis enam niivõrd omaette tegevusala kui osa tervishoiu-, hariduse- jm süsteemidest. Mind see üldse ei heiduta. Igas ühiskonnas on läbi ajaloo olnud oma süsteem, mille abil reageerida sotsiaalsetele probleemidele. See on sisaldanud nii praktilist personaalset abi kui ka ühiskonna ümberkorralduse elemente. Saja aastaga kujunenud tegevused ja ideed ei kao kuhugi, sest sotsiaaltöö leiab alati koha mõnes struktuuris, kuigi struktuurid ise pidevalt muutuvad. See ekspertteadmine, mida me sotsiaaltööks kutsume, avaldab ühiskonnale mõju ka siis, kui see on hajutatud teiste erialade vahel. Ja inimesed tulevad ikka ja jälle nende ideede juurde tagasi. Nt palliatiivne hooldus on vastuseks elu konkreetsele osale – suremisele – ja see sisaldab ka sotsiaaltööst pärinevaid ideid, kuidas niisuguses olukorras toime tulla. Kui ka sotsiaaltöö kui elukutse kaob, on ikkagi selliseid töökohti, kus tuleb teha sotsiaaltööd.

Iga kord, kui keegi avastab mõne sotsiaalse probleemi, mida tuleb lahendada hakata, jõuab ta lõpuks sotsiaaltöö juurde. Nii juhtus see minu tütreaga, kes hakkas tegelema kodutute ja narkomaanidega, mistõttu tal tekkis soov seda eriala õppida. Kui ta kuulis, et selleks eraldi eriala ei ole, vaid läbida tuleb sotsiaaltöö koolitus, oli ta alguses päris nõrduinud: enda arvates oli ta just püüdnud valida mõne muu eriala, mitte käia oma vanemate jälgedes. Kuid ta ikkagi läks sellele koolitusele. Tema pole sotsiaaltööst huvitatud samal moel kui mina – kui elukutsest, kui ideede kogumist, vaid soovib kasutada sotsiaaltöös sisalduvaid ideid, et teha endale meelepärast tööd. Mõnikord lehitseb ta ka oma isa raamatuid, küll mitte kuigi sageli, ainult esseeide kirjutamiseks, kuid ta õpib sotsiaaltööd, et teha midagi, mis on tema põlvkonnale eluliselt tähtis.

Alati leidub inimesi, kes tahavad reageerida maailma valupunktidele, ja siis võetakse kasutusele sotsiaaltöö ideed?

Sotsiaaltöö koondab väga laia kasutusala ideid. Kui ma õpetasin sotsiaaltööd Bristolis, võrdlesin sotsiaaltöö õpinguid noorte daamide pansioniga. Inglismaal õpetati nendes peentes õppeasutustes tütarlastele kombeid, söögitegemist, õmblemist ja muud eluks vajalikku. Sotsiaaltööd õppinud inimene saab sotsiaalse poole noorte daamide ettevalmistusest. Mõned minu tudengid ei asunud pärast kooli lõpetamist kohe sotsiaaltööle, kuid neil läks oma töös sotsiaaltööd ikkagi tarvis. Tänu sellele, et nad olid sotsiaaltööd õppinud, said neist paremad ühiskonnaliikmed, kuna nad mõistsid, kuidas ühiskond toimib ning oskasid probleeme lahendada. Mis teeb sotsiaaltöö keeruliseks, on see, et lahkudes oma mugavast kontorist ja kellegi uksele koputades pole sotsiaaltöötajal õrna aimugi, mis selle ukse taga on. Alguses või pärast pikka pausi uuesti alustades on see päris hirmutav. Kuigi mul on aastatepikkune kogemus, siis ikkagi, kui mul tuleb jälle minna kodukülastusele pärast seda, kui ma olen mõnda aega tegelnud akadeemilise tööga või teenuste korraldamisega, tunnen ma päris suurt hirmu. Mäletan üht oma esimest uksele koputamist. See oli kohe pärast Küprose vallutamist türklaste poolt 1974. aastal ning ma teadsin, et perekonnal, kelle juurde lähen, on kreekapärase nimi, nii et arvatavasti on nad sõjapõgenikud. Avasin ukse ja väike laps juhatas mind sisse. Magamistoas oli palju rahvast – naisi ja lapsi. Seljavigastusega mees, kelle juurde ma pidin tulema, lebas voodil täiesti alasti ning perekond oli kogunenud tema ümber. Mees ei rääkinud inglise keelt. Ja mina pidin kõnelema temaga invaabivahendist, mida sotsiaalteenistus talle pakkus! Sotsiaaltööga tegelemine annab hämmastava kindluse, et mis ka ei juhtuks, sa saad kõigega hakkama ja leiad viisi, kuidas inimesi aidata.

Ajakiri tänab Taimi Tulvat, Helena Pukki ja Katrin Raamatut abi eest intervjuu läbiviimisel.

Tekst: Regina Karjakina, Fotod: Maris Saar

Joonised: Malcolm Payne

Puuetega inimeste toimetuleku ja vajaduste uuringust 2005–2006

Katrin Pedastsaar, Märt Masso

*Uuringugrupi liikmed,
sotsiaalministeerium*

2005.–2006. a viis sotsiaalministeerium läbi “Puuetega inimeste toimetuleku ja vajaduste uuringu“, milles osales üle kogu Eesti 967 puuetega inimeste sotsiaaltoetusi saavat inimest vanuses 16–74 eluaastat¹. Uuringu eesmärk oli kaardistada puuetega inimeste peamised toimetulekuprobleemid, hinnata probleemide vähendamiseks mõeldud abi, toetuste ja teenuste kättesaadavust ning sobivust ja teha kindlaks täiendav abivajadus.

Küsitlusega uuriti selliseid teemasid nagu töö-, haridus- ja ühiskonnaelus osalemine, majanduslik olukord ja elamistingimused ning puuetega inimestele osutatavad teenused ja neile vajalik abi. Artiklis keskendutakse sellele, mis ehk kõige lähemalt puudutab sotsiaaltöötajaid – majanduslikule toimetulekule, abivajadusele, teenuste kasutamisele, rahulolule teenustega ja teenuste saamisega seotud probleemidele².

Puuetega inimesed Eestis

Taustaks veidi Sotsiaalkindlustusameti registril põhinevat statistikat puuetega inimeste kohta Eestis. 2006. a 1. jaanuari seisuga oli Eestis määratud puude raskusaste kokku 113 009 inimesele (44,9 tuhat meest ja 68,1 tuhat naist), mis moodustab keskmiselt 8,4% rahvastikust. Puuetega inimeste hulgas on väga palju eakaid – ca 56% on vanemad kui 65-aastat. Tööealisi (16–64) on puuetega inimeste hulgas veidi alla 40% ning lapsi (0–15) ca 5%. Uuringus küsitatud vanuserühma (16–74) kuulub veidi üle 72 000 inimese. Registris on kirjas enamiku puuetega inimeste puhul ka nende domineeriva puude liik: 42%-l on selleks liikumispuue, 32%-l muu üldhaigestumus ning 18%-l psüühikahäire. Nägemis-, kuulmis- ja kõnepuudega inimesi on kokku ligikaudu 7% puuetega inimestest.

Sotsiaalne seisund ja majanduslik toimetulek

Sotsiaalne seisund iseloomustab seda, millega inimene peamiselt tegeleb ja kellena ennast ise identifitseerib. Uuringust selgus, et 16–74-aastastest puuetega inimestest on valdav osa mitteaktiivsed – 49% mittetöötavad vanaduspensionärid, 41% mittetöötavad töövõimetuspensionärid. Eeskätt töötavaks inimeseks peab end seega vaid ca kümnendik 16–74-aastastest puuetega inimestest. 16–64-aastastest puuetega inimestest töötas uuringu andmetel 17%. Võrdluseks: Eesti keskmine tööhõive määr selles vanuserühmas oli 2005. aasta töjõu-uuringu andmetel 64%.

Puuetega inimeste leibkondi analüüsid selgus, et ka nende side tööeluga on nõrk – vaid veerand puuetega inimestest elas leibkonnas, kus vähemalt üks täiskasvanud liige töötab. Sellest tulenevalt on nii puuetega inimeste endi kui ka nende leibkondade sissetulekuallikaks pigem riiklikud toetused ja hüvitised kui tööst saadav tulu.

¹ Küsitluse viis läbi Turu-uuringute AS.

² Uuringu raport on avaldatud tervikuna sotsiaalministeeriumi veebilehel aadressil www.sm.ee => väljaanded => valdkondade uuringud => sotsiaalvaldkonna uuringud.

Detsembris 2006 ilmub sotsiaalministeeriumi toimetiste sarjas uuringut tutvustav trükkis.

16–74-aastaste puudega liikmeka leibkondade keskmine sissetulek ühe leibkonnaliikme kohta oli uuringu põhjal 2657 krooni kuus, mis moodustas Eesti keskmisest ca 76% (Leibkonnaeelarve uuring 2005).

Tuleb tõdeda, et keskmine kuusissetulek on pensionialiste puuetega inimeste puhul suurem kui tööealiste puhul. Põhjuseks ilmselt see, et puuetega inimeste seas on palju neid, kellel on puue tekkinud vanemas eas. Puude tekkimisele on eelnenud pikk tööstaazh ning seetõttu saadakse märgatavalt suuremat vanaduspensioni kui mittetöötanud või vähese tööstaazhiga puuetega inimesed. Kuid kahtlemata peegeldub selles ka tööealiste puuetega inimeste madal tööhõive.

Puuetega inimeste majanduslikku toimetulekut mõjutavad lisakulutused, mida puuetega inimestel tuleb teha puudest tulenevate erivajaduste kompenseerimiseks. Uuringuandmed näitavad, et 16–74-aastastest puuetega inimestest 96%-l on oma puudest tuleneva erivajaduse tõttu lisakulutusi. Lisakulutustest kõige sagedasemad on kulutused ravimitele (90% puuetega inimestest), transpordile (63%) ja abivahenditele (24%). Ülejäänud kululiigid on enamasti seotud mõne spetsiifilise erivajadusega ja nii on ka neid kulutusi tegevate puuetega inimeste osakaal väiksem. Pensionialised kulutavad võrreldes tööealistega sagedamini oma raha ravimitele, tööealised aga transpordile. Sügava puudega inimestel esineb kergema puudega inimestega võrreldes sagedamini lisakulutusi abivahenditele, sügava ja raske puudega inimestel eluruumi kohandamisele. Keskmiseks igakuiseks lisakulutuse suuruseks hindasid vastanud 930 krooni, kõigi lisavajaduste katmiseks vajalik summa oleks aga hinnanguliselt sellest kaks korda suurem.

Puuetega inimestest 10% leidis, et neil ei ole majandusliku toimetulekuga probleeme, 57% hinnangul on toimetulemisega mõningaid probleeme ning ligi kolmandiku hinnangul on neil toimetulemisega suuri probleeme. Majandusliku toimetuleku probleeme oli nende enda sõnul enam tööealiste, samuti üksi elavate puuetega inimeste hulgas (mõlemast grupist 40% leidis, et majandusliku toimetulekuga on suuri probleeme).

Niisiis on puuetega inimeste kehvem majanduslik toimetulek tingitud (sageli paratamatust) sõltuvusest riigi toetustest ja hüvitistest ning suurtest lisakulutustest.

Abivajadus ja teenused

Uuringu üks olulisi eesmärgi oli saada puuetega inimestelt hinnanguid neile osutatava abi ja meetmete kättesaadavuse ja kvaliteedi kohta. Järgnevalt käsitletakse rehabilitatsiooniteenust, tehnilisi abivahendeid, eluruumide kohandamist ning abistaja teenust kui olulisemaid võimalusi puuetega inimeste toimetuleku parandamiseks ja nende ühiskonnaelus osalemise suurendamiseks.

Rehabilitatsiooniteenus. Riikliku rehabilitatsiooniteenuse eesmärk on ennekõike toetada puudega inimese võimalusi, motivatsiooni ja hoiakuid iseseisvaks toimetulekuks, sh soodustada töötamist või tööle asumist (psühhosotsiaalne rehabilitatsioon). Uuringust on näha, et paljude puuetega inimeste jaoks seotub rehabilitatsioon pigem füsioteraapiaga kui psühhosotsiaalse nõustamisega ja just seda liiki teenuse järele tuntakse enim vajadust. Uuringust selgus, et 85% puuetega inimestest vajaks enda sõnul rehabilitatsiooniteenuseid, vastavat teenust saanud oli aga vaid 47%. Rehabilitatsiooniteenuseid kasutanud puuetega inimestest 73% leidis, et neile osutatud teenused on parandanud nende seisundit ja võimet iseseisvalt toime tulla. Siiski nägi 4/5 kasutajaist rehabilitatsiooniteenuste osas ka probleeme. Eelkõige olid need seotud saadavate teenuste mahuga (53% saavad teenuseid vähem kui vaja ning 50% harvem kui vaja). 28% teenuse kasutajaist leidis, et teenused ei vasta tema tegelikele vajadustele ning kümnendik hindas teenuste kvaliteeti madalaks.

See, et puuetega inimesed vajaksid tunduvalt rohkem füsioteraapiateenust, tuli välja ka

teenuste vajaduse ning hetkel saadavate teenuste mahtu võrreldes. 31% pensioniealistest ning 24% tööelistest vajaks enda sõnul füsioteraapiat, aga ei saa seda. Teine teenuseliik, mille puhul ilmnes suur vahe saadava ja vajaliku vahel, oli sotsiaaltöötaja teenus, seda eriti maaelanike puhul.

Rehabilitatsiooniteenuste korralduses on vajakajäämisi, mille tõttu kõik, kellele teenus mõeldud ja kes seda vajavad, teenust siiski ei saa. Olulisemateks probleemideks teenuste korralduses ja seetõttu nende kättesaadavuses peetakse infopuudust (54% teenuse vajajatest), majanduslikke põhjuseid (45%) ning transpordiprobleeme (41%). Ligi kolmandik teenuse vajajatest pidas liiga keeruliseks asjaajamist teenuse saamiseks.

Tehnilised abivahendid. Tehniliste abivahendite kasutamine võimaldab puuetega inimestel ühelt poolt ületada oma funktsionaalseid piiranguid, aga sageli vähendada ka keskkonnast tingitud takistusi. Uuring näitas, et tehnilisi abivahendeid kasutab ligikaudu pool 16–74-aastastest puuetega inimestest. Abivahendite vajajaid on mõnevõrra rohkem (56% puuetega inimestest), kuid erinevatel põhjustel kümnendik neist abivahendit siiski ei kasuta.

Kuna puuetega inimeste seas on enim liikumispuudega ja kõrgest east tingitud liikumisraskustega inimesi, siis kasutatakse valdavalt (72%) liikumisabivahendeid. Ligi veerand abivahendite kasutajaist kasutab nägemisabivahendeid ning 17% proteese või ortoose. Rahulolu abivahenditega on üsna suur, siiski näeb neis mõningaid probleeme ca 38% kasutajaist. Abivahenditelt oodatakse, et need oleksid tehniliselt paremad, vastupidavamad ja lihtsamini kasutatavad.

Selgus, et probleemseks hinnatakse informatsiooni kättesaadavust toetuste ja teenuste kohta, selle arusaadavust ja hulka. 66% puuetega inimestest ei ole enda hinnangul saanud piisavalt informatsiooni võimalikest toetustest ja teenustest, mis neid igapäevaeluga toimetulemisel võiksid aidata.

Kvaliteediprobleemide kõrval on oluline ka see, et üle poole (55%) argielus abivahendit kasutavatest puuetega inimestest vajaks enda sõnul täiendavaid abivahendeid, kuid erinevatel põhjustel ei ole neid saanud. Üheks põhjuseks võib olla abivahendite saamise korraldusega seonduv – probleeme nägi siin 37% puuetega inimestest. Kuigi riigieelarvest kompenseeritakse puuetega inimestele osa abivahendi ostu- või laenutushinnast, teeb puuetega inimestele siiski muret eeskätt abivahendite hind (74% on sellega probleeme) ja asjaajamisega seotud suured kulud (23%). Puudust tuntakse ka informatsioonist (41%) ning keeruliseks peetakse abivahendi taotlemise korda (16%).

Eluruumi kohandamine. Puuetega inimese toimetulekut mõjutab otseselt füüsiline keskkond, mis teda ümbritseb. Elukeskkond, mis sobib puudeta inimesele, ei pruugi sobida puudega inimesele ning võib halvemal juhul tekitada tõsiseid probleeme iseseisva toimetulekuga. Selle vältimiseks on siiski mitmeid võimalusi, üheks oluliseks abinõuks on eluruumi kohandamine.

Uuring näitas, et eluruumi kohandamist vajaks enda sõnul 35% puuetega inimestest, kellest vaid 14% on eluruum täielikult kohandatud ning 2/3 väitel pole üldse mingeid kohandusi tehtud.

Kodu kohandamise vajadus on suurem pensioniealiste seas – 70% pensioniealistest ning 47% tööelistest eluruumi kohandamist vajavatest puuetega inimestest tõdes, et nende kodu ja eluruumid ei ole kohandatud.

Eluruumi olulisemad probleemid, mis raskendavad igapäevaste tegevustega toimetulekut, on takistused liikumisel – neid nimetas 39% puuetega inimestest. Teisi, spetsiifilisemaid probleeme, toodi välja harvem (10% vastajatest). Näitena võib siin tuua sobimatu mööbli ja tööpinnad, sobimatud ukseingid ja lülitid, allergeenid elukeskkonnas, müra, niiskus, valgustus, temperatuur.

Kuna suur osa puuetega inimestest on ka liikumispuudega, siis kõige rohkem vajaksid kohandamist trepid, ukseavad ja lävepakud, mis peamiselt takistavad puuetega inimeste tavalist iseseisvat liikumist ja igapäevaseid toimetusi.

Kui arvestada, et valdavalt on eluruumi kohandamist vajavatel inimestel see probleem täielikult lahendamata, tuleb siiski märkida, et vaatamata kohandamise vajadusele on see puuetega inimestele endile majanduslikult üle jõu käiv väljaminek.

Abistamine argielus. Kuigi abivahendid ning elukeskkonna kohandamine vähendavad oluliselt puuetega inimeste ees seisvaid raskusi, on sageli rohkemgi vaja kaasnimese abi, et argieluga toime tulla ja ühiskonnas aktiivselt osaleda.

Uuringust selgus, et puuetega inimeste seas on vaid 15% neid, kes saavad igapäevaste toimetustega hakkama ilma kõrvalise abita. 78% vastanuist vajab ja saab abi, ning 7% oli selliseid, kes enda sõnul vajaksid abi, kuid seda ei saa. Eriti oluline on see probleem üksi elavate puuetega inimeste puhul – nendest jääb vajaliku abita 15%.

Kogutud andmetest on näha, et põhiline abi- ja hoolduskoormus langeb pereliikmetele (65% abi kasutavatest puuetega inimestest nimetas abistajana pereliiget), vähem nimetati teisi lähedasi, sõpru, sugulasi (39%). Sotsiaalteenuse korras aidatakse ligikaudu kümnendikku puuetega inimestest (sh 22% üksi elavaist ja 5% kellegagi koos elavaist).

Puuetega inimese argitoimetustes abistamine võtab abistajalt, kelleks sageli on pereliige, rohkesti aega. Sellest tulenevalt võib olla keerukas ka tema töötamine. Uuringus küsiti puuetega inimese enda hinnangut, kas tema lähedasest abistaja on loobunud tööl käimisest, et teda aidata. Ligikaudu 7% arvas, et see võib olla põhjuseks, miks tema abistaja tööl ei käi. Tunduvalt suurem on see 16–39-aastaste seas, kellest 19% hindas, et lähedane inimene, kes teda abistab, on pidanud seetõttu tööelust loobuma. Suure tõenäosusega halvendab pereliikme mittetöötamine märgatavalt pere majanduslikku olukorda ning ka pereliikme kaasatust ühiskonda.

Liikumine väljaspool kodu. Hoolimata puude liigist võib puudega inimesele valmistada väljaspool kodu liikumine raskusi seetõttu, et sotsiaalne ja füüsiline keskkond ei arvesta tema erivajadusega. Uuringust selgus, et 56% puuetega inimestest vajab enda sõnul abi väljaspool kodu liikumisel ning vajalikesse asutustesse jõudmisel.

Peamiselt tuntakse puudust transpordist ning abilisest (mõlema puhul 50% abi vajavatest puuetega inimestest), viiendik vastanuist pidas vajalikuks ehitiste ja ruumide kohandamist. Kümnendikule tekitavad probleeme kohandamata tänavad ja ristmikud.

Transpordina kasutavad puuetega inimesed enim ühistransporti (70% transpordi kasutajatest). Vaid 4% transpordi kasutavatest puuetega inimestest kasutab liikumiseks spetsiaalselt neile mõeldud ja kohandatud transporditeenust. Samas ei saa seda näitajat iseenesest pidada ei suureks ega väikseks – ka tavaline ühiskondlik transport peab rohkem arvestama puuetega inimeste erivajadusi.

Väljaspool kodu liikumine tekitab probleeme nii kõrvalise abi ja sobiva transpordi puudumise kui ka selle liigse kalliduse tõttu. See on sotsiaalteenuste kättesaadavuse küsimus. Vaatamata viimastel aastatel toimunud olulistele arengutele selles valdkonnas, pole kaugeltki lahendatud ka keskkonna kohandamise probleem. Puuetega inimesed ei saa takistusteta liikuda tänavatel, siseneda ühistransporti ning ühiskondlikesse asutustesse.

Uuringu tulemusi tutvustavast seminarist

Oktoobri lõpus, pärast uuringuraporti valmimist tutvustas sotsiaalministeerium uuringu tulemusi puuetega inimeste organisatsioonide ning teiste ministeeriumide ja riigiasutuste esindajatele. Seminaril viidi läbi ka neli aruteluringi ehk töögruppi – puuetega inimeste tööelus osalemine, hariduselus osalemine, kaasatus ühiskonnaellu ning sotsiaaltoetused ja teenused. Palusime seminaris osalejatel rääkida olulisematest probleemidest ning anda ka soovitusi, kuidas võiks üht või teist probleemi lahendada. Toetuste ja teenuste töögrupis jäi

kõlama mure teenuste saamise ebaühtlusest omavalitsustes. Ühelt poolt nimetati probleemina omavalitsuste erinevaid rahalisi võimalusi, teisalt peeti aga väga suureks probleemiks ka sotsiaaltöötajate suurt töökoormust ja motiveerituse või teadmiste puudumist. Tehti ettepanek kehtestada kiiresti miinimumstandardid puuetega inimestele osutatavatele teenustele ning võimalusel ka sanktsioonid, mis rakenduvad siis, kui teenuseid ei osutata nõutaval tasemel.

Teravat probleemi nähti taas info puuduses – puuetega inimesed peaksid saama infot kohalikust omavalitsusest sõltumata sellest, kes või kuidas neile teenuseid osutab.

Hinnangud toetustele ja teenustele

Uuringus küsiti puuetega inimestelt, kuidas nad hindavad avaliku sektori poolt puuetega inimestele pakutavate teenuste kättesaadavust ja kvaliteeti. Tulemused ei ole just rõõmsustavad.

41% leidis, et puue takistab neil minna toetust või teenust pakkuvasse asutusse või muul viisil nende asutustega kontakteeruda. Niisiis suur osa puuetega inimestest tajub, et erivajadustega inimestele abi osutavad asutused ja inimesed ise eriti ei arvesta nende erivajadusega.

Selgus, et probleemseks hinnatakse informatsiooni kättesaadavust toetuste ja teenuste kohta, selle arusaadavust ja hulka. 66% puuetega inimestest ei ole enda hinnangul saanud piisavalt informatsiooni võimalikest toetustest ja teenustest, mis neid igapäevaeluga toimetulemisel võiksid aidata.

Vaid kolmandik leidis, et neil on kohaliku omavalitsuse kaudu võimalik saada piisavalt neid teenuseid, mida nad vajavad. Eriti osutus see probleemiks maal ja väiksemates linnades elavate puuetega inimeste jaoks.

Toetuste ja teenuste saamine nõuab kas puudega inimeselt endalt või lähedaselt/hooldajalt asjaajamist. Uuringust ilmnes, et 3/4 puuetega inimestest hindab asjaajamist liiga keerukaks ja aeganõudvaks, milles väljendub ootus asjaajamise lihtsustamiseks.

Uuringust selgus ka see, et kõige sagedamini peavad 16–74-aastased puuetega inimesed psüühiliselt raskeks minna endale toetusi ja teenuseid taotlema. Üsna kõnekas on fakt, et vaid veidi üle poole puuetega inimestest leiab, et ametiasutuste töötajad suhtuvad nende vajadustesse mõistvalt.

Seega võib uuringu põhjal väita, et toetuste ja teenuste pakkumine ei arvesta pahatihti veel puuetega inimeste erivajadusega ning teenuste kättesaadavuse ja kvaliteedi parandamisel seisab ees väga suur töö nii riigil kui kohalikel omavalitsustel.

Kokkuvõtteks

Sotsiaalteenuste osutamine ja toetuste maksmine ei lahenda kõiki puuetega inimeste probleeme. Selleks et puuetega inimestele oleks tagatud võrdsed võimalused ühiskonnas osalemiseks, peab muutuma ühiskonna suhtumine puuetega inimestesse – vähenema peavad eelarvamused ja füüsilised takistused.

Viimastel aastatel on loodud terve rida puuetega inimestele suunatud meetmeid. Uuringust selgus, et probleeme on siiski üsna palju. Meetmete arendamisel tuleb senisest enam arvestada puuetega inimeste vajadustega, suurendada ja ühtlustada abi kättesaadavust ja kvaliteeti. Samuti tuleb tagada puuetega inimeste parem informeeritus neile mõeldud teenustest-tuetustest ning tunduvalt lihtsustada teenuste saamise korraldust.

Viidatud allikad

Puuetega inimeste toimetuleku ja vajaduste uuring. Uuringuraport.

Eesti Statistikaamet, Leibkonna-eelarve uuring 2005

Eesti Statistikaamet, Tööjõu-uuring 2005

KOMMENTAAR

Mihkel Aitsam

Eesti Liikumispuudega Inimeste Liit

Hästi töepärane uuring, tunnustan tegijaid! Uhinen täielikult ülevaatliku artikli lõppkokkuvõttes tooduga – vähenema peavad eelarvamused ja füüsilised takistused, samuti on palju kinni puuetega inimeste endi hoiakutes ja motiveerituses.

Eriti tahaks rõhutada puuetega inimeste parema informeerituse vajalikkust neile mõeldud teenustest-tuetustest. Sama puudutab ka sotsiaaltöötajaid. Näen lahendust kommenteeritud, pidevalt täiendatava trüki-võrguväljaande koostamises.

Meetmete arendamisel ja väljatöötamisel tuleb julgemalt kaasata puuetega inimesi, enam arvestada nende vajaduste ja kompetentsiga (kirjas sotsiaalministrile märtsis 2006 töid puuetega inimeste organisatsioonid välja mitmed samad puudused rehabilitatsiooniteenuse osutamisel, mida

Riigikontrolli audit leidis oma k.a kontrollaruandes).

Puuetega inimestele teeb muret 01.01.2008 kehtestatav sotsiaalteenuste muutmise seadus. Tegemist on väga sensitiivse teemaga – uuringustki nähtub, et puuetega inimeste endi ja nende leibkondade sissetulekuallikaks on pigem riiklikud toetused ja hüvitised kui tööst saadav tulu. Puuetega inimesed peavad psüühiliselt raskeks minna endale toetusi ja teenuseid taotlema.

Puuetega inimeste elukvaliteeti tõstab nende kaasamine tööhõivesse. Sellega tegeldakse viimastel aastatel ka hoolega. Liikumispuudega inimeste puhul aga peaaegu ei räägita kolmest seda põhiliselt takistavast ajaolust: ülimalt keeruline hariduse (eriti kesk- ja kõrghariduse) saamine, vajadus kohandatud sotsiaalkorteri ja isikliku abistaja järele (raskemad juhud) ja liikumist hõlbustav abivahend (tihti ainuvõimalik) – oma auto. Nendel põhjustel istub “nelja seina vahel” sadu täiesti õppimis- ja töövõimelisi inimesi. Elavad teisel või kõrgematel majakorrustel, mitmed koguni hooldekodus (!)

Probleemid rehabilitatsiooniasutuse vaatevinklist

Riina Kallaste
 Taastusarst, juhatuse esimees
 Adeli Eesti Rehabilitatsioonikeskus

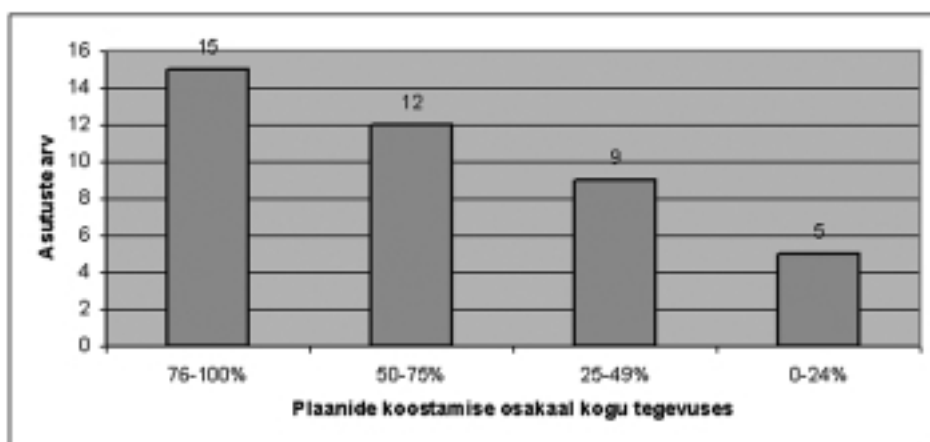
Jätkuvalt on päevakorras rehabilitatsioon. Seni on seda käsitletud kas klientide või ametnike vaatevinklist. Vaatleme tänast olukorda rehabilitatsiooniasutuste poolt nähtuna.

Tänane olukord

Rehabilitatsioon on sotsiaalteenus, mille eesmärk on parandada puudega inimese iseiseisvat toimetulekut, suurendada tema ühiskonda kaasatust ja soodustada töötamist või tööle asumist. Kui inimene on ratastoolis või tal on kõnedefekt, siis ei ole ta haige, vaid tal on puue. Ta vajab rehabilitatsiooni, mitte haiglaravi. Kahjuks aetakse tihti segamini rehabilitatsioon ja taastusravi, mõlemas nähakse ühte ja sama tervishoiutegevust, mida need aga kindlasti ei ole. Täna valitseb rehabilitatsioonis süsteemitus.

Kõik kõlbab rehabiliteerimiseks. Seda teenust saavad ka sellised kliendid, kes tegelikult vajavad kas taastus- või hooldusravi või siis hoopis sanatoorseid teenuseid. Osa asutusi näeb rehabiliteerimises kergelt lisaraha teenimise võimalust. Pole siis ime, et tegelike abivajajate jaoks raha ega võimalusi ei jätku.

Rehabilitatsioonis on rõhuasetus vale: plaanide koostamine on muutunud tähtsamaks teenuse osutamisest. Kui aga plaanile teenust ei järgne, muutub see tühiseks paberiks. Sotsiaalministeeriumi koduleheküljel leiduv 2005. a statistika (vt joonis 1) illustreerib ilmekalt valitsevat olukorda. Rehabilitatsiooniplaanide osakaal teenuste kogumahust oli 60% ning osutatud teenused moodustasid vaid 40% (normaalne oleks vastavalt 20% ja

Joonis 1. Rehabilitatsiooniplaanide koostamise osakaal rehabilitatsiooniasutuste tegevuses 2005. aastal. Allikas: sotsiaalministeerium

80%). Ainult 14-l asutusel 41-st oli teenuste osatähtsus suurem kui plaanide oma.

Raha

Mida rohkem on raha, seda vähem seda jätkub. Kas see on ikka nii? 2005. a eelarve, mille puhul Sotsiaalkindlustusamet ei seadnud piiranguid, ületati 13 miljoni krooniga. 2006. a seisti seetõttu probleemide ees. Riik lahendas asja lihtsalt (nagu sellistel juhtudel ikka): igale oma osa ning pärast näeme, mis edasi saab. Tegelikult ei olnud sellises olukorras eriti palju muid võimalusi. Aga tunnustame ausalt, et 2005. aasta eelarvet ei ületatud mitte rehabilitatsioonivajajate hüppelise kasvu tõttu, vaid sellepärast, et väga paljud avastasid nõrga järelevalvega valdkonna, kus saab kergelt lisaraha teenida. Nagu mainitud, on rehabilitatsioon muutunud nii populaarseks, et selleks kõlbab kõik. Kahjuks ka ebakvaliteetsete või mittevajalike teenuste pakkumine.

Täna moodustavad 55-st rehabilitatsiooniteenuseid pakkuvast asutusest valdava osa raviasutused – haiglad, polikliinikud – kelle põhitegevuseks on raviteenused ning ka tulud majandustegevuseks saadakse raviteenuste osutamisest. Puhtalt rehabilitatsiooniga tegelevaid asutusi on käputäis. Nende majandustegevus sõltub otseselt riigiga sõlmitud lepingust. 2006. aasta alguses sõlmitud lepingutes, kus esmakordselt oli kirjas ka lepingu rahaline maht, oli see paljudel juhtudel 50% või isegi vähem eelmise aasta mahust. Ning mõlemale poolele oli kohe selge, et see ei saa olla piisav äramajandamiseks. Mis edasi?

Seisukoht võib olla küll lihtne: ärge tehke nii palju. Sellise soovitusena peaks enne läbi lugema hoolekandeseaduse. Teenuse osutamiseks peab olema meeskonnas vähemalt viis spetsialisti. Tavaliselt lisandub neile veel abipersonal, inimesed tuleb korralikult koolitada ja neile palka maksta, tasuda maksud, muretseda vahendid, ruumid jne. Sotsiaalministeerium võiks välja arvutada, mis läheb maksuma ühe miinimumnõuetele vastava professionaalse meeskonna ülalpi-

damine. Praeguses olukorras on võimalik teenust osutada ainult kõrvaltegevusena, ainuüksi rehabilitatsioonile orienteerudes ennast ära ei majanda. See ei ole spekulatsioon. Üks kvaliteetsele rehabilitatsioonile (valdavalt teenusele) orienteeritud asutus on oma tegevuse juba lõpetanud, sest kehtiva süsteemi juures ennast ära ei majanda.

Muidugi võib teha ka teisiti. Palgata inimesed hooajaliselt. Kui leping on, siis teeme tööd, kui ei, tehke midagi muud. See aga oleks haltuura, mitte professionaalne tegevus. Mis mõtet on siis rõhutada, et kvaliteet tekib üksnes pidevalt koos töötavates professionaalsetes meeskondades, kelle liikmed ei liigu pidevalt eri töökohtade vahet. Hea spetsialist hindab stabiilset töökeskkonda. On naiivne arvata, et meie tööjõuturg lausa kubiseb headest spetsialistidest, kes ootavad oma suurt võimalust hakata tegelema rehabilitatsiooniga. Palju lihtsam on neil otsida tööd teistest riikidest.

Kliendid järjekorda

Kui arsti juurde minnes ulatub vahel järjekord mõne kuuni, siin rehabilitatsiooni soovijatel mõnel juhul rohkem kui aastani (teadaolevalt on ühes asutuses järjekord juba aastani 2008). Seaduse järgi tuleb teenusele soovijad panna järjekorda. Kui aga leping on läbi, siis ei saa öelda, millal inimene teenust saab. Mida peaks asutus sellisel juhul ütlema oma kliendile: kas häämama, et kannatage, küll teie õnn ükskord saabub, või olema aus ning tunnustama, et tõenäosus teenust saada ei pruugi olla kuigi suur. Korralikud asutused ei tegele oma klientide narrimisega.

Info ja planeerimine

2005. aastal, kui toimus rehabilitatsioonisüsteemi käivitamine ja valitses uuele olukorrale iseloomulik rabeledus, oli ameti ning asutuste vahel infovahetus oluliselt parem kui sel aastal. Tundub, et 2005. aastal ületatud maht on ehmatanud vastavad ametkonnad ära ning peljates pahameelt, hoitakse infot ja otsuseid parem oma teada. Kogemustest on teada, et see ei lahenda probleeme, pigem kuhjab neid.

Rehabilitatsiooniasutus kui majandusüksus vajab oma tegevuse planeerimiseks informatsiooni: millised on valdkonna edasised arengud, teenuste kavandatavad mahud, summad nende osutamiseks jne. See tähendab, et info peab olema õigeaegne. See kehtib ka halbade uudiste kohta. Asutusel oleks siis piisavalt aega oma tegevust ümber korraldada, näiteks panustades muudele valdkondadele, kliendigruppidele jne. Kui alles kolm kuud pärast aasta algust saavad asutused teada, et jooksva aasta lepingumaht on eelmise aasta omast 50% väiksem, siis on see ilmselgelt liiga hilja.

Mida tuleks teha kohe, et asjad liiguksid õiges suunas

1. Eesmärgid kindlaks määrata ehk teisisõnu riik peab selgeks tegema, milliseid arenguid ta soovib selles valdkonnas näha. Ning see ei tohi jääda pelgaks deklaratsiooniks. Rehabilitatsiooniga tegelevad asutused tahavad teada, kas riik vajab neid või mitte. Kui vajab, siis tuleb ka vastavad otsused teha.
2. Plaanide ja teenuste vahetamine viia õigesse proportsiooni. Mitte paberite masstoodang, vaid inimeste abistamine nii, et sel on ka tulemusi. Rehabilitatsiooniplaan on vajalik, kuid ilma teenusteta täiesti kasutu paber.
3. Rehabilitatsiooniteenusele määratud rahaga tehakse rehabilitatsiooni ning ainult seda. Taastus- ja hooldusravi tehakse ning sanatooriumiteenuseid osutatakse selleks otstarbeks ette nähtud vahendite arvel.
4. Luua rehabilitatsiooniasutustele tingimused ausaks konkureerimiseks. Otsuste tegemise kord peab olema läbipaistev ning kõigile arusaadav. Tuleb lõpetada teenust diskrediteeriv tegevus.
5. Sotsiaalministeerium ja Sotsiaalkindlustusamet peavad mõistma, et rehabilitatsiooniga tegelevad asutused on nende partnerid, kellega tuleb nõu pidada ning keda oma plaanidest ka informeerida. Koos tegutsedes on tulemus kindlasti parem, ka keeruliste olukordade puhul. Iga süsteemi käivitamine võtab aega ning iga algus on kahtlemata rabe. Peamine on, et tehtut osatakse analüüsida ning edaspidi vastu võtta õigeid otsuseid.

KOMMENTAAR

Artiklis toodud andmed sotsiaalministeeriumi kodulehelt, mille kohaselt rehabilitatsiooniplaanide osakaal moodustab 60% rehabilitatsiooniteenuse kogumahust, pärinevad ilmselt 2005. a maikuust. Alates 2005. a augustist on toimunud selle teenuse osatähtsuse pidev vähenemine ja SKA arstliku ekspertiisi infosüsteemi andmetel 2006. aastal moodustab rehabilitatsiooniplaanide koostamine 40% rehabilitatsiooniteenuste kogumahust.

2006. aastal oleme sõlminud halduslepingu rehabilitatsiooniteenuse osutamiseks 55 asutusega, mille hulgas on 20 haiglat ja polikliinikut (seega mitte valdav osa, vaid 36%). Käesoleval aastal on väljastatud ligi 18 000 suunamiskirja, teenust on 9 kuu jooksul saanud 8930 inimest (neist 2904 last, 3145 tööealist, 1979 pensioniealist ja 902 psüühilise erivajadusega inimest). Ühele inimesele on teenust osutatud keskmiselt 2740 krooni eest.

Riigikogu on vastu võtnud lisa-eelarve, milles rehabilitatsiooniteenuse kulu hüvitamiseks on eraldatud üle 16 miljoni krooni. Sotsiaalkindlustusamet on ette valmistanud halduslepingute mahu suurendamise kokkulepped, mis allkirjastatakse pärast riigi 2006. a lisa-eelarve seaduse väljakuulutamist presidendi poolt ja jõustuvad järgmisel päeval pärast seaduse avaldamist Riigi Teatajas. Kogu olemasoleva informatsiooni oleme rehabilitatsiooniteenuse osutajatele teatavaks teinud.

Sellest, kui suur osa 2006. a eelarvest läheb 2005. a osutatud teenuse

eest tasumiseks, teatasime 3. veebruaril pärast valdava osa 2005. a osutatud teenuste eest arvete kättesaamist. Samas kirjas teatasime ka sõlmitavate halduslepingute arvu ja kogusumma. Samuti informeerisime, et sõlmitava halduslepingu maht sisaldab aasta algusest kuni lepingu sõlmimiseni osutatud teenuse kulu. Siinjuures juhime tähelepanu asjaolule, et 2005. a sõlmitud halduslepingu järgi oli rehabilitatsiooniasutusel õigus osutada 2006. a kolme esimese kuu jooksul rehabilitatsiooniteenust vastavalt riigieelarve seaduses kehtestatud piirangutele, seega kuni pool 2005. a osutatud teenuste mahust.

2. märtsil 2006 teatasime igale halduslepingut sõlmida soovinud asutusele halduslepingu võimaliku kogumahu ja alamahud sihtgruppide kaupa.

Halduslepingu mahu määramisel lähetsime sotsiaalministeeriumi kinnitatud prioriteetidest ja mahtude jaotusest.

2006. a oleme koos sotsiaalministeeriumiga kord kvartalis informatsiooni ning selgitusi andnud ja rehabilitatsiooniteenuse osutajate küsimustele vastanud Tervise Arengu Instituudis korraldatud infopäevadel. 2005.–2006. a oleme järelevalve tulemusena avastanud rikkumisi ja saanud teenuse osutajatelt nõuetele mittevastava rehabilitatsiooniteenuse eest tagasi ligi miljon krooni. Lisaks oleme üle 800 000 krooni tagasi nõudnud Riigikontrolli auditi käigus tuvastatud rikkumiste eest.

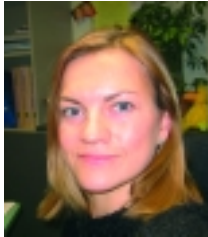
Liidia Soontak
Sotsiaalkindlustusameti
peadirektori I asetäitja

Riigikontrolli hindas rehabilitatsiooniteenust

Riigikontroll andis 2005. aastal oma auditi hinnangu rehabilitatsiooni korraldusele ning selle finantseerimiseks eraldatud raha kasutamisele. Auditi põhjal valmis **11.09.2006 kontrollaruanne „Riigieelarvest erivajadustega inimeste rehabiliteerimiseks teenuste ostmine“**. Ühe järeldusena tuuakse välja, et praegusel erivajadustega isikute rehabiliteerimise süsteem ei võimaldada saavutada rehabilitatsiooni eesmäärke. Seaduse kohaselt on õigus rehabilitatsiooniteenustele kõigil puude raskusastet taotleval ja puuetega isikutel, kuid riigieelarves on selleks raha napilt, mistõttu teenuse soovijatest moodustuvad pikad järjekorrad. 2005. a sai rehabilitatsiooniteenuseid vaid iga kümnes puudega inimene. Eesmärkide saavutamisele ei aita kaasa ka see, et üle poole rahast kulub kas rehabilitatsiooniplaanide koostamisele või majutusteenusele. Teenuse järjekorras seismise ajal võib rehabilitatsiooniplaan vananeda ning teenuste osutamise asemel tuleb koostada uus plaan. Tuleks kehtestada nõuded rehabilitatsiooniteenusele ning kontrollida selle kvaliteeti. Kuigi rehabilitatsiooniteenuste osutamise aluseks saab olla vaid korrektset vormistatud rehabilitatsiooniplaan, selgus, et osadel juhtudel oli osutatud teenuseid, mis plaanis ei kajastunud või mis oma sisult ei olnud rehabilitatsiooniteenused. Riigikontroll ei pidanud alati mõistlikuks seadusega ette nähtud nõudeid rehabilitatsioonimeeskonna koosseisu suhtes: nt pole paljudel puudega inimestel logopeedilisi või eripedagoogilisi probleeme, niisugusel juhul pole põhjendatud ka vastava ala spetsialistide kaasamine meeskonda. Asjaolu, et rehabilitatsiooniteenuseid osutavad needsamad asutused, kes koostavad ka rehabilitatsiooniplaane, ning osa pensioniametite arstlike ekspertiisikomisjonide ekspertarstidest töötab samal ajal ka mõnes rehabilitatsiooniasutuses, olemata küll rehabilitatsioonimeeskonna liige, võib Riigikontrolli arvates põhjustada huvide konflikti.

Aruande terviktekst www.riigikontroll.ee

Kui lapsekeskne on lastekodu?

Lapsed ja töötajad ühest Eesti lastekodust kirjeldasid hoolekandeaasutuses viimastel aastatel toimunud muutusi.

Ingrid Kask, sotsiaaltöö magister

Alustasin tööd lastekodus neli aastat tagasi. Kuigi mul puudusid põhjalikud teadmised sellest, mida tähendab töö lastekodus, oli mul oma ettekujutus sellest, et tegemist on inimeste abistamise ja toetamisega – lastest hoolimisega. Mõningase töökogemuse järel kasvas segadus iseendas, lastekodu argipäev tekitas vastuolulisi mõtteid ja küsimusi. Lastekodu elukorraldus ja inimsuhted näisid harjumuspärastest erinevat. Sagedasi konflikte põhjustas laste käitumine ja probleemid laste omavahelises ning laste ja töötajate vahelises suhtlemises. Sellepärast otsustasin uurida suhteid lastekodus sügavamalt.

Artikkel põhineb minu magistritöö uuringul, mille viisin läbi 2005. aasta esimesel poolel lastekodus, kus uurimise ajaks olin alustanud tööd direktorina. Probleemiseades tuginesin isikliku töö kogemusele ja lastekaitset reguleerivatele õigusaktidele.

Lastekaitse seadus ja muud lapsi puudutavad Eesti seadused käsivad last kui väärtust, mis väljendub lapsekeskses lähenemises elu eri valdkondades. Vaatamata lapsekesksele kontseptsioonile on aina rohkem probleeme laste toimetulekuga (või ehk oleks õigem öelda lastega toimetulekuga). Eriti puudutab see lastekodusid. On tehtud mitmeid uuringuid (Ehala jt 1999, Kiil 2004, Merila 1997, Öunap 2004), kuid ikkagi puudub selge teadmine, kuidas rakendada lapsekeskset kontseptsiooni lastekodu töös.

Et jätkata lastekodus, oli minu jaoks hädavajalik mõista, miks ja mis eesmärgil lastekodulapsed ja seal töötavad inimesed tegutsevad just nii, nagu nad tegutsevad. Lähtudes sellest seadsin **uuringu eesmärgiks** koguda ja analüüsida informatsiooni lastekodu igapäeva elu kohta.

Uuritud lastekodu tegutseb riikliku lastehoolekande asutusena juba alates 1938. aastast. Nii kandis lastekodu nõukogude süsteemile omaseid tunnuseid. Pärast Eesti taasiseseisvumist hakati lastekodu reorganiseerima, töötati välja peresüsteem, et rakendada lapsekeskset lähenemist. Mind huvitas eeskätt see, kuidas lastekodu eluga otseselt seotud inimesed ehk siis lapsed ja töötajad näevad viimase aja muutusi ning kuidas nad neid muutusi tõlgendavad. Otsisin vastuseid sellele, **kuidas kirjeldatakse muutusi seoses lapsekesksele hoolekandele üleminekul ning milles väljendub lapsekeskne vaatenurk lastekodu argipäevas**. Uurimuse ajal oli lastekodus kolm lastekoduperet, igas neist elas 12 last eri vanuses ja soost ja töötas neli-viis kasvatajat. Lastekodu juurde kuulub ka noortemaja, kus sel ajal elas 10 noorukit ja töötas kaks tugikasvatajat.

Teoreetiline alus ja uurimismeetod

Tuginesin sotsiaalkonstruksionistlikule teorialle (vt näiteks Burr 1997, Strömpl 2001), mis käsitab sotsiaalset reaalsust inimestevahelise suhtlemise protsessina. Lastekodu elu konstrueerivad lastekoduga seotud inimesed – lapsed ja töötajad, kes kogevad lastekodu argipäeva, omistavad tähendusi ümbritsevatele nähtustele ja sündmustele, sh muutustele. Seepärast sobib sotsiaalkonstruksionism institutsiooni tunDMAõppimiseks just institutsiooniga seotud inimeste kaudu. Andmeid kogusin 2005. a esimesel poolel etnograafilise osalusvaatlusega.

Jaanuaris – veebruaris 2005 vaatlesin inimesi, tegevusi ja inimsuhteid lastekodus. Märtsis-aprillis viisin läbi poolstruktureeritud intervjuud 11 lastekodus elava nooruki ning 8 kasvatusala töötajaga. Intervjueeritud noorukitest oli tütarlapsi 4 ja noormehi 7 vanuses 15–20 eluaastat. Intervjueeritud kasvatusala töötajatest 7 olid kasvatajad ja üks direktori asetäitja õppekasvatuse ja sotsiaaltöö alal. Intervjueerituteid olid 2 töötajat kuni 3-aastase tööstaazhiga, 2 ligi 10-aastase staazhiga ja 4 üle 15-aastase staazhiga; 7 olid naised ja üks meeskasvataja.

Asjaolu, et töötasin uuritavas lastekodus direktorina, ühelt poolt kergendas, teisalt aga raskendas uurimise läbiviimist. Uurimise planeerimisel ei pidanud ma arvestama asutusele juurdepääsu probleeme. Keeruliseks osutus aga see, et hakkasin täitma lastekodus üheaegselt mitut rolli, millega seotud ootused olid omavahel vastuolus. Olin nii direktor, uurija, kasvataja kui ka lastekodupere külaline, nii aktiivne kui ka passiivne osaleja. Seega kujunes minu ülesandeks näha ja analüüsida lastekodu tuttavat argielu kõrvaltvaataja pilguga. Andmete töötlemisel oli kõige töömahukam osalusvaatluspäeviku ja salvestatud intervjuude kodeerimine ja analüüs, mis aitas välja tuua andmetes sisalduvaid teemasid.

Üldised muutused ideoloogias ehk kontekst

Lastekodu ülesanne on orbude ja vanemliku hoolitsuseta laste inimväärne kasvatamine, õpetamine ja arendamine, et lastekodust lahkudes oleksid nad võimalikult iseseisvad ja toimetulevad. Selles näevad lastekodu töötajad oma töö eesmärgi. Kuna lastekodu töötajad rääkisid osalusvaatluse ja intervjuude ajal lastekodus toimunud muutustest, võrreldes endisega praeguse asutuse tegevust ja laste kontingenti, siis on oluline pöörata tähelepanu ka sellele, et lastekodu on osa ühiskonnast ning ühiskonnas toimuvad protsessid ja ideoloogia mõjutavad lastekodu tähendust ja tegevust ning lapse identiteeti ja enesehinnangut. Lastekodu probleemid on seotud üleminekuühiskonna raskustega. Kui nõukogude süsteemi keskmes oli kommunistliku partei poolt juhitud riik ja üksikinimese väärtust seostati otseselt sellega, kui vajalik/kasulik ta riigile on, ning seda väljendas kollektivistlik retoorika, siis alates Eesti iseseisvumisest hakati tähtsustama üksikindiviidi kui väärtust iseeneses, tema vabadusi ja õigusi (Strömpl 2003, 111).

Muutused peegelduvad seadustes. Taasiseseisvunud Eestis annavad suunised lastekaitse kujundamiseks kaks põhilist õigusakti: riigi põhiseadus ja ÜRO lapse õiguste konventsioon. Kui nõukogude ideoloogia kohaselt oli laps n-õ riigi laps ning olenemata kasvukeskkonnast pidi temast kasvama nõukogude riigile vajalik/kasulik/lojalne kodanik, siis nüüd peab põhiseadus lapse kõige loomulikumaks kasvukeskkonnaks perekonda. Enamus indiviidile põhiseaduses tagatud õigusi ja vabadusi laieneb ka lapsele. Nii on igal lapsel õigus elule, isikupuutumatussele, sõna- ja mõttevabadusele, üldisele tegevusvabadusele, eraelu kaitsele, tervise kaitsele. Demokraatliku ühiskonna väärtuseks on lapsekesksus: lapsest peab kasvama vastutus- ja koostöövõimeline ühiskonnaliige (vt näiteks Strömpl 2004). Lapsel on õigus osaleda teda puudutavate otsuste tegemisel.

Lastekodu argipäeva sisuline reorganiseerimine uuritavas lastekodus algas Eesti taasiseseisvumisjärgsetel aastatel pereprogrammi väljatöötamisega. Pereprogramm näeb ette, et kasvatajad on lastega lähedased, märkavad nende vajadusi, lahendavad laste probleeme, korraldavad elu ühes lastekodu peres võimalikult *nii nagu kodus*. Peresüsteem juurutati lastekodudes aastatel 1993–1994. Samas rääkisid kasvatajad, et pärast peresüsteemi loomist on aasta-aastalt aina rohkem probleeme lastega toimetulekuga. Just siin ilmnevad vastuolud. Staazhikad kasvatajad kirjeldasid lastekasvatust nõukogude ajal niisugusena, mis lastekodu praktikas tähendas laste allutamist rangele korrale. Olulisel kohal oli töökasvatus. Range režiimi abil saavutati kontroll laste üle ning tagati laste sõnakuulelikkus. Võrreldes lastekodu kunagist ja tänast argielu kirjeldati, kuidas nüüd on kõik muutunud ja teistsugune. Nüüd on küll peresüsteem, kuid laste kasvatamise muudab keeruliseks see, et laste kontingent on

võrreldes varasemate aastatega raskem, samas kui lastekodu rezhim on liberaalsem. Lastekodu töötajad mõistavad, et laps vajab kasvamisel tähelepanu ja hoolimist. Raskused peituvad selles, et kui nõukogude perioodil tulid paljud lapsed lastekodusse väikelastekodust, siis nüüd satuvad paljud lapsed lastekodusse oma kodust ja neil on välja kujunenud halvad harjumused. Lastekodu dokumentidest on näha, et laste perest eraldamise sagedasemaks põhjuseks on vanema(te) töötus ja alkoholism või mõne pereliikme puue, mis põhjustab oskamatus või suutmatust oma last kasvatada. Oma kodust lastekodusse tulevatele lastel ja noorukitel on sageli koolitee pooleli jäänud ning välja kujunenud omad normid, väärtused ning harjumused, nagu ebaviisakas keelekasutus, sõltuvusprobleemid ja hulkmine.

Kasvatajate jaoks muudab olukorra raskeks see, et puuduvad selged juhised kasvatustöö kohta. Mitmed kasvatajad rääkisid, kuidas enne peresüsteemi loomist kehtisid asutuses eeskirjad nii lastele kui ka töötajatele. Kord oli küll range nii laste kui töötajate suhtes, kuid see tagas kasvatustöö omalaadse stabiilsuse, kuna kasvataja teadis täpselt, mis on tema tööülesanded, mida temalt oodatakse ja mida peavad tegema kolleegid. Nüüd tekitab kasvatajates ebakindlust asjaolu, et puuduvad eeskirjad ja kasvatajate ametijuhendid on üldsõnalised, hõlmates väga erinevaid töövaldkondi, nagu näiteks koos lastega tehtavad igapäevased koristustööd, õppimine, majavälised tegevused, laste vaba aja suunamine ja laste jaoks oluliste inimestega suhtlemine. Kasvatajad mõistavad, et nimetatud tegevuste kaudu toimub lapse arendamine ja kasvatamine. Raskused tulenevad sellest, et muutunud on laste kontingent.

Kasvatajad väljendasid arvamust, et tänapäeval on lapsed kogu ühiskonnas teistsugused. Teistsuguste laste määratlemisel kirjeldati seda, et lastel on küll vabadused, õigused ja mugavused, kuid puuduvad piirid. Seda on tunda ka lastekodus. Endiselt on tarvis lapsi mõjutada ning lastelt oodatakse kodukorra nõuete täitmist ja sõnakuulelikkust. Töötajad rääkisid, et see tundub olevat ebapiisav, kui ainukeseks laste mõjutamise vahendiks on kõne.

Lastekodu pereprogrammi ja lapsekeskse lähenemise üheks põhimõtteks on vastastikune osalus, teise ärakuulamine ja üksteisega arvestamine. Nii peaksid olulisel kohal olema ühised arutelud ning koosolekud laste ja noorukitega. Kahjuks kujunesid koosolekud, millest ka mina direktorina osa võtsin, mitmel korral vaimselt väga kurnavaks. Eesmärk oli arutada argielu probleeme ja sõlmida kokkuleppeid, kuid tunda andis laste ja töötajate vastasseis. Alati võtsid lapsed ja noorukid koosoleku ajaks sisse kaitsehoiaku *meil on ükskõik*. Selline suhtumine koosolekutesse võis tuleneda ka sellest, et lapsed ja noorukid teadsid, et koguneti peamiselt probleemide korral. Tüli süvendas see, kui täiskasvanud negatiivsete sündmuste üle moraliseerisid.

Laste ja töötajatega rühmatööd läbi viies olin mitmel korral sisemiselt närvis ja segaduses. Olin alati arvanud, et mind on inimesena raske provotseerida. Ometi suutsid lapsed ja noorukid nii mõnelgi korral tekitada minus ebakindlust. Vahel otsisin iseenda kaitseks sõnu, et neid vastu haavata. Märkasin, et nii nagu mina ja minu kolleegid, nii kulutavad ka lapsed aega lastekodus sellele, et endale *koht kätte võidelda*. Hakkasin otsima, kuidas lastekodus käituda ja kuidas suhelda. Analüüsisid oma tegevust, sain ühel hetkel teadlikuks sellest, et kulutan energiat rumalustele. Samas, avastades selliseid nähtusi, tekkis osalejana süütunne. Intervjuude käigus rääkisid kasvatajad emotsionaalsest kurnatusest. Järeldasin, et täiskasvanud püüdsid lastest kindlaid meetodeid kasutades n-ö üle olla, kuid enda kui surveavaldaja roll mõjus sisemiselt kurnavalt. Selliste ilmingute üheks põhjuseks võis olla asjaolu, et laste ja täiskasvanute suhetes puudus avatus ja usaldus. Väljastpoolt vaadates toimis lastekodu argielu sujuvalt ja korrapäraselt, kuid selle aluseks oli (töötajate) rutiin ja nende kinnistunud veendumused.

Probleemse käitumise põhjustest: diagnoos ja institutsioon

Töötajad rõhutasid erinevust praeguste ja varasematel aegadel lastekodus elanud laste vahel. Näiteks öeldi: „*Meil pole kunagi varem olnud selliseid ebastabiilseid lapsi, kes ägestuvad ja karjuvad*” või „*See ei ole ju normaalne, kui laps niimoodi karjub ja lõhub*”. Osalusvaatluse ajal esines olukordi, kus mõne lapse käitumine oli ootamatult väljakutsuv, tuli ette asjade lõhkumist, täiskasvanute suhtes ülitundlikku reageerimist ja üldist negatiivsust. Lastekodu dokumentidest selgus, et on lapsi, kellel on kerge vaimne peetus ning normintellektiga lapsi, kellel on diagnoositud psüühikahäire.

Vesteldes nn impulsiivsete korrarikkujatega ja jätkates vaatlust hakkas kujunema minu arusaam laste probleemse käitumise põhjustest. Noorukid rääkisid arutlevalt normaalsusest ja mittenormaalsusest, diagnoosidest ja sümptomitest või sellest, kuidas käitub psüühikahäirega inimene, kelle intellekt on normaalne, kuid käitumine tavapäratu. Nad kirjeldasid oma kogemusi psühhiaatriaiglas viibimisest ja psühhiaatriaiglas esinevast *teistmoodi* käitumisest. Vestlustel arutlesid nad väga sügavamõtteliselt ja targalt. Teisalt nägin, et argielus ja suhtlemises käitusid samad noorukid jätkuvalt viisil, mis lubas neid pidada probleemseteks või tavapäratuteks. Siit saab järeldada, et kui diagnoos eeldab nooruki puhul midagi tavapäratut, siis lastekodu igapäevaelus ja suhtlemises püüavad samad noorukid justkui õigustada pandud diagnoosi.

Teisest küljest mõjutab laste käitumist lastekodu argipäev. Lastekodu kasvandike argipäev on sageli üksluine, mistõttu nn mittenormaalne käitumine pakub vaheldust ja emotsioone. Lapsed tegid vahel justkui naudinguga seda, mis keelatud, nagu näiteks välisjalanõudega siseruumides viibimine, suitsetamine ja suitsukoni mahaviskamine. Näis, et lastekodus elamisel on üks naudingut pakkuv eelis – seal on võimalik rikkuda reegleid. Ühe seletusena pakun, et lapsed ja noorukid soovisid reeglitele mitte alludes tunda end enesekindlana ning demonstreerida oma iseseisvust. Nii kujunes väiksematest ja suurematest üleastumistest argipäeva sisu. Kusjuures töötajad tunnetasid, et katsetatakse nende taluvuspiire.

Ühe põhjusena nimetati, et lastekodu ei saagi olla lastele koduks, kuna lastekodu on ja jääb eelkõige asutuseks.

Selline olukord esitab lastekodu töötajatele tõsise väljakutse. Ühest küljest tegutsevad nad n-ö vanade kasvatameetodite kohaselt, püüdes lapsi allutada. Kui on näha, et autoritaarsed kasvatusviisid ei toimi, tekivad küsimused: kas *need* lapsed peaksid olema eraldatud teistest, see tähendab hästi käituvatest ehk lastekodu reeglitele alluvatest lastest, või kasvama koos teiste lastega? Kas *need* lapsed peaksid olema mujal, erirezhiimiga asutuses? Kas *neid* lapsi peaks agressiivse või impulsiivse käitumise korral isoleerima? Või nõuab *nende* lastega hakkamasaamine teistmoodi kasvatuse ja kui, siis milliseid? Vestlustest noorukitega võib järeldada, et nad ei allu tingimusteta autoritaarsusele. Mitmel korral väljendati, et tuntakse vajadust olla aktsepteeritud, vajadust olla kaasatud. Otsides probleemse käitumise põhjuseid, võib olla üheks seletuseks see, et lapsed ei kannata mitte tähelepanu häire, vaid tähelepanu puudumise all.

Lastekodu versus kodu

Nii tekibki küsimus, mis paik on tänapäeva lastekodu. Ühest küljest on lastekodus peresüsteem ja kõlab lapsekeskse lähenemise retoorika, teisalt on raskusi lastega toimetulekuga. Töötajad näevad, et lastekodus on lastel head elutingimused. Mõistetakse ka seda, et kõik lapsed vajavad tähelepanu, hoolimist ja lähedust. Samas räägiti, et lastekodu *tingimustes* ei

suuda täiskasvanud paratamatult neid lapse vajadusi täita. Ühe põhjusena nimetati, et lastekodu ei saagi olla lastele koduks, kuna lastekodu on ja jääb eelkõige asutuseks. See on ka mõistetav, kuna lastekodu näol on ühest küljest tegemist asutusega, millel on asutusele omased formaalsed tunnused, nagu näiteks personal, töösuhted ja dokumentatsioon.

Noorukid mõistavad, et lastekodu on tahetud muuta (on tehtud remonti, ostetud mööblit, muudetud ruume hubasemaks), et see oleks rohkem kodu moodi. Ka lapsed ja noorukid näevad, et lastekodus on olemas igapäevaeluks head tingimused. Kuid päris koduks on seda palju nimetada. Lastekodu võrreldi internaatkooli, ühiselamu või õpilaskoduga, kus on samasugune elukorraldus. Räägiti ärakuulamise, mõistmise ja koos tegutsemise olulisusest.

Formaalsed ümberkorraldused, mida nimetatakse peresüsteemiks, ei taga iseenesest lapsekeskset kasvatust ega kodutunnet lastele.

Lapsed ja noorukid ei osanud täpselt seletada, miks nad lastekodu koduks ei pea. Kuna räägitakse lähisuhetest ja inimeste kokkuhoidmisest oma kodus, siis võib arvata, et igatsetakse siirate inimsuhete järele, mida lastekodu personalil on raske pakkuda. Üks tütarlaps rääkis, et tema jaoks muudab lastekodu koduks see, et tal on kass. Koduga seondub kellegi lähedase, kas või kassi olemasolu.

Uurimisandmed lubavad kinnitada, et lastekodu näol on tegemist totaalsete institutsiooniga¹ (Goffman 1961), millele on iseloomulik reeglitele allutatud igapäevaelu ja distantseerunud inimsuhted. See aga töötab vastu lastekodu eesmärgile. Eesmärk on lapsi kasvatada ja arendada, et neist kasvaksid toimetulevad noored inimesed. Totaalsele institutsioonile omane elanike allutamine asutuse poolt kehtestatud reeglitele takistab iseseisvuse arenemist.

Olulist rolli mängib ka lastekodu maine ühiskonnas. Paraku tuleb tunnistada, et nii lastekodu kui ka selle kasvandike maine ei ole eriti kõrge. Lapsed (aga ka töötajad) tajuvad enda erilisust, sildistatust. Tänapäeval ei esine laste märgistamise väliseid tunnuseid, näiteks kohustust kanda ühesuguseid riideid. Siiski süveneb lastes stigma, kuna erilisust tajutakse sisemiselt: nii nagu iga institutsioon, on ka lastekodul sotsiaalne staatus. Kasvatajate arvates tähendab sõna *lastekodu*, et sealsed lapsed oleksid justkui teistsugused. Noorukid rääkisid, et inimestel on kujunenud eelarvamus lastekodu ja lastekodulaste suhtes. Igapäevases suhtlemises kogevad nad sageli liialdatud tähelepanu, näiteks olles abistatava rollis, või eriliseks pidamist, mida nad ise ei soovi. See tekitab ebakindlust ja vähendab eneseteadlikkust. Nii räägiti, et suheldes lastekodust väljaspool olevate inimestega tuntakse vajadust kalkuleerida, kuidas, kellele, kus ja mida endast rääkida. Vastavalt vajadusele ja olukorrale kas varjatakse lastekodus elamist või demonstreeritakse seda.

Teatud eas tekib noorukitel küsimus – kes ma olen, kui ma olen lastekodulaps, vanemliku hoolitsuseta laps või *riigi laps*. Võib tugineda Goffman`i (1959, 1961, 1963) teooriale, kes uuris inimestevahelisi interaktsioone eri tingimustes (näiteks totaalsete institutsioonides, erinevates gruppides ja keskkondades) ning interaktsioonide mõju isiksuse arengule ja identiteedi kujunemisele. Goffman nimetas institutsiooni elama asumist ja sealse eluga kohanemist eksperimentiks, mille puhul võib jälgida, kuidas elu institutsioonis avaldab survet inimese identiteedi kujunemisele, tema arusaamale iseendast. (Goffman 1961,12)

Kokkuvõtteks

Taasiseseisvunud Eestis nähakse lapsekesksele hoolekandele üleminekul põhilisi muutusi

¹Sotsioloog Erving Goffmani määratluse kohaselt on totaalne institutsioon selline asutus, kus võimud kontrollivad ja reguleerivad asutuses viibivate inimeste elu kõiki aspekte.

eelkõige välistes muutustes – maja renoveerimises ja lastekoduperede väljaehitamises. Kuigi eesmärgiks on olnud lastele kodutunde loomine ja laste vajadustega arvestamine, jääb see esialgu vaid retoorikaks. Kogutud andmete põhjal võib järeldada, et formaalsed ümberkorraldused, mida nimetatakse peresüsteemiks, ei taga iseenesest lapsekesket kasvatust ega kodutunnet lastele.

Oma juhendaja Judit Strömpli ning töö retsensendi Tiiu Kadajase suunamisel hakkasin mõistma, et lapsekeskne lähenemine ei ole ainult lastest hoolimine, laste kasvatamine *nii nagu kodus* ja laste abistamine. Abistamine võib tähendada ka iseenda vajaduste rahuldamist – abistan kaitsetuid ning tunnen end seetõttu paremini.

Töö lastekodus erineb sellest, kuidas me lastevanematena kodus oma lastega suhtleme. Lasterühmaga tegelemine on kurnav töö, mis nõuab ettevalmistust, pidevat kaasamõtlemit, töötaja eneseanalüüsi ja ka töö ühist analüüsi. Kui hoolime lastest, peame läbi mõtlema lastekodutöö kui eriala sisu. Uurimistöö käigus kogesin kolleegide avatust ja toetust. Uuringu tulemustest huvituti ja see tähendab, et oleme üheskoos valmis õppima, oma tööd arendama. Võib arvata, et põhilised muutused lapsekeskse kontseptsiooni rakendamisel peavad toimuma lastekodu(de) töökorralduses ja personali töövõtetes. Kui selle tulemusena lapsed ise annavad lastekodule *kodu* tähenduse, on see imetore.

Täna kõiki uuringus osalenuid. Täna oma kolleege intervjuuks valmisoleku ja avatuse eest. Kõik noorukid, kelle poole pöördusin intervjuerimise ettepanekuga, olid valmis rääkima. Intervjuud kujunesid nende enda elu meenutavateks ning lastekoduelu analüüsivateks pikkadeks vestlusteks. Lastekodu töötaja ja ühtlasi uurijana pean seda kogemust väga väärtuslikuks. Kunagi varem ei olnud ma näinud lastekodu lapsi ja noorukeid nii arukate ja enesekindlatena. Seepärast täna südamest ka kõiki vestlustes osalenud noori.

Viidatud allikad

- Burr, V.** (1997). *An Introduction to Social Constructionism*. Routledge. London and New York
- Ehala, M., Telling L., Vuntus, J., Eerme H.** (1999). *Muudatused V. Lastekodus*. Teoses, Hoolekandeesutuste süsteemi areng Eestis. Konverentsi kogumik. Tallinn
- Goffman, E.** (1959) *The presentation of Self in Everyday Life*. Gardenn City, New York: Anchor Books
- Goffman, E.** (1961). *Asylums. Essays on the social situation of mental patients and other inmates*. New York: Anchor Books
- Goffman, E.** (1963). *Stigma. Notes on the management of spoiled identity*. New York, London, Toronto, Sidney, Tokyo, Singapore: Touchstone
- Hammersley, M., Atkinson, P.** (1983). *Ethnography. Principles in Practise*. Routledge: London and New York
- Kiil, K.** (2004). *Lastekodust elluastuvate noorte toimetulekut mõjutavad tegurid*. Magistritöö. Tallinn: TPÜ
- Merila, M.** (1997). *Lastekodu kui kasvukeskkond*. TPÜ.
- Strömpl, J.** (2004). *Haridus ja demokraatlikud väärtused*. Õpetajate leht. 19.11.2004 nr11
- Strömpl, J.** (2003). *Sotsiaalse osaluse taastamise strateegia muutumine totaalses institutsioonis: sotsiaalkonstruksionistlik lähenemine*. S. Kaugia (toim.) *Õigus. Psühholoogia. Sotsioloogia*. III. TÜ: 107–146.
- Strömpl, J.** (2001). *Sotsiaaltöö uurimisest: konstruksionistlik lähenemine*. *Sotsiaaltöö* 1/2001. 10–12
- Õunap, A.** (2004). *Elluastuvate noorte toimetulekut mõjutavad tegurid – Viiratsi lastekodu näitel*. Tallinn: TPÜ

Euroopa kvaliteedistandardid laste asendushooldusele

Elmet Puhm

**Projekti koordinaator Eestis
Keila SOS Lasteküla,
ESTA eestseisuse liige**

2004. aasta märtsis, enne Euroopa Liidu laienemist itta, algatasid kolm rahvusvahelist lastehoolekande organisatsiooni – FICE, IFCO ja SOS Lastekülad – projekti, et parandada asendushooldusel elavate laste ja noorte arenguvõimalusi. Projektis osales 32 Euroopa riiki, sealhulgas ka Eesti.

Vaatamata sellele, et paljudes osalevates riikides on olemas mitmesugused regulatsioonid laste ja noorte hoolekandele, nägid FICE, IFCO ja SOS Lastekülad vajadust kvaliteedistandardite arendamiseks laste hooldamisel hoolekandeesutustes ja kasuperedes. Kvaliteedistandardite väljatöötamist pidasid vajalikuks ka WHO ja UNICEF. Projekt lähtus eeldusest, et igale vanemliku hoolitsuseta jäänud lapsele ja noorele tuleb anda võimalus kujundada oma tulevikku, et saada iseseisvaks, enda eest vastutavaks inimeseks ja aktiivseks ühiskonnaliikmeks. Selleks tuleb luua toetav,

kaitsev ja hooliv elukeskkond, mis edendaks lapse arenguvõimet. Projekti raamdokumendiks on ÜRO lapse õiguste konventsioon.

Projekti eesmärgid:

- luua Euroopas võrgustik, mis toetaks ja kaitseks hoolekandeesutustes ja kasuperedes elavate laste õigusi
- töötada välja ühtsed rahvusvahelised kvaliteedistandardid, mis põhinevad otseselt ajassepuutuvate inimeste kogemustel ja praktikal
- edendada väljatöötatud standardite rakendamist nii Euroopa kui kohalikul tasemel ja jälgida nende täitmist.

Väljatöötatud standardid tuginevad 350 asjassepuutuva inimese (lapsed/noored, bioloogilised vanemad, kasuperede vanemad, hoolekandeesutuste töötajad) kogemustele. Eestis viidi läbi 21 struktureerimata intervjuud, millest 10 saadeti Euroopasse. Intervjueeritavate leidmisel jälgiti, et asjassepuutuvad sihtrühmad oleksid proportsionaalselt esindatud, ja arvestati soolise võrdsuse printsiipi.

Projekti etapid:**I etapp** (märts 2004 – detsember 2005)

- rahvuslike projektikoordinaatorite valimine 32-s Euroopa riigis
- ettevalmistavad kohtumised rahvuslikele koordinaatoritele
- hea praktika näidete kogumine lastehoolekandega otseselt seotud inimestelt ja nende dokumenteerimine
- I üleeuroopaline kongress „Kvaliteet laste jaoks“ (*Quality4Children*) Gmundenis, Austrias, 1.–2. juuni 2005, 450 osalejat

II etapp (detsember 2005 – detsember 2006):

- kvaliteedistandardite väljatöötamine lastehoolekandega otseselt seotud inimestelt kogutud kogemuste põhjal
- töö jagamine kolme rahvusvahelise grupi vahel
- kvaliteedistandardite esialgse variandi ettevalmistamine, ülevaatamine ja tagasivõtte kogemuste jagajatel (juuni 2006)
- Q4C kvaliteedistandardite lõplik vormistamine (oktoober 2006)

III etapp (alates 2007)

- Q4C kvaliteedistandardite publitseerimine (jaanuar 2007)
- Q4C kvaliteedistandardite ellurakendamise propageerimine
- Q4C võrgustiku pidev laiendamine, et kaitsta Q4C eesmärke
- rahvusvahelise veebilehekülje loomine institutsioonides ja kasuperedes elavate laste ja noorte tarvis

Struktureerimata intervjuusid analüüsiti, lähtudes neljast aspektist: otsustusprotsess, lapse hooldusele paigutamise ja vastuvõtu protsess, hooldamisprotsess ja hoolekandelt lahkumise protsess. 350 intervjuu analüüsimise põhjal töötati välja 5 standardit hooldusele andmise otsustusprotsessi kohta, 4 standardit hooldusele paigutamise ja vastuvõtmise, 9 standardit hooldamise ja 10 standardit hoolekandelt lahkumise protsessi kohta. Järgnevalt igast valdkonnast üks näide, mida illustreerib väljavõtte intervjuust.

■ Laps osaleb otsuse tegemises (otsuse tegemise protsessi standard)

Kõik osapooled austavad, usaldavad ning kuulavad last. Last informeeritakse adekvaatselt tema olukorrast, julgustatakse väljendama oma arvamust ja seisukohta, osalema otsuse tegemisel oma vanuse ja arusaamise tasemel.

Kui laps saadetakse kasuperre, tuleb mõlemad pooled eelnevalt ette valmistada. Eriti laps, vaatamata tema vanusele. Laps peab teadma, kuhu ja miks ta viiakse, võimalusel võiks näidata pilte tema uuest kodust, kuna lapse kõige suurem hirm on hirm tundmatu ees. (7.08.01)

■ Õed-vennad jäetakse kokku (standard hooldusele paigutamisel ja vastuvõtmisel)

Paigutamisel lähtutakse eelkõige põhimõttest, et õed-vennad jääksid kokku; eraldi paigutamine tuleb kõne alla siis, kui see on vajalik laste huvides.

Pärast läbirääkimisi olin ma väga õnnelik, et sain jääda perre, kus mu õde juba enne elas. [...] Mul ei olnud väga raske oma uue perega kohaneda, sest mu õed-vennad juba ootasid mind ees. (7.01.01)

■ Lapsele võimaldatakse pere-tüüpi elamine (hooldamise standard)

Lapsele antakse võimalus kasvada üles toetavas ja kaitsvas, pere-tüüpi keskkonnas, mis arendab täielikult välja tema potentsiaali.

Tegelikult polnud mul mingisugust kodu, kuna olin alati liikvel. Kui mind paigutati kasuperre, igatsesin ma, et mul oleks kodu – pere, kuhu ma saaksin kuuluda. Alguses, kui ma saabusin kasuperre, ei usaldanud ma neid. Aga pärast ühte nädalat oma kasu-perega sain ma endale voodi, kus magada. See oli ilus voodi, see voodi oli minu oma. See oli tõestus sellele, mida olin igatsenud – et ma kuulusin perre, et see oli päriselt minu kodu. (13.02.04)

■ **Lapsele/noorele, kes on kasvanud hoolekandeesutuses, kindlustatakse hoolekandeesutusest lahkumise järel võimalus pidevale toele** (hoolekandelt lahkumist puudutav standard):

Hoolekandeesutuse vastutus ei lõpe päeval, mil laps sealt lahkub. Lapsel, kes pöördub tagasi oma bioloogilisse perre, samuti iseisvat elu alustanud noorel on võimalus pidada kontakti selle koha ja inimestega, kellega ta koos elas, et saada abi ja tuge.

Ta on natuke hirmul, et mis temast saab, kui ta suureks kasvab, eriti siis, kui ta peab varjupaigast lahkuma. Aga ta usub, et varjupaiga kasvataja aitab tal tööd leida ning ka koha, kus elada. Ta huvitub eluks vajalike oskuste õppimisest, nagu söögitegemine, pesupesemine, väikeste asjade parandamine. (19.01.01)

16. märtsil 2005 kinnitas Euroopa Liidu Nõukogu soovitusel liikmesriikidele institutsionaalsel hoolekandel olevate laste

õiguste kohta. Suures osas jõuti samadele seisukohtadele. Lapse paigutamine riiklikule hoolekandele, eriti aga lastekodusse, peaks olema viimane võimalus, mida kasutatakse. Kuid viimase ja viletsaima vahele ei pea ju alati võrdusmärki panema.

Novembris Riigikogus vastuvõetud sotsiaalhoolekande seaduse muudatused ja sellest tulenevad muudatused teistes seadustes näitavad, et valitsus on võtnud kursi laste riikliku hoolekande perikesksemaks muutmisele. Kuigi need seadusemuudatused ei lahenda lastehoolekande kvaliteedi kõige teravamaid probleeme, on see siiski samm edasi. Ka Roomat ei ehitatud ühe päevaga. Loodan siiski, et tee järgmist sammudeni on seekord lühem.

Veebiaadress:

www.quality4children.info

Projekti organisatsioon Eestis:

SOS Lasteküla Eesti Ühing

Haigru 8, Tallinn

tel 656 6958, office@sos-lastekyla.ee

Pildi joonistanud 5-aastane Klaara Saar elab koos oma emme ja issiga Kuusalus

Lapse heaolust riskiühiskonnas

Lapsepõlve on hakatud uurima, lähtudes ühiskonna mõjudest ja tingimustest, mis võivad pakkuda erinevaid valikuvõimalusi.

Taimi Tulva, Tallinna Ülikool

Ühiskonnas toimunud kiired muutused ja ebakindlus mõjutavad perede toimetulekut ja laste heaolu. Tänapäeval ei suuda ühiskonnad enam jagada piisavalt hüvesid, vaid on sunnitud jagama riske. Staarsotsioloog Ulrich Beck on eelmise sajandi lõpukümnel (1998) välja toonud riskiühiskonna määratluse ning rõhutanud, et ühiskonna arengusuutlikkuse üle saab otsustada selle järgi, **kuidas ta suudab reageerida riskidele** (muutustele tööhõives, sotsiaalsele kihistumisele, vaesusele jne). Riskid on üha enam inimeste endi tekitatud ning üksikisik peaks vastutama oma tegemata jäetud otsuste tagajärgede eest. Ja nii seostabki tuntud sotsioloog riski julgeoleku, turvalisuse ja vastutusega, rõhutades sedagi, et risk on alati seotud initsiatiivi ning uute väljakutsetega. Eestis on peamised ühiskonna jätkusuutlikkuse indikaatorid demograafilised: ülalpeetavate osatähtsus elanikkonnas, töajõus osalemine ja loomulik iive.

Üha enam inimesi elab **üksi**, kasvanud on üksikvanemaga perede arv ja abieluväliselt sündinute osakaal. Perekonna funktsioonid võivad veelgi nõrgeneda, mistõttu lastele ei suudeta tagada nende õiguste kaitset ning vajalikku heaolu. Uurijad on osutanud tõsist tähelepanu nimelt lapse **subjektiivse heaolu küsimustele** ja toonud välja turvalisuse, rahulolu ning õnnelikkuse faktorid. Turvalisus ja õnnelikkus sisaldavad elukvaliteedile viitavaid elemente, milleks on **lähedussuhted, eneseteostamise võimalused ja enesetunne**. Tunne, et sinu eest hoo-

litsetakse ja sind tunnustatakse, kuuluvus ning ühtsustunne (kodu, sõpruskond, vaba aja tegevused).

Soome heaolu-uurija Johanna Kiili (1998) soovib laiendada ühtsussuhete kategooriat kuuluvuse kategooriaga. See võimaldab analüüsida laste osalemist ja kuuluvust eri elukeskkondades nagu kodu, kool, lasteaed ja sõprade ring, mis on kesksel kohal lapse heaolu kontekstis. Mõistagi on vaja tähelepanu pöörata ka lapse **tervislikule seisundile ja tervise eest hoolitsemisele** ning kahtlemata on oluline pere materiaalne toimetulek ja võimalused, sest elatustaset ei saa laps ise mõjutada. Hea lapsepõlv kujuneb lapse ja perekonna ning lapse ja kasvukeskkonna vastasmõjul.

Laste ja noorte teadlikkus ühiskonna ja maailma probleemide keerukusest kasvab ja elu uued väljakutsed sisendavad lastesse ühelt poolt riskivalmidust ja teisalt hirmu. Lapsepõlve on hakatud uurima, lähtudes ühiskonna mõjudest ja tingimustest, mis võivad pakkuda erinevaid valikuvõimalusi. **Laste häält on vähe kuulda ja nende õigust õnnelikule lapsepõlvele ei suudeta mitmetel objektiivsetel ja subjektiivsetel põhjustel tagada**. Uut lapsepõlveuurimuse mõtteviisi saab nimetada laste õiguste üle arutlemiseks, milles keskendutakse tüdrukute ja poiste jõuvarude ning osalemise küsimustele. Soome sotsiaalteadlane Mirja Satka (2006) väidab, et Soome koolides püütakse laste osalemist toetada, valdades

toimetavad lapsed noorsookomisjonides, neid kaasatakse linna, valla, küla planeerimist puudutavatesse aruteludesse jne. Ikka selleks, et laste hääl oleks kuuldav.

Rõhuasetus tehakse sellele, et kõigil lastel peaks olema võimalus osaleda meelepärasates tegevustes, milles on suur osa **mängul ja muudel loovatel tegevustel**. Lapsed loovad selle kaudu oma kultuuri ja uuendavad seda. Traditsioonid, millele pannakse alus lapsepõlves, on vajalikud, kuna aitavad tulevikus taluda ebakindlust ja ootamatuid olukordi ning adekvaatselt lahendada probleeme. Lapsepõlveuurimustes on hakatud analüüsima lapse sotsiaalseid ja kultuurisidemeid, lähtudes lapse vaatenurgast, mitte täiskasvanute kaudu, nagu seda varasemates traditsioonilistes uurimustes vajalikuks peeti. Lapsepõlveuurimustes on rõhuasetus koolieelsel perioodil. See on ka mõistetav, sest sel ajal pannakse alus lapse edasisele arengule ja toimetulekule. Lapsepõlv pole midagi sellist, mis lõpeb siis, kui algab uus etapp, vaid see uus lisandub lapsepõlvele, tuleb selle kõrvale.

Alati ei paku ümbritsev keskkond just soodsaid võimalusi lapse arenguks. Ohutegurid nagu lapse hooletusse jätmise või ülehoolitsemise vähendavad lapse toimetulekuvõimet. **Kindlustunnet ja turvalisust** on oluline lapsele pakkuda eelkõige tema pereskeskkonnas. Juhul kui pere seda ei

Tänases ühiskonnas võib last vaadelda neljast aspektist:

- *laste asend ühiskonnas*
- *laste tegevuskeskkonnad ja tegevuse iseloom*
- *laste sotsiaalsed suhted ning tugivõrgustikud*
- *laste turvalisus ja kaitse.*

suuda, tuleb see lapsele tagada teisiti. Last tuleb mõista kui subjekti, arutlevat ja oma tahet omavat isiksust. Ennetustöö efektiivsaks toimimiseks vajatakse ressursse, professionaalide asjatundlikkust ja ühiskonnas kokkulepete saavutamist lastekaitsepoliitika, lastehoolekande ja perede toetamise suhtes.

Argielu muutuvad muustrid kajastuvad tööpuuduses, meelemürkide kasutamises, lapsealiste kuritegevuse suurenemises, meedia mõjutustes jne. See kõik puudutab lapsi kui ühiskonna kõige haavatavamaid liikmeid. Laste probleemid on tihedalt seotud pere probleemidega ja vanemate psühhosotsiaalse toimetulekuga. Senisest enam tähelepanu nõuavad nüüdisühiskonnas **vaimse tervisega seotud küsimused**, kuna üha raskem on kohaneda kasvavate pingetega, aga ka avardunud valikuvõimalustega. Täiskasvanu maailmanägemus ja tema enda lapsepõlvkogemused ei soosi alati tänase lapse ja noore mõistmist.

Laste subjektiivne heaolu moodustub **turvalisest argielust**, mille loomisel on täiskasvanutel endiselt vastutav roll. See peegeldab inimestevahelisi suhteid, aga ka inimese ja keskkonna vahelisi seoseid. Perede heaolu, millest ju laste heaolu suurel määral sõltub, võivad murendada eluga toimetulematus, kiirelt vahelduvad paarisuhted, sõltuvusprobleemid ning vähesed teadmised lapse kasvatamisest ja vanemlustest.

Linnastuvas ühiskonnas on perel ja vane-mail palju võistlevaid kasvatajaid. Tarbimisühiskonna mentaliteet, meedia, multikultuursus on peamised laste elu mõjutavad tegurid, õppimine ja õpetaminegi on muutunud suuresti virtuaalseks. Vajame laiemaid arutlusi väärtustest, eetikast ning lapse arengut soodustavast keskkonnast, sealhulgas lapse huvitegevusest ning mängust ja selle mõistmisest eri eluetappidel.

Olulisim sõnum on see, et laps vajab rohkem vanematega koos veedetud aega, vajab nendega koos tegutsemist ja ühiseid mõttevahetusi.

Lastekaitsetöös on kaks olulist printsiipi, mida alati tuleb silmas pidada – lapsekesksus ja perekesksus. Selles suhtes on oluline arutada lapse asendit kliendina, kusjuures tavaliselt määratletakse kliendiks olevaid lapsi probleemide kaudu: perevägivalda ohvrid, koolist eemalehoidjad, uimastitarvitajad jne. Samas ei suuda seadused kindlustada hoolivust, ka mitte eetilistust, kui selgemaks ei muutu üldsuse arusaamad reaalselt toimivast hoolivusest abivajava lapse suhtes.

Tänases ühiskonnas võib last vaadelda neljast aspektist:

- laste asend ühiskonnas
- laste tegevuskeskkonnad ja tegevuse iseloom
- laste sotsiaalsed suhted ning tugivõrgustikud
- laste turvalisus ja kaitse.

Nimetatud neljas aspektis sisaldub nii mikro- kui makrotaseme vaatenurk. Laste elu on muutunud: kasvab teadlikkus maailmast, tugevnevad multikultuurilised mõjud, suurkatastroofid ja terrorioht toovad kaasa muutusi ka lapse mõttemaailmas. Nendega kaasnevad tunded võivad siirduda lapse mängumaailma.

Kokkuvõtvalt. Lastekaitstes on kujunenud põhiküsimuseks lapse kasvatus ja tema arengu toetamine, laste õiguste kaitsmine ning vanematele, aga ka lastele nende kohustuste teadvustamine. Eriti oluline on siinjuures lapse ja pere abivõrkude mitmekesistamine. Vanemad pole ainukesed lapse elu mõjutajad. Intensiivse mõjurina on tulnud vanemate kõrvale internet, meedia ja televisioon – laiemalt infoajastu oma võlud ja valudega.

Aktuaalne on küsimus, kuidas ja millisesena lapsed kogeavad maailmas toimuvat ja kuidas mõistavad sellega seotud ohte ja riske just siin ja praegu ning kuidas oskavad neile vastata.

Meie kõigi kohustus on lapsi selles keerukas maailmas toetada, mõista ja vajadusel aidata.

Lapse heaolu teemal on ilmunud (2006) artiklite kogumik „Lapse heaolu Eestis: riskid ja valikud“ (toim T. Tulva), milles esitatakse teemakohaseid ülevaateartikleid ning uurimistöodele tuginevaid kirjutisi. Vaadeldakse lasteaiakultuuri ja lapsekeskse kasvatusaspekte, õpilaste toimetulekut ning lastekaitse sõlmprobleeme. Artiklite kogumik on valminud Lastekaitse Liidu ja Tallinna Ülikooli sotsiaaltöö osakonna koostöös, autorid on Lastekaitse Liidu töötajad ja Tallinna ülikooli õppejõud ning doktorandid.

Rehabilitatsiooniteenus alaealisele õigusrikkujale

Natalja Fjodorova
Pereabikeskuse psühholoogiateenistuse
sotsiaalkonsultant
natalja@pereabikeskus.ee

Alaealisele õigusrikkujale suunatud rehabilitatsiooniteenus kutsuti ellu, kuna alaealiste komisjonide poolt seni rakendatud mõjutusvahendite ja olemasolevate sotsiaalteenuste abil ei suudetud toime tulla niisuguste probleemidega nagu suitsetamine, alkoholi ja narkootiliste ainete tarvitamine, koolikohustuse mittetäitmine, järjest julmemaks ja vägi-valdsemaks muutunud kuriteod.

Alaealistel õigusrikkujatel on üldjuhul palju probleeme, mis on omavahel seotud ja tulenevad isiksuslikest, perekondlikest ja elukeskkonna teguritest. Probleemide põhjustega tuleb tegelda, rakendades nii õiguslikke, pedagoogilisi kui ka sotsiaaltöö meetmeid.

Alaealisele õigusrikkujale suunatud rehabilitatsiooniteenuse osutamise kord kehtestati 1. märtsist 2005 jõustunud sotsiaalhoolekande seaduse muudatusega. Teenust hakati pakkuma Tallinnas, Tartus, Pärnus ja Jõhvis. Hiljem lisandusid veel Jõhvi linnas asuv OÜ Corrigo, Nõmme teel asuv Tallinna Laste Turvakeskus ja AS Valga Haigla.

Uurimistöö eesmärk ja teostus

Rehabilitatsiooniteenuse kui uue mõjutusvahendi rakendumist uurisin oma magistritöös „Alaealisele õigusrikkujale suunatud rehabilitatsiooniteenuse käivitamine Eestis aastatel 2005–2006“, mille kaitsesin Tallinna Ülikoolis. Uurimuse valim koosnes 15 respondendist: 2005. aastast alaealistele õigusrikkujatele teenust pakkuvate rehabilitatsioonimeeskondade sotsiaaltöötajad ja meeskondade teised liikmed (psühholoog, õde, arst, eripedagoog) Tallinna Laste Tugikeskusest, Tartu Laste Tugikeskusest ja Pärnu Pereabikeskusest, alaealiste komisjoni sekretär ning eksperdid sotsiaalministeeriumi hoolekande osakonnast. Kvalitatiivne uurimus viisin läbi juulist 2005 aprillini 2006, andmeid kogusin intervjuude ja dokumentatsioonialüüsi abil. Uurisin, kuidas on käivitunud rehabilitatsiooniteenuse pakkumine alaealisele õigusrikkujale vaatlusalustes rehabilitatsiooniasutustes; tekkinud probleeme, millega asutused on teenuse käivitamisel kokku puutunud, ning teenuse arengusuundi.

Teenusest

Rehabilitatsiooniteenusega püütakse laps tuua tagasi ühiskonda nii, et see oleks kõigile ühiskonnaliikmetele vastuvõetav, ning aidata noor n-ö järje peale, et ta saaks jälle käia koolis ning probleemideta suhelda oma lähikondlastega.

Rehabilitatsioonimeeskond koosneb vähemalt viie eriala spetsialistist, kellel on riiklikult tunnustatud kõrgharidus või sellele vastav kvalifikatsioon. Need erialad on: psühholoogia, meditsiin, sotsiaaltöö, õendus, füsioteraapia, tegevusteraapia ning eripedagoogika,

logopeedia või pedagoogika. Rehabilitatsiooniteenuse osutamist finantseerib riik Sotsiaalkindlustusameti eelarve kaudu.

Alaealiste õigusrikkujate peamised probleemid

Uurimus näitas, et rehabilitatsiooniteenusele suunatud alaealised õigusrikkujad on peamiselt teismeeas poisid. Uurimus kinnitas seoseid kuritegeliku käitumise ja individuaalsete, perekondlike ja elukeskkonnast tulenevate riskide vahel. Lastel esines palju probleeme alates halbadest suhetest koolikaaslaste ja pereliikmetega, keskendumishäiretest, hüperaktiivsusest, argessiivsusest ja vägivaldsusest ning lõpetades bensiini sissehingamise, kakluste ja kehaliste vigastuste tekitamise, varguste ning isegi autoärandamise katsetega. Pea kõik teenusele suunatud lapsed suitsetavad ja tarvitavad alkoholi ning nende peamiseks probleemiks pole õigusrikkumised, vaid pigem õpiraskused ja sellest tulenev koolikohustuse mittetäitmine. Probleemide ulatust silmas pidades vajavad alaealised õigusrikkujad erisuguseid teenuseid ja seda, et nende probleeme käsitletakse komplekselt, arvestades perekonda ja ümbritseva keskkonnaga. Sellisest vaatenurgast lähtudes pakutakse alaealisele õigusrikkujale rehabilitatsiooniteenust.

Võrgustikutöö

Uurimusest selgus, et rehabilitatsiooniteenust osutatakse juhtumipõhiselt, mis sisaldab süsteemiteooriast välja kasvanud võrgustikutööd ning teiselt poolt ülesandekeskse lähenemise ja jõustamise elemente. Rehabilitatsioonimeeskonna juhtimisel lahendatakse juhtumit algusest lõpuni, vaadeldes alaealist teda ümbritsevas keskkonnas ning kaasates tema võrgustiku liikmeid probleemi lahendamisse. Rehabilitatsiooni käigus tagatakse alaealisele juurdepääs mitmesugustele teenustele ning seotakse ta teenuste pakkujatega, kusjuures väga oluline on kliendi aktiivsus ja motiveeritus oma probleemide lahendamisel.

Intervjueeritud rehabilitatsioonimeeskonna liikmed rõhutasid, et positiivsete tulemuste saavutamiseks on väga oluline lapsevanema toetus, samuti lapse sotsiaalse võrgustiku huvitatus probleemi(de) lahendamisest.

Selgitatakse välja alaealise vajadused ja tema probleemide põhjused ja sellest lähtudes valitakse probleemi lahendamise viisid. Rehabilitatsioonimeeskonnad kasutavad oma töös alaealistega individualiseeritud töömeetodit, kus lähtutakse konkreetsest lapsest ja tema probleemist. Spetsialistid tuginevad oma erialastele teadmistele ja praktilistele oskustele. Põhilised teenused, millele rehabiliteeritavad alaealised õigusrikkujad suunatakse, on nii individuaalne kui ka perenõustamine sotsiaaltöötaja, psühholoogi ja eripedagoogi poolt. Võrgustikku kuuluvad laps ja tema perekond ning asutused ja spetsialistid, kes saavad kaasa aidata probleemide lahendamisele – kool (kooliõpetajad, klassijuhataja, koolisotsiaaltöötaja, koolipsühholoog), õppenõustamiskeskus, lastekaitsepsühholoogid (kes on tavaliselt ka mõjutusvahendi kohaldajad), eripedagoog, lastepsühhiaater, kriminaalhooldajad, noorsoopolitsei, alaealiste komisjon. Võrgustiku põhiline ülesanne on infovahetus ja koostöö probleemide lahendamisel.

Rehabilitatsiooniprotsessi kaasatakse alati ka lapse pereliikmed, tavaliselt lapsevanem või mõni teine lapse seaduslik esindaja, kuna enamikul alaealistest on probleeme ka kodus. Intervjueeritud rehabilitatsioonimeeskonna liikmed rõhutasid, et positiivsete tulemuste saavutamiseks on väga oluline lapsevanema toetus, samuti lapse sotsiaalse võrgustiku huvitatus probleemi(de) lahendamisest. Eelkõige peab aga laps ise ja tema perekond olema motiveeritud muutuste saavutamiseks.

Probleemid ja väljakutsed

Teenuse käivitamisel esines intervjueeritute sõnul probleeme seoses teenuse administree-
rimise, sh asjaajamisega: viivitused ja ajalised piirangud dokumentide vormistamisel ja kin-
nitamisel, suunamiskirjade väljastamisel, plaanide kinnitamisel ja arvete tasumisel.
Tänaseks on probleemid dokumentide vormistamise ja liikumisega juba lahendatud, arvete
tasumise osas käivad läbirääkimised sotsiaalministeeriumi ja Sotsiaalkindlustusametiga.

Teenuse käivitamisel oli probleemiks suunatud klientide väike arv ja spetsialistide ette-
valmistuse ebapiisavus. Rehabilitatsioonimeeskonna liikmed vajavad koolitust rehabilitat-
siooniplaanide koostamiseks alaealiste õigusrikkujatele, nimetati ka raskusi rehabilitat-
siooniplaani vormi kasutamisega ning tunti puudust hindamisraamistikust klientide esmase,
jooksva ja lõppolukorra hindamiseks.

Rehabilitatsioonimeeskonna liikmed arvasid, et teenuste maht võiks olla suurem ja selliseid
teenuseid, nagu õpiabi ning vaba aja tegevused (huviharidus, spordiringid, laagrid, seik-
luskasvatus) oleks juurde vaja. Sotsiaalministeerium planeerib tuleval aastal teenuste mahtu
suurendada, kuid sotsiaalministeeriumi spetsialistid ei pidanud võimalikuks lisada rehabili-
tatsiooniteenuste hulka õpiabi ja vaba aja teenuseid, kuna need kuuluvad haridus- ja teadus-
ministeeriumi ning kultuuriministeeriumi haldusalasse.

Võrgustikutöö meetodi rakendamisel esinesid sellised probleemid nagu infopuudus, aja-
puudus, tagasiside puudumine, vastutuse ebaselge jaotus, arusaamise puudumine võrgustiku
olemusest ja funktsioonidest selle liikmete poolt.

Teenust planeeritakse arendada järgmistes suundades: probleemide lahendamine juhtu-
mitööna, rehabilitatsiooniplaani vormi muutmine vastavalt alaealiste õigusrikkujate sihtrüh-
ma vajadustele ja iseärasustele, teenuste mahu suurendamine, meeskonnaliikmete jätkuv
koolitamine ja regulaarsete infopäevade korraldamine ning võrgustikutöö tõhustamine koos
võrgustikuliikmete koolitamisega.

Kokkuvõtteks

Senisele praktikale toetudes võib öelda, et rehabilitatsiooniteenus on andnud positiivseid
tulemusi klientide probleemide lahendamisel. Positiivseid kogemusi on olnud palju rohkem
kui negatiivseid, mistõttu võib öelda, et teenus on asjakohane. Teenus on võimaldanud
lahendada mitme lapse probleeme, kes praegu tulevad oma eluga toime.

Tänaseks on alaealistele õigusrikkujatele suunatud rehabilitatsiooniteenus Eestis käivitunud
ja toimib. Seaduslik raamistik on loodud, teenuse pakkumine on alanud. Teenuse paku-
miseks on asutustel kõik ressursid olemas: ruumid leitud, meeskonnad moodustatud ja
koolitatud, võrgustikutöö käivitunud.

Nagu iga uue teenuse puhul, on ka selle teenuse käivitamisel olnud palju lahkarmusi ja
praktilisi probleeme, millest osa on juba lahenduse leidnud. Rehabilitatsioonimeeskonnad
koostöös sotsiaalministeeriumi ja Sotsiaalkindlustusametiga töötavad selle nimel, et teenust
tõhusamaks muuta. Võib loota, et alaealistele õigusrikkujatele suunatud rehabilitatsiooni-
teenuse abiga saab vähendada alaealiste õigusrikkumisi ja parandada noorte toimetulekut.

Kasutatud allikad

Fjodorova, N. (2006). Alaealisele õigusrikkujale suunatud rehabilitatsiooniteenuse käivita-
mine Eestis aastatel 2005-2006. Magistritöö. Käsikiri. Tallinn: Tallinna Ülikool.

Rehabilitatsiooniteenus alaealisele õigusrikkujale (2005). Pereabikeskus. URL
<http://pereabikeskus.ee/reha.htm> (10.01.2006)

Sotsiaalhoolekande seadus (1995). Riigi Teataja, I, 21, 323.

Lastekohtute süsteem Šotimaal – hoolekandepõhine lähenemine alaealiste õigusrikkujatele

Mike Burr

Šotimaa Lastekohtu

koolitusosakonna spetsialist

Šotimaa õigussüsteem on – ja on alati olnud – Inglismaa omast erinev. See erinevus on võib-olla kõige nähtavam Šotimaa alaealiste õigussüsteemis. Viimased 35 aastat ei ole lapsi, keda süüdistatakse kuriteo toimepanemises või keda arvatakse vajavat sundhooldust ning kaitset, suunatud mitte üldisesse kohtusüsteemi, vaid ühtsesse integreeritud alaealiste õigussüsteemi – nn lastekohtutesse.

Miks just lastekohus

Otsused selle kohta, mida teha nende lastega, keda arvatakse vajavat kohustuslikku järelevalvet, teeb palgata töötav ja mitteprofessionaalidest koosnev õiguskohtus.

Järelevalve on lapse jaoks mõeldud hooldusprogramm, mis hõlmab sobilikus vahekorras kaitset, rehabilitatsiooni, juhendamist ja kontrolli. Lastekohtu otsus selle kohta, et laps vajab järelevalvet, on õiguslikult siduv nii lapse enda jaoks, kes peab alluma kehtestatud järelevalve nõudele, kui ka kohaliku omavalitsuse jaoks, kes peab pakkuma vastavat hooldust ning teenuseid, mida lapsel vaja.

Teine eesmärk on hoida lapsed eemal kohtusüsteemist nii palju kui vähegi võimalik. Lastekohus võib tuvastada, mis on juhtunud ehk fakte, kui kõik asjassepuutuvad sellega nõustuvad. Kui fakte vaidlustatakse või kui laps on asjast arusaamiseks liiga noor, tuvastatakse faktid kinnisel istungil kohtuniku – Šotimaal šerifi – ees, misjärel juhtumi vaagimine jätkub lastekohtus. Lastekohtu poolt vastu võetud otsuseid saab vaidlustada kohtus, kuid seda juhtub harva.

Süsteemi reguleerivad kolm põhimõtet. Lühidalt öeldes on need järgmised:

- Lapse heaolu on kõige olulisem, v.a juhul, kui üldsust on vaja kaitsta märkimisväärse kahju eest.
- Lapsel on õigus oma arvamust väljendada ning nõuda, et seda arvesse võetaks.
- Sekkumine lapse ellu peab olema minimaalne, ainult nii palju, kui on vaja muutuste läbiviimiseks.

Otsuse tegemisest

Iga juhtumiga on tihedalt seotud sotsiaaltöötajad. Kui pöördumisega lastekohtu administraatori poole (ingl *children's reporter*) on mõne lapse suhtes tõstatatud küsimus, palutakse sotsiaaltöötajatel läbi viia selle esmane hindamine ning koostada aruanne. Kooskõlas minimaalse sekkumise põhimõttega enamikul juhtudel uurimisega asi lõpebki või siis suunatakse laps vabatahtlikule tööle, mis on seotud sotsiaalteenustega.

Lastekohtu administraatoril on otsuse tegemisel märkimisväärne vabadus, kui ta aga leiab, et laps võib vajada sundjärelevalvet ning fakte peab tõendama kohus, siis suunatakse juhtum edasi lastekohtusse.

Sotsiaaltöötajad koostavad põhjaliku aruande lapse sotsiaalse tausta kohta koos vastavate ettepanekutega, mille koopiad saadetakse enne istungi toimumist kolmele kohtu liikmele, lapsele, kui ta on piisavalt vana, ning lapse vanema(te)le või hooldaja(te)le.

Istungil, mis on kinnine, vestlevad kolm lastekohtu liiget, kelle hulgas peab olema mõlemast soost inimesi, lapse vanema(te)

või hooldaja(te), sotsiaaltöö osakonna esindaja ning kõigi teiste oluliste inimestega lapse elus – nt õpetajaga, kui probleem on seotud kooliga. Lastekohtu administraatoril on neil istungitel puhtalt administratiivne funktsioon.

Kui otsustatakse järelevalve kasuks, peab seda rakendama kohalik omavalitsus. Suurema osa juhtumite puhul viiakse järelevalvet läbi nii, et laps elab kodus, kuid vaja võib minna ka seda, et laps elab kodust eemal, nt kasuvanemate juures või eriinternaatkoolis. Väga vähestel juhtumitel võib kohus anda loa kindlatele kriteeriumidele vastavat last hoida kinniste uste taga, peamiselt lapse enda või teiste inimeste turvalisuse pärast.

Kogemused on näidanud, et lastekohtu liikmed teevad nende juhtumite arutamisel väga mõistlikke ja pragmaatilisi otsuseid. Nad on täielikult sõltumatud nii kohtusüsteemist kui ka kohalikust omavalitsusest ning saavad seetõttu jõuda ja jõuavadki sobilike otsusteni, mis lähtuvad lapse vajadustest (ning käitumisest), mitte omavalitsuse eelarvest või spetsialistide olemasolust.

Muude omaduste kõrval valitakse liikmed välja nende lastega rääkimise oskuse põhjal. Seda oskavad nad tõesti hästi, saades seeläbi teada, mis on lapsega toimunud – ning mida nad tahaksid, et edaspidi ei juh-

tuks. See ei tähenda muidugi seda, et laste soovet peetaks alati ka nende jaoks kõige paremaks otsuseks!

Liikmeteks vabatahtlikud

Lastekohtu liikmetelt nõutakse väga palju. Nad on vabatahtlikud töötajad, nende väljavalimine on keeruline ja valiku järel teevad nad enne tööle asumist läbi 45-tunnise koolituse, mille jooksul neid pidevalt hinnatakse. Sellele järgneb veel 16 tundi koolitust tegevuse esimestel kuudel. Enamik neist võtab endale ühe või kaks istungisessiooni kuus, millest igaiüks koosneb 3 juhtumist. Istungisessioonid kestavad umbes pool päeva, sellele eelneb mitu tundi aruanete lugemist.

Paratamatu on see, et elu muutub ning osa kohtuliikmeid ei saa oma vabatahtlikku tööd jätkata. Üle riigi tegutseb umbes 2500 lastekohtu liiget; kellest lahkub igal aastal ligemale 500, ja need tuleb asendada. Julgustav on see, et igal aastal tuleb juurde väga silmapaistvate omadustega inimesi, kes tahavad pühendada märkimisväärse osa oma ajast lastekohtule.

Käesolev artikkel annab ainult põgusa ülevaate lastekohtute süsteemist. Kui see tekitab teie huvi rohkem teada saada, on informatsioon kättesaadav veebilehel:

www.childrenshearingscotland.gov.uk.

SOTSIAALTÖÖ

Ajakirja Sotsiaaltöö tellimusi 2007. aastaks saab pikendada 2 veebruarini!

Tellimuse saab vormistada:

- kohalikus postikontoris
- saates meili aadressil tallinn.tellimine@post.ee või ajakiri@tai.ee
- Eesti Posti e-teeninduses www.post.ee

NB! Eesti Post palub riigiettevõtetel (raamatukogud, kohalikud omavalitsused, ministeeriumid, koolid, lasteaiad jt) märkida lisaks asutuse nimele ja aadressile ka asutuse registrikood ja tehingupartneri kood.

Aastatellimuse hind **234 kr**
 3 eksemplari samale tellijale 468 kr
 tudengitele 150 kr (Eesti Postist tellides ISIC-kaardi ettenäitamisel)

Sotsiaaltöö globaalsete eetikastandardite otsing – pinged ja protsess

Arne Grønningsæter

Fafo Tööjõu- ja Sotsiaaluuringute Instituudi teadusdirektor ning IFSW alalise eetikakomitee sekretär
Address: Paulus Plass 1, N-0554 Oslo, Norra.
e-post: arne.groenningsaeter@fafo.no

Artiklis arutletakse Rahvusvahelise Sotsiaaltöötajate Föderatsiooni (IFSW) ja Rahvusvahelise Sotsiaaltöökoolide Assotsiatsiooni (IASSW) poolt 2004. a vastu võetud eetikaprinsiipide deklaratsiooni aluseks olevate perspektiivide, kaalutluste, ideede ja erimeelsuste üle. Artikli esimeses osas (vt Sotsiaaltöö nr4/2006) kirjeldas autor sotsiaaltööd kui väärtustel põhinevat ametit ning käsitles rahvusvahelisi väljakutseid, mida esitavad sotsiaaltöötajatele maailmas asetleidvad muutused. Samuti analüüsis ta kahte esimest pingeid tekitavat valikute paari kutse-eetika – universaalsus ja/või sihtmeetmed ja liberaalne või kommunitaarne lähenemine. Artikli teises osas jätkab autor sotsiaaltöös esinevate pingete kirjeldamist ning annab ülevaate eetikaprinsiipide deklaratsiooni ettevalmistamise protsessist ja dokumendi ülesehitusest.

Pinged sotsiaaltöö eetikas (vt algust Sotsiaaltöös nr 4/2006)

Individuaalne või sotsiaaleetika. Käesolev arutelu puudutab eri ühiskonnatasandite omavahelist suhet, nt riik ja üksikisik. Sotsiaaltöötajad toimivad ühiskondlike institutsioonide esindajatena, olgu need siis riiklikud, kodanikuühiskonna või erasektori asutused. Siingi tuleb toime tulla pingetega, mida ei saa lahendada ühtse rahvusvahelise lähenemise väljatöötamisega. Eetilistes küsimustes rahvusvahelise konsensuse saavutamine võib olla küllalt raske.

Mind isiklikult on inspireerinud kõige rohkem kaks filosoofi – Emmanuel Levinas ja John Rawls. Levinas rõhutab eetilise mõtlemise ja eetiliste tegude lähtepunktina kahe inimese omavahelist suhet (vt Vetlesen 1996). Eetiline ja moraalne mõtlemine ja tegutsemine peaks aset leidma siis, kui me näeme “teise inimese nägu”. Levinase eetikat kutsutakse *Teise-eetikaks*. Levinas eetikuna ja Rawls poliitilise filosoofina esindavad kahte väga erinevat vaatenurka. Läheduse ja õigluse vaheline erinevus või pinged võib olla heaks lähtepunktiks, kui püüame edendada eetilist teadlikkust sotsiaaltöötajate seas. Sotsiaaltöö põhineb sot-

siaaltöötaja ja teenuse tarbija suhtel. Kuid samal ajal toimub sotsiaaltöö keskkonnas, kus eesmärgiks on ühtlasi korraldada ressurside õiglast jaotamist ühiskonnas.

Üks huvitavaid arenguid uue eetikadokumendi väljatöötamisel oli sotsiaaleetiliste aspektide rõhutamine selles. Esimest projekti kritiseeriti selle liigse indiviidile orienteerituse pärast. Dokumenti viidi sisse vastavad muudatused ning see tuli dokumendile kasuks. Samas võib selle muutuse tagajärjel esineda dokumendis ka mõningaid sisemisi vastuolusid. Nüüd on selgelt näha pingeid individuaalse ja sotsiaaleetika vahel ning neid võib leida kahel tasandil.

Esimene tasand avaldub tasakaalus selliste valdkondade vahel nagu sotsiaaltöötaja isiklik vastutus oma tegevuse eest ning kollektiivne vastutus eetikastandarditest kinnipidamisel. Teine tasand kujutab endast tasakaalu ühelt poolt indiviidi austamise selge nõude ning teiselt poolt sotsiaalprobleemide mõistmise vahel sotsiaalses ja poliitilises kontekstis. „Sotsiaaltöötajad on kohustatud esitama väljakutseid sotsiaalsetele tingimustele, mis soodustavad sotsiaalset tõrjutust, stigmatiseerimist või ikestamist ning töötama kaasava ühiskonna nimel“ (tsitaat eetikaprinsiipide deklaratsioonist).

Postmodernses globaliseerunud maailmas on ühiskond muutunud heterogeensemaks. See tuleneb nii ühiskonnas alati eksisteerinud erinevuste teadvustamisest kui ka migratsioonist. Sotsiaaltöös on tegemist nii iga üksikisiku kui iga kogukonna väärtustega, mis võivad lahku minna sotsiaaltöö kui elukutse üleilmselt tunnustatud väärtustega. Tänapäeval on see ilmselt üks kõige keerulisemaid eetilisi väljakutseid sotsiaaltöös. Sekkumist on vaja igal tasandil – nii kohalikul kui üleilmsel, nagu see ilmneb artikli alguses (vt Sotsiaaltöö nr 4/2006) toodud näidetest globaliseerumise, vaesuse ja lastetöö kohta.

Eesmärgid või tulemused. Iga elukutse peab olema võimeline tõendama, et tema tegevus viib oodatud tulemusteni. Samuti peab elukutse ühendama teadmiste arendamise ja praktika. Oma töö õigustamiseks peab iga elukutse tõendama usutavat seost oma töö eesmärkide ja tulemuste vahel, kuid sotsiaaltöös puudub tihti dokumenteeritud tõendusmaterjal nende kahe asja seose kohta (Fløtten jt 2002).

Pealkirja all “Parimate kavatsustega” arutlevad Sætersdal ja Heggen (2002) tegude üle, mis panevad inimest tundma end tähtsusetu, väarikusetu ja jõuetuna. Nad arutlevad nii nähtava ja nähtamatu kurja kui ka ettekavatsetud ja tahtmatu kurjuse üle. Minevikust leiab palju näiteid selle kohta, kuidas sotsiaaltöötajad on tegutsenud parimate kavatsustega, kuid lõpetanud vähemuste või üksikisikute ahistamisega – näiteks *taterite* rahvusvähemus Norras, kurdid, homoseksuaalid ja lesbid. Ka mina olen olnud oma esimesel töökohal sotsiaaltöötajana osa sellisest süsteemist. Ma olin kaudselt kaasatud koostöösse “Kodutute Misjoniga” – organisatsiooniga, mis tegeles *taterite*¹ rahvusvähemusega Norras. Aastaid hiljem kritiseeriti seda organisatsiooni väga selle pärast, kuidas *tatereid* koheldi. Nad pandi laagritesse, nende lapsed institutsioonidesse ning nende kultuur hävitati. Hirmutav ei ole mitte niivõrd see, mida me tegime, kuivõrd see, kui ebakriitilised me olime eksisteeriva süsteemi suhtes. Kutse-eetika peab olema seotud nii kavatsuste kui ka sekkumise tagajärgedega.

Sotsiaaltöötajate ja ühiskonna vahelises suhtes eksisteerib kahesus ehk ambivalentsus. Sotsiaaltöötajaid palgatakse, kuna ühiskonnal on vaja hallata ja kontrollida, ning see põhineb usul ratsionaalsesse lähenemisse inimestele. Kuid sotsiaaltöö eesmärkide suhtes puudub konsensus. Walter Lorenz küsis ühes intervjuus: “Kas sotsiaaltöötajad näevad oma tegude poliitilist mõju? Jõustamine võib olla viis anda inimestele võime oma eluga toime

¹ *tatere* (rändurid) – vähemus Norras, keda tänapäeval nimetatakse romideks ehk mustlasteks, kuigi tegemist on eraldi hõimuga

tulla või viis, kuidas distantseerida ennast vastutusest midagi ette võtta sotsiaalse ebaõigluse vastu” (*Embla* 3/2002). Võib juhtuda, et sotsiaaltöötajad annavad oma panuse ebavõrdsuse legitimeerimisse, seda isegi siis, kui see ei ole nende kavatsus. Põhjamaades illustreerib neid pingeid arutelu selle üle, kuidas abiandmise sidumine töökohustusega ja abisaajate aktiveerimine on sotsiaalse kaasamise ning vaesuse vastu võitlemise parimad vahendid. Tööturule kaasamise toetamine on midagi, millega me kõik nõus oleme, aga kui rakendatavad meetmed õnnestuvad inimese viimastki turvavõrku, siis tegelikult avaldatakse survet humanitaarsetele väärtustele.

Kaks tsitaati ühest fookusgrupi intervjuust sotsiaaltöötajatega minu kodumaal Norras illustreerivad neid pingeid:

„Ma olen palju mõelnud sellele võimule, mis meil sotsiaaltöötajatena on. Me peame olema sellest võimust teadlikud. Paljud sotsiaaltöötajad on hõivatud eetiliste küsimustega. Me oleme õppinud palju võimu, eetika ja inimestest arusaamise kohta teoreetilisest vaatenurgast lähtudes. Üllatav on kuulda, et meil on võim. See võim muutub nähtamatuks, kuna meilt eeldatakse kogu aeg „andmist”. Me peame olema teadlikud sellest, mida me sotsiaaltöötajatena teeme, eriti selles osas, mis puutub nõuetesse, mida me klientidele esitame.“

Teine tsitaat on kooskõlas Lorenziga:

„On tõesti uskumatu, kui palju aega meil kulub klientide kontrollimisele. Me pigem peaksime kasutama seda aega kontrollimaks, kust raha tuleb (Grønningsæter 2003).

Sotsiaaltöötajad peavad analüüsima oma töö poliitilist tähendust.

Sotsiaaltöötajad esindavad mitmepalgelist rahvusvahelist kogukonda. Me esindame nii geograafilisi ja kultuurilisi kui ka religioosseid erinevusi. Ja me esindame erinevaid seisukohti arutelu selle üle, kuidas liberaalne või kommunitaarne ühiskond peaks olema. Viis, kuidas sotsiaaltöötajad suhtuvad perekonda ja perekondlikesse väärtustesse, on võib-olla selle kõige ilmekam näide. Näiteks on erinevaid arvamusi homoseksuaalide ja lesbide küsimuses. Me võisime selles veenduda diskussioonis uue dokumendi üle, kui esines lahkav arvamusi diskrimineerimisvastase lõigu suhtes. Sellel tasandil võib siiski olla suhteliselt lihtne kokkuleppele jõuda. Küsimus muutub keerulisemaks, kui hakkame arutlema selle üle, kas homoseksuaalidel ja lesbidel peaks olema lapsendamisõigus.

Seetõttu pidime leidma eetikaprintsiipide deklaratsioonile sellise üldistusastme, millega kõik saaksid nõustuda, ilma et me muudaks väiteid nii üldsõnaliseks, et need lakkavad esitamast väljakutseid meie mõtteviisile.

Liikumine ühiste eetikastandardite poole – lühike ajalugu

IFSW võttis esimese rahvusvahelise eetikakoodeksi vastu 1976. aastal. Koodeksile heideti ette liigset reeglitele orienteeritust ning alternatiivina võeti 1986. aastal vastu eetikaprintsiipide deklaratsioon. Seda deklaratsiooni inspireeris arutelu eetika üle. Siiski oli lähenemisenurga muutus üsna vastuoluline, mistõttu kompromissina lubati mõlemal dokumendil kõrvuti eksisteerida. 1994. aastal ühendati nimetatud kaks dokumenti üheks eetika põhidokumendiks *Sotsiaaltöö eetika: printsiibid ja standardid*, ning samal ajal kutsus organisat-

sioon ellu alalise eetikakomisjoni. 2004. aastal nägime viimaks lõppu pikale vaidlusele selle üle, kuidas luua sotsiaaltöötajatele ühised rahvusvahelised eetikastandardid. Siinkohal peab siiski lisama, et diskussioon ei tohiks kunagi lõppeda, kuna selle elukutse puhul on diskussiooni jätkamine kõige parem viis eetilise teadlikkuse edendamiseks.

Küsimus oli selles, milliseid tööriistu vajame postmodernses ühiskonnas. Kirjapandud printsiibid ei anna konkreetseid juhiseid konfliktsituatsioonide lahendamiseks. Eetilised väljakutsed selguvad praktikas, mistõttu iga sotsiaaltöötaja peab konkreetset olukorda arvestama ning seda tõlgendama. Oleme liikunud eetikakoodeksi juurest väärtuste juurde ning reeglite juurest isikliku vastutuse juurde. Liikumine on toimunud üksikute väidete juurest kompleksse arusaamise poole eelistest kaalutlustest ja probleemide valdkondadest. Eesmärk on tugevdada eetilist teadlikkust ning hoida eetilised küsimused pidevalt päeva-korras.

Kokkuvõttes võib öelda, et toimunud on eemaldumine traditsioonilistest käitumisreeglitest. Reeglitele orienteeritud eetikakoodeksite probleemsete aspektide kriitilise arutelu tulemuse-na võeti vastu täiendav „Sotsiaaltöö eetikaprinsiipide deklaratsioon“. Järgmine etapp kujutas endast kompromissi: koostati ühendatud põhidokument, mis põhineb deklaratsioonil ning vanadel koodeksitel. 2004. aastal võtsid IFSW ja IASSW lõpuks vastu täiesti uue dokumendi, mis töötati välja sotsiaaltöötajate seas korraldatud rahvusvahelise eetikaküsimuste diskussiooni tulemuste põhjal.

Uue dokumendi väljatöötamine – lahkarvamused

Eelmisi IFSW eetikadokumente on kritiseeritud liigse komplitseerituse eest, mille tõttu neid on raske kasutada. See oli üks tegureid, mis tekitas nõudmise uue dokumendi järele. Diskussioonid kaldusid selle poole, et IFSW dokument peaks olema pigem väärtustel põhinev avaldus kui käitumiskoodeks. See peaks olema lühike ning rakendatav igas kultuuris. See peaks käsitlema universaalseid printsiipe universaalselt rakendatavatena. Need printsiibid on seotud inimõigustega ning ÜRO deklaratsioonidega. Inimõigused peavad olema eetiliste meetmete lahutamatuks osaks. Uus põhidokument peaks hõlmama nii austust üksikisiku kui ka ühiskonna mitmekesisuse vastu.

Uue eetikadokumendi väljatöötamine kestis mitu aastat diskussioonide, konsultatsioonide ja istungite näol mitmes IFSW organis. Dokumendi esimest kavandit esitleti Genfis 2002. aasta juulis, teist kavandit IFSW täitevkomiteele Kopenhaagenis 2003. aasta mais. Kõigil IFSW liikmesorganisatsioonidel paluti esimest kavandit kommenteerida. Ka IASSW-d informeeriti uue dokumendi väljatöötamisest ning neil on olnud võimalus seda kommenteerida.

Kokku sai töögrupp kahe kavandi kohta eri organisatsioonidelt ja üksikisikutelt ligikaudu 40 kommentaari. Vormilt olid vastused üsna erinevad, aga enamus vastanud organisatsioonidest üldiselt nõustus dokumendi kavandi ülesehitusega. Ainult ühes kommentaaris väljendati otsest kahtlust dokumendi kavandi sisu suhtes. Selle esitaja pidas küsitavaks “seksuaalse suundumuse” paigutamist diskrimineerimisvastasesse lõiku ning soovitas käsitleda seda teemat lisaõiguse “Aktsepteerimine”. Lisaks soovis üks organisatsioon paremini välja töötatud käitumiskoodeksit. Ülejäänud kommentaare võib pidada kavanditega kooskõlas olevateks parandussoovitusteks.

Mõned kommentaarid olid huvitavad selles mõttes, et tõstasid olulisi ning fundamentaalseid küsimusi. Üks näide selle kohta on väide, et kaastunne ja hoolitsus on vastuolus

autonoomia ning enesemääramise printsiipidega. Siin võib näha uute oluliste diskussioonide algust tulevikus. Selles kommentaaris näeme erinevate lähenemisviiside vahel valitsevat pinget eetika küsimustes, mistõttu on väga oluline jätkata nende pingete arutlemist. Püüd leida uues dokumendis taoliste probleemide vahel tasakaal on olnud küll üks eesmärke, kuid sellised arutelud ei saa ning ei tohigi lõppeda.

Loodetavasti viib laialdane osalus protsessis sellise dokumendi sünnini, mis liidab kogu maailma sotsiaaltöötajaid eetilistes põhiküsimustes. Laialdase huvi ja protsessis osalemise põhjuseks on osalt üldine kõrgendatud huvi eetiliste küsimuste vastu, aga see võib olla ka alalise komisjoni rajamise tulemus ning põhineda tõsiasjal, et komisjoni regionaalsed esindajad on võtnud oma südameasjaks eetilisi küsimusi pidevalt tõstatada.

Uus eetikaprintsiipide deklaratsioon

Uus dokument *Eetika sotsiaaltöös: printsiipide deklaratsioon* koosneb viiest osast:

- 1) Sissejuhatus annab ülevaate rahvusvahelise sotsiaaltöö eetika baasdokumentide vastu võtmise eesmärkidest ja põhjustest. Viidatakse ka mõningatele olulistele probleemaladele.
- 2) Deklaratsiooni lähtepunktiks on sotsiaaltöö definitsioon, mille ISFW ja IASSW võtsid vastu oma üldkoosolekul Montrealis, Kanadas 2000. aastal (2. paragrahv). Definitsioon rõhutab inimõiguste ja sotsiaalse õigluse printsiipe.
- 3) Järgmine osa viitab erinevatele inimõiguste deklaratsioonidele ja konventsioonidele, mis on sotsiaaltöö jaoks olulised.
- 4) Sellele järgneb üldiste eetiliste printsiipide määramine kahe laiahaardelise pealkirja all: „Inimõigused ja inimväärikus“ ning „Sotsiaalne õiglus“.
- 5) Viimane osa tutvustab mõningaid põhilisi juhiseid eetilise käitumise kohta sotsiaaltöös. Eeldatakse, et neid veel täpsustatakse IFSW liikmesorganisatsioonide eetiliste juhiste ja koodeksite abil.²

Uue rahvusvahelise eetika baasdokumendi vastuvõtmine on sotsiaaltöö kui elukutse jaoks ajaloolise tähtsusega. Deklaratsioon on siiski ainult paber. Seda peab kasutama eetilise teadlikkuse tõstmiseks ja põhjaliku arutelu ergutamiseks. Vaja on jätkata sotsiaaltöö eetika ja väärtuste arendamist. Loodetavasti saab eetikaprintsiipide deklaratsioonist edasise töö ning uute arutelude inspireerija. Selline deklaratsioon võib olla kasulik tööriist. Kuid ta saab selleks ainult siis, kui annab oma panuse eetilise teadlikkuse tõstmisel sotsiaaltöö praktikute seas terves maailmas ning sotsiaaltöölalast haridust andvates õppeasutustes.

Lõpetuseks üks tsitaat Zygmunt Baumanilt:

„Oma pidevas nõudmise ja vastutuse tähenduste otsingus ei jõua moraalne mina kunagi lõpliku mõistmiseni selles, mida ta otsib. Kuid ainult otsides moraalset kindlust saab too mina moraalseks muutuda ja jääda (Bauman 1996).³

Inglise keelest tõlkinud Inga Mölder

Artikkel on ilmunud kogumikus Hall, N. (toim) (2006). Social Work – Making a World of Difference; Social Work Around the World (IV) – in the year of IFSW's 50th Jubilee. Oslo: Fafo/IFSW.

² Deklaratsiooni tervikuna leiab IFSW internetilehelt: www.ifsw.org
³ Autori tõlge Zygmunt Baumani originaalteksti norraakeelsest tõlkest.

Viidatud allikad

Bauman, Z. (1996). Postmodernitet, identitet og moral. Kogumikus: Vetlesen, O. (toim.) Nærhetsetikk. Oslo: Ad Notam.

Embla (Norra sotsiaaltöö ajakiri) 3/2002: Intervjuu Walter Lorenz'iga. lk 9–10

Fløtten, T., Dahl, E., Grønningsæter A. (2002). Den norske fattigdommen. Oslo: Fafo.

Grønningsæter, A. (2003). Great expectations – Social exclusion and social policy in Estonia and Latvia. Oslo: Fafo.

Sætersdal, B., Heggen, K. (2002). I den beste hensikt?: “ondskap” i behandlingssamfunnet. Oslo: Akribe.

Vetlesen, O. (1996). (toim) Nærhetsetikk. Oslo: Ad Notam.

IFSW Euroopa konverents "Sotsiaaltöö 2007 – sotsiaalne muutus ja sotsiaalsed elukutsed"

Parma, Itaalia 15.–17. märts 2007

Sotsiaalsed muutused järjest suurenevad ja kiirenevad, puudutades inimelu erinevaid külgi. Sotsiaaltöö seisab silmitsi muutuste käigus tekkivate uute olukordadega ja peab seetõttu tegelema järjest keerulisemate probleemidega. See nõuab sotsiaaltöötajalt uusi professionaalseid oskusi, pühendumist probleemide ennetamisele ja heaolu edendamisele.

Konverents pakub huvitatud osapooltele suurepärasest võimalusest kokku tulla, et teadmisi ja kogemusi jagada.

Konverentsile on oodatud kutselised sotsiaaltöötajad, õppejõud ja koolitajad, tudengid ja kõik sotsiaalsest heaolust huvitatud inimesed.

Konverents korraldatakse koostöös IFSW Euroopa osakonna, Euroopa sotsiaaltöökoolituse assotsiatsiooni, Euroopa sotsiaalpedagoogilise hoolekandetöö koolituse assotsiatsiooni (FESET), Itaalia rahvusliku sotsiaaltöötajate assotsiatsiooni ning Itaalia sotsiaaltöö õppejõudude assotsiatsiooniga.

Info: info@newteam.it, www.newteam.it

Tagasivaade sotsiaaltöö maailmakonverentsile

30. juulist 3. augustini 2006 kogunes Saksamaal Münchenis ligikaudu 1500 sotsiaaltöötajat üle kogu maailma Rahvusvahelise Sotsiaaltöötajate Föderatsiooni (IFSW) konverentsile. Konverents kandis pealkirja „Kaldu vajunud maailm – töötades uue sotsiaalse tasakaalu nimel“ ning oli pühendatud IFSW 50. aastapäevale. Konverentsi veebilehele www.socialwork2006.de on ilmunud esimesed ettekannete tekstid ja slaidiesitused (vt Dowloads rubriiki). Korraldajad lubavad jätkata materjali täiendamisega.

Kvaliteedijuhtimise rakendamisest Tallinna Vaimse Tervise Keskuses

Anu Rahu, *direktori asetäitja*

Margit Kirja, *kogukonnatöö meeskonna juhataja*

Hoolekandeteenuste kättesaadavuse tagamise kõrval pööratakse viimasel ajal üha enam tähelepanu teenuste kvaliteedile. Teid teenuste kvaliteedi tagamiseks on mitmeid ning üheks võimaluseks on kvaliteedijuhtimise rakendamine. Kvaliteedijuhtimissüsteemi juurutamine tähendab asutuse jaoks mitte üksnes teenuste hea kvaliteedi poole pürgimist, vaid ka püüdlemist kvaliteetse organisatsiooni poole tervikuna – ilma esimeseta pole teist. Üha tiheneva konkurentsi tingimustes hoolekandemaastikul on põhjamaades ja Kesk-Euroopas kvaliteedijuhtimise kasutusele võtnud paljud organisatsioonid, mitmed neist hoolekandea-
sutustest on taotlenud ka ISO 9001 sertifikaadi. Eesti hoolekandes on kvaliteedijuhtimine veel suhteliselt uus ning seda on juurutanud vaid mõned (sageli väliskapitalile rajatud) hoolekandea-
sutused.

Artikli eesmärk ei ole tutvustada kvaliteedijuhtimise teooriat ega rääkida sellest, kuidas kvaliteedijuhtimist rakendada, vaid jagada ühe kvaliteedijuhtimissüsteemi juurutamist alus-
tanud organisatsiooni kogemust.

Esimesed sammud ja õppetunnid

Mõte kvaliteedijuhtimissüsteemi rakendamisest hakkas Tallinna Vaimse Tervise Keskuses (TVTK) idanema 2004. a, kui asutuse direktor Triin Vana tellis juhtimisauditi, et saada organisatsioonivälise hinnangu asutuse juhtimisele ning kavandada parendustegevusi. Juhtimisaudit lähtus Euroopa Kvaliteediauhinna mudeli kriteeriumitest, mis kirjeldavad täiuslikku organisatsiooni. Audit andis hea ülevaate asutuse tugevustest, parendamist vaja-
vatest tegevustest ning motiveeris muutma oma tööd senisest paremaks. Kui varasematel aastatel keskendus asutus peamiselt teenuste väljaarendamisele ning oma tegevuse laiendamisele, siis nüüd algas n-õ rammutamise periood. Auditist lähtudes alustati asutuses mit-
mete parenduste elluviimisega. See nõudis palju energiat ja aega ning viis meid peagi kvali-
teedijuhtimissüsteemi esimese kuldreeglini – leia endale hea konsultant! See osutus võima-
likuks 2006. a tänu hasartmängumaksu nõukogult saadud toetusele, millega kvaliteedijuhtimissüsteemi juurutamine sai konsultandi Riina Rohelaane abiga hoo sisse. Esmasteks eesmärkideks said asutuse juhtimises kvaliteedijuhtimise põhimõtete ja kliendi rahulolu seire juurutamine ning teenuste osutamine tulemuspõhiseks ja asutusesisestel standarditel põhinevaks viimine.

Projekti käigus leidsid aset järgmised tegevused:

- korraldati kvaliteedijuhtimiskoolitus asutuse personalile ja osakondade juhtidele
- töötati välja TVTK kvaliteedieesmärgid ja mõõdikud aastateks 2006–2007
- töötati välja asutusesisesed teenusestandardid
- alustati ametijuhendite vastavusse viimist teenusestandardite ning kvaliteedijuhtimissüsteemi nõuetega
- viidi läbi kliendirahulolu pilootuuring
- koolitati siseauditi süsteemi juurutamiseks asutuse personalist 20 siseaudiitorit ja viidi

läbi esimene siseaudit, hindamaks asutuse igapäevase tegevuse vastavust asutusesisestest dokumentides nõutuga.

- töötati välja ja kinnitati esimesed kvaliteedijuhtimissüsteemi dokumendid: kvaliteedikäsiraamat (vt www.mhcenter.ee) ja esimesed protseduurid.

Mida asutus neist tegevustest võitis, on täna veel vara öelda, sest viljade valmimine nõuab aega. Nii nagu igasugustele muutustele ja arengule omane, lööb ka kvaliteedijuhtimissüsteemi juurutamine asutuses väljakujunenud tasakaalu ajutiselt kõikumale, kuid pikemas perspektiivis loob tervikliku ning ühtsetel alustel toimiva organisatsiooni. Täna saab kindlalt väita seda, et oleme saanud väärtusliku kogemuse võrra rikkamaks. See kogemus on andnud organisatsioonile senisest avarama ning terviklikuma pildi endast – oma tegevustest ja arendamist vajavatest valdkondadest. Näeme selgemini sihti, kuhu poole tahame pürgida, ja mõistame, millist kasu toob kvaliteedijuhtimine organisatsioonile, klientidele, töötajatele ning koostööpartneritele. Kogesime töötajate kaasamise suurt tähtsust muutuste elluviimisel ning õppisime, et kvaliteedijuhtimine pole sihtpunkt, vaid lõputu teekond paremuse poole.

Kliendirahulolu pilooturing

Uuringu planeerimine. Pilooturingu eesmärk oli hinnata klientide rahulolu teenusega, kaardistada nende hinnangud oma hetkeolukorrale ning saada ülevaade, kuidas nad mõistavad paranemist ja oma rolli selles. Järgnevalt keskendume uuringu sellele osale, kus vaadeldi klientide rahulolu teenuse osutamise kohta. Viimast vaatlesime kolmest aspektist: 1) teenusele saamine ehk teenuse kättesaadavus, 2) teenuse osutamine, 3) teenuse mõju ehk tulemus.

Pilooturingu viisime läbi 2006. a suvel kogukonnatöö meeskonna teenust (igapäevaelu toetamine juhtumikorralduse meetodil) kasutavate klientide seas. Ankeedid postitasime või viisime koju kätte 84 kliendile (54 eestlasele ja 30 teisest rahvusest kliendile) ja palusime need posti teel tagastada. Klienditöötajad aitasid lahti seletada ankeedi sisu ja motiveerisid kliente seda täitma. Ankeet oli anonüümne, kliendid vastasid küsimustele iseseisvalt või mõne lähedase kaasabil.

Kokku tagastati 54 ankeeti (64% ankeetidest), eestlased olid muulastega võrreldes ankeetide täitmisel aktiivsemad (tagastati 38 ankeeti ehk 70% vs 16 ehk 53%). Ilmselt õnnestus eestlastest klientidele ankeedi vajalikkust enam lahti seletada kui muulastest klientidele.

Tulemused. Teenuse kättesaadavuse kohta saime teada, et 79% klientidest oli täielikult nõus või nõus väitega, et nad said teenust siis, kui nad seda vajasisid. Kõrge rahulolu teenuse kättesaadavusega oli meile meeldivaks üllatuseks, sest vajadus teenuse järele on tunduvalt suurem, kui võimalus seda osutada. Seetõttu jäävad teenusele suunatud kliendid sageli teenusesaajate järjekorda ning saavad teenust alles siis, kui koht vabaneb. 90% klientidest nõustus, et tegevusjuhendaja on neile teenuse osutamise ajal vajadusel kättesaadav, mis näitab teenuse suutlikkust pakkuda klientidele turvalisust.

Selgus, et enne teenuse saamist ei olnud klientidel piisavalt infot vaimse tervise teenuste kohta – seda väitis 52% klientidest. Põhiliselt said nad teenuse kohta infot raviarstilt (teenusele suunab ainult psühhiaater). Siit teadmine, et mida teadlikumad on psühhiaatrid ja/või psühhiaatriaõded vaimse tervise teenustest, seda efektiivsemalt toimub teenustele suunamine ja seda enam oskavad kliendid ka oma valikuid teha.

Teenuse osutamise puhul uurisime, kuidas on klientide arvates praktikas rakendunud asutuse väärtused ja teenuse eesmärgid. Äärmiselt meeldiv oli tõdeda, et kliendid hindasid väga kõrgelt rahulolu selliste TVTK väärtustega nagu kliendikesksus, usaldusväärsus ja profes-

sionaalsus. 81–85% vastajatest nõustus muuhulgas järgmiste väidetega: tegevusjuhendaja on minu suhtes mõistev ja hoolitsev; kuulab mind ja arvestab minu arvamusega; kooskõlastab minuga kõik mind puudutavad otsused ja tegevused; väärtustab mind sellisena nagu ma olen; kontakteerub vajadusel teiste inimestega, et mind aidata. Tagasihoidlikult hindasid kliendid avatust. Vaid 50% klientidest leidis, et neil on võimalus teenuse kujundamisel kaasa rääkida. 20% vastanuist otsustas jääda selles küsimuses neutraalseks või jättis küsimusele vastamata ja 19% vastanutest väitis, et neid ei kaasata teenuse parendamise protsessi.

76% klientidest leidis, et teenus aitab neil igapäevaeluga paremini toime tulla ja 65% leidis, et teenus on nende elus kaasa toonud positiivseid muutusi. Kõige sagedamini töid vastajad välja, et nad on õnnelikud selle üle, et neil on nüüd kindel inimene, kellega saab rääkida oma muredest ja rõõmudest ning kes kuulab ja vajadusel juhendab igapäevaste tegevustega toimetulekul. Teise positiivse muutusena nimetati isiklike suhete paranemist, mida kirjeldati järgmiselt: „sain isaga suhted korda”, „naabrite agressiivsus minu suhtes on kahanenud”, „olen hakanud omadega julgemalt suhtlema” jne. Veel toodi välja, et kasvanud on enesekindlus, julgus, käitumise adekvaatsus ning teadlikkus oma olukorrast ja võimalustest. 76% klientidest kinnitas, et saavad tegevusjuhendajalt piisavalt informatsiooni oma õiguste, teenuste, toetuste ja muude abivõimaluste kohta.

Kui võrrelda eraldi eestlaste ja muulaste arvamusi, siis eestlased olid skeptilisemad ja jäid oma vastustes pigem neutraalseks, muulased aga olid emotsionaalsemad ja hindasid teenusega rahulolu üldjuhul kõrgemalt ning samas väljendasid julgemalt ka oma rahulolematust.

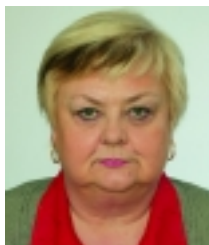
Kuidas edasi? Jäime uuringu tulemustega kokkuvõttes rahule. Oli hea meel suhteliselt suure vastanute arvu, teenusega kõrge rahulolutaseme ning vastajate julguse üle teha ettepanekuid teenuse parendamiseks. Piloottuuringu tulemustele tuginedes plaanime teha mõningad muudatused ankeeti, kaaluda muudatuste sisseviimist teenuse osutamise protsessi ning muuta kliendirahulolu uurimine regulaarseks.

Juhtimiskvaliteeti tunnustatakse auhinnaga

Kvaliteedijuhtimisauhinda antakse Eestis välja alates 2002. aastast. Konkursi eesmärgiks on juhtida tähelepanu organisatsioonide juhtimise kvaliteedile ning selle arendamisele, tõstes nii organisatsioonide kui ka riigi konkurentsivõimet tervikuna.

30. novembril avalikustasid Ettevõtluse Arendamise Sihtasutus, Eesti Kvaliteediühing ning majandus- ja kommunikatsiooniministeerium konkursi "Eesti Juhtimiskvaliteedi Auhind 2006" tulemused. Auhindu anti välja kolmes kategoorias: suurettevõtted, keskmise ja väikese suurusega ettevõtted ning avaliku sektori organisatsioonid. Suurettevõtete kategoorias pälvis kvaliteediauhinna Elcoteq Tallinn AS. Teistes kategooriates võitjat ei valitud. Küll aga said mitmed organisatsioonid tunnustuse märkimisväärsete edusammude tegemise eest juhtimiskvaliteedi arendamisel. Avaliku sektori organisatsioonidest pälvis tunnustuse "Eeskujulikult juhitud organisatsioon" Eesti Haigekassa ning "Hästi juhitud organisatsioon" Eesti Televisioon. Haridusvaldkonda esindas konkursil Tallinna Kanutiaia Noortemaja. Sotsiaalvaldkonna organisatsioonid pole seni konkursil osalenud, kuigi nende esindajaid oli konkursil organisatsioonide hindajate seas – Toivo Ilves ja Urve Auksma Võisiku Hooldekodust, Merit Lilleleht Tallinna Sotsiaaltöö Keskusest ja Anu Rahu Tallinna Vaimse Tervise Keskusest.

10 aastat Astangu Keskust

Astangu Kutserehabilitatsiooni Keskus näeb oma tulevikku asutusena, kes tagab kutserehabilitatsiooni teenuse osutamisega erivajadusega õppijatele võrdsed võimalused tööturul.

Maret Priske

Astangu Kutserehabilitatsiooni Keskuse direktor

1995. aasta oli taasiseseisvunud Eestis keeruline aeg, kus sündisid mitmed uued ideed ja algatused. Mitte juhuslikult ei tähista oma 10. tegevusaastat järjestikku Juks, Käo Päevakeskus ja nüüd ka Astangu Keskus.

Kuigi valitsus kiitis heaks ÜRO Peaassamblee poolt 1993. a. 20. detsembril vastu võetud resolutsiooni „Standardreeglid võrdsete võimaluste loomisest puuetega inimestele”, räägiti tollal veel väga vähe erivajadusega inimese õigustest ja vajadusest olla kaasatud ühiskonnas. Tavainimesel tuli puudega inimeste puhul meelde esmalt ratastool ja rehabilitatsioonist rääkides peeti silmas eelkõige meditsiinilist sekkumist ja ravi, abivahenditega varustamine piirdus põhiliselt välisabiga.

90-ndate algul oli puudega noortel võimalik omandada esmaseid kutseoskusi põhihariduse järgsel lisa-aastal erikoolide, mõnel juhul ka põhikooli juurde loodud kutseklassides. 1994. a suleti Tallinnas tegutsenud invaliidide kutsekool. Uuringud näitasid, et sealt saadud ettevalmistus ei võimaldanud noortel alustada iseseisvat elu ja tööturul hakkama saada. Juurdepääsu kutseoskuste omandamisele takistas erivajadusega noorte ja täiskasvanute madal haridustase. Kõik see tekitas vajaduse sellise keskuse järele, kus erivajadusega inimesele oleks tagatud kutseõpe koos eluks vajaminevate sotsiaalsete oskuste õpetamisega.

1995. aastal algas Astangul Õismäe 9-kordsete majade taga poolkinnises asumis Nõukogude armee ohvitseride lastele mõeldud üldhariduskooli ehitusjärgus oleva hoone kallal uuesti ehitustegevus. 2. märtsil 1996 avas ukseid sotsiaalministeeriumi hallatav riigiasutus Astangu Toimetulekukeskus, mille tegevuse eesmärgid olid:

- Puuetega inimeste sotsiaalseid ja erivajadusi arvestava rehabilitatsiooniprogrammi ning sellele toetuva integreeritud ametikoolituse üleriigilise süsteemi kavandamine ja väljaarendamine.
- Õiguslikke aluseid ja haridusstandardite nõudeid järgivate eelduste, võimaluste ja tingimuste loomine puuetega inimeste tööõppeks ja -hõiveks ning sotsiaalseks toimetulekuks ühiskonnas.

Esimesel, kolmekuulisel ettevalmistaval kursusel õppis 40 õpilast, sügisel juba 60. Õpiti arvutiteeninduse, sekretäritöö, kergeõivaste õmblemise ja mööbli restaureerimise eriala.

Aastatel 1996–2001 olid prioriteetseteks tegevusteks: õpperühmade moodustamise aluste väljatöötamine; õppekavade koostamine kutseõppekursuste läbiviimiseks põhihariduse ja keskkariduse baasil ning õppematerjalide valmistamine; kutseõppe läbiviimine; kutseõppes õppijate tegevus- ja õpivõime toetamine isiku erivajadusest tulenevate rehabilitat-

sioonitegevustega; keskuse õpetajate ja rehabilitatsioonispetsialistide koolitamine eripedagoogikas; üleriigilise asutusena oma tegevuse tutvustamine ning kogemuste jagamine sotsiaaltöö tegijatele ja kutseõppeasutuste pedagoogidele; ühiskondliku mõtteviisi muutmine erivajadusega õppija suhtes.

Mis andis meile tol ajal jõu ja julguse tegutsemiseks? Kõik keskuse töötajad olid tugeva missioonitundega. Toimis koostöö Eesti Puuetega Inimeste Koja ja Puuetega Inimeste Fondiga, fond toetas mitu aastat keskuse personali koolitust. Heatasemelist spetsialistide täiendkoolitust saime Saksamaal Schleswig-Holsteini Liidumaa Diakoonia kutseõppekeskustes, Soomes Oulu Merikoski kutseõppekeskuses, Järvenpää kutseõppekeskuses jt asutustes ning organisatsioonides. Sotsiaalministeerium toetas 1997. a projekte *Puudega õpilane ja kutsevalik, Info ja nõustamine ning Toetatud töölerakendamine*. Haridusministeerium kaasas keskuse spetsialiste õppekavaarendusse ning erivajadusega noorte kutseõppe arendamise töörühmadesse. Õpetajate täiendkoolituse ja õppekavaarenduse valdkonnas tegime koostööd kutseõppeasutustega. Tihe oli koostöö kohalike omavalitsustega, loodi püsivad suhted rahvusvaheliste organisatsioonide ja asutustega, spetsialistid ja õpilased osalesid rahvusvahelistes projektides. Algul vaatlejana ja hiljem assotsieerunud liikmena hakkas keskus osalema Euroopa Rehabilitatsiooni Platvormi töös.

2001. aasta oli Astangu Keskuse arengus vahekokkuvõtete tegemise aeg. 1996–2001. a oli keskkuses õppinud 292 õpilast. Õpperühmad avati toimetulekukursusel, ettevalmistuskursusel, mööbli restaureerimise, kergerõivaste õmblemise, pagar-kondiitri, puhastusteeninduse, arvutisüsteemi hoolduse ja kontoritöö erialal. 2001./2002. õ.a oli Astangu Keskuses 126 õppijat 15 õpperühmas. Keskuse õpilaskonna moodustasid tol perioodil kerge vaimupuudega, liikumis- vm kehapuudega, krooniliste haigustega, kurdid, üksikud nägemispuudega ning liitpuudega isikud. 2001. a valmis uus õppekorpus kaasaegse puidutöökoja, puhastusteeninduse labori, kondiitritöökoja ning teiste õppeklassidega. Töötati välja kutsealast ettevalmistust toetav rehabilitatsiooniprogramm, mida võimaluste piires rakendati ka kutseõppeasutustes. Hakati planeerima ja läbi viima rehabilitatsioonitegevusi isiklike rehabilitatsiooniplaanide alusel. Astangu Keskusest kujunes puuetega inimeste kutsealase rehabilitaatoriteerimise meetodikakeskus.

Puudust tundsiime sööklast, spordisaalist, aulast ja ujulast. Õpilaskodu puudumise tõttu ei saanud kõiki väljastpoolt Tallinna õppida soovijaid vastu võtta. 1999./2000. õ.a oli 66% õppijaist Tallinnast, 20% Harjumaalt ning 14% mujalt Eestist.

Keskuse tegevust ja arengut aitas edendada sellel perioodil osalemine 19 riigisisises ja rahvusvahelises projektis.

2000. aastal esimesest Astangu Keskuses läbi viidud tööhõivealasest küsitlusuuringust selgus, et Astangu Keskuses kutseõppekursuse läbinuist sai avatud tööturul tööd 65–67% lõpetanuist. Kõik töölesaanud ei töötanud õpitud erialal või erialaga seotud ametikohtadel, kuid omandatud sotsiaalsed oskused ning valmisolek töötamiseks võimaldasid töötada mõnel muul ametikohal. Tööle asumisel ja töötamisel tunti puudust toetavatest teenustest. Neil aastatel ei nähtud puudega inimeses täisväärtuslikku tööturu subjekti, kellele tuleb tagada transporditeenus, juurdepääs töökohale, olmeruumidele jms.

90ndate lõpus ja 21. sajandi alguses arenesid koos kutseharidusreformiga jõudsalt ka haridussüsteemi võimalused erivajadustega noorte kutseõppes osalemiseks: avati väiksema õpilaste arvuga erirühmi, kaasati erivajadusega õpilasi tavarühmadesse, õpetajad omandasid täiendõppe kaudu eripedagoogilisi teadmisi. Aasta-aastalt suurenes kutseõppe-

asutustes erivajadustega õppijate arv. Käivitumas oli puuetega inimeste kutsekoolituse üle-riigiline süsteem. 2001. aastal õppis puuetega inimesi juba 21 kutseõppeasutuses. Erivajadustega inimeste kutseõppes olid välja kujunenud traditsioonilised erialad nagu puutöö, õmblemine, koka abi, aedniku abi, kodumajandus, töö arvutiga jms. Tundsime ennast selles muutuste ahelas tugeva lülina ning samas nägime sellesamas ahelas ka nõrku lülisid:

- kutseharidus keskendus kerge vaimupuudega noortele
- liikumispuudega isikutele polnud loodud õppimiseks sobivat füüsilist õpikeskkonda
- õpperühmi komplekteeriti laekunud avalduste alusel, arvestamata õppija erivajadusi ning rehabilitatsioonivajadust
- kutseõppeasutustes oli vähe võimalusi riikliku toimetuleku õppekava järgi põhihariduse omandanud isikute kutseõppeks
- kutseõppeasutustes puudusid isiku erivajadusest lähtuvad tugitegevused
- läbi mõtlemata oli erivajadusega isikute karjääri- ja kutsenõustamise ning tööhõive toetamise korraldamine.

2001. aastaks oli ühiskonnas muutunud suhtumine erivajadusega õppijatesse. Esimesed kutsekooli lõpetanud erivajadusega inimesed soovisid nüüd õpitud tööoskusi kasutada. Sajandi lõpukümnendil kummitas Eestis tööpuudus, mis ulatus mõnel aastal regiooniti 15% ja enam. Tööandja võis töötajaid valida. Pole siis ime, et erivajadusega töötajad jäid kõrvale. Raske oli selgeks teha tööandjale ja kaastöötajatele, et erivajadusega töötaja pole üldjuhul kulukam ja kehvem töötaja, vahel on asi isegi vastupidi.

Astangu Toimetulekukeskuse lõpetajad nurisesid asutuse nime üle, mille tõttu nad omandatud tublidele tööoskustele vaatamata ei julgenud näidata oma tunnistust ühelegi tööandjale. Töötajadki olid sellest nimest välja kasvanud – sõna *toimetulek* ei viidanud tööle ega tööoskustele. Analüüsides oma tegevust ning osaledes Phare Consensus projektis *Puuetega inimeste sotsiaalse tõrjutuse ennetamine* ning SoM projektis *Erivajadustega laste hoolekande- ja rehabiliteerimisvajaduste hindamine ja kulg*, saime kinnitust, et **Astangu Keskuse näol on tegemist kutserehabilitatsioonialast tegevust korraldava keskusega**. Phare Consensus projekti meeskond defineeris **kutsealast rehabilitatsiooni** kui puudega inimesele töö saamist ja/või säilitamist ning selle kaudu tema ühiskonda integreerumisele kaasaaitamist. Maailmas hetkel kõige tuntuma kutserehabilitatsiooni määratluse on välja pakkunud Selander: kutserehabilitatsioon kujutab endast meditsiinilisi, psühholoogilisi, sotsiaalseid ja tööalaseid oskusi edendavaid lõimitud meetmeid säilitamiseks, taastamiseks või parendamiseks erivajadustega inimeste toimetulekut tööturul.

2001. aastal tegime sotsiaalministrile ettepaneku nimetada Astangu Toimetulekukeskus Astangu Kutserehabilitatsiooni Keskuseks. Muudatusi tehti ka asutuse põhimääruses. Kutserehabilitatsiooni protsess muutus terviklikumaks. Tegevuste hulka lisandusid karjäärinõustamine ning tööhõivealase tegevuse toetamine. Moodustati tegevuspõhised talitused, ühena neist ka tööhõivetalitus.

Läbimurret oli vaja tööandjate ja teiste ühiskonnaliikmete mõtteviisi muutmiseks. 2002. aastast keskendusime järjest enam **koostööle tööandjatega ja tööd vahendavate struktuuriüksustega**, eeskätt tollaegsete maakondlike tööhõiveametitega. Läbimõeldumaks muutus õppekavajärgse praktika korraldus. Keskuses loodi andmebaas tööandjatest, kellega kujunesid püsivad koostöösuhted. Arenes koostöö Tööandjate Keskkliiduga. Hakkasime läbi viima küsitlusuuringuid tööandjate seas, et saada hinnanguid Astangu Keskuses õppijate töö- ja sotsiaalsetele oskustele. Tavaks sai iga-aastane lõpetanute tööhõivealane küsitlus.

Keskuse koostöövõrgustik on aastatega märgatavalt laienenud. Keskuse tegevuse ja tööko-

Jõulunädal 2004 – Astangu keskuses on piparkoogid omast käest võtta.

gemuse vastu on tänaseni huvi tundnud kokku **4 831 külastajat**, kes on osalenud meie teabepäevadel, tutvunud Astangu Keskuse tegevuste ja saavutustega või osalenud koolitustes.

2001. aastast kuni käesoleva ajani on Astangu Keskus olnud tegev paljudes rahvusvahelistes ja riigisisestes projektides, nagu: Leonardo da Vinci programmi õppijate praktikaprojektid; õpetajate ja spetsialistide lähetusprojektid ning õpikeskkonna, õppekavade ja meetodilise tegevuse arendusele suunatud projektid; koolitus- ja nõustamistegevust arendavad projektid; erivajadusega isikute tööhõivet toetavad projektid; karjääri- ja kutsenõustamist ning kutserehabilitatsiooniprotsessi arendavad projektid. Siinkohal tahaksin ära märkida Phare programmi projekti *Puuetega inimeste tööhõive edendamise*, Leonardo da Vinci programmi projekti *Väiksema konkurentsivõimega inimeste tööhõive edendamise (SETTLE)* ning *Academia* karjäärinõustajate koolitusprojekte.

Astangu Keskusel on olnud hea koostöö Eesti ja teiste Euroopa riikide ülikoolidega nii personaliarenduse kui ka üliõpilaste praktika korraldamisel.

Põhiprotsesside arengut on toetanud Astangu Keskuse õpi- ja töökeskkonna areng, sh IT võimaluste parendamine. 2003. aasta sügisel valmis ja alustas tööd õpilaskodu ja söökla. 2004. aasta sügisel valmis tervisekompleks ujula ja spordisaaliga ning administratiivhoone.

Alates 2002. aastast keskendumise eeskätt teenuste kvaliteedile, märksõnaks muutus kliendikesksus. Erilist tähelepanu pöörati kutserehabilitatsiooni arendamisele: kvaliteetselt koostatud rehabilitatsiooniplaanid; õppekavaarendus; rehabilitatsiooniteenused kui õppeprotsessi lahutamatu osa; füüsilise õpikeskkonna arendamine; toetavate rehabilitatsioonitegevuste tarvis protseduurireeglite väljatöötamine; süsteemne kutse- ja karjäärinõustamine ning tööhõivet toetav tegevus; personaliarendus; sisehindamise süsteemi rakendamine; klientide rahulolu-uuringud.

Alates 2004./2005. õ.a suurenes järsult raskemate puuetega õppijate arv. Avasime uue eriala riikliku toimetuleku õppekava järgi põhihariduse omandanud isikutele. 2005./2006. õ.a avasime rehabilitatsioonikursuse ajutrauma läbinud isikutele ning tööalase koolituskursuse

Sissejuhatus infotehnoloogiasse ehk AO kursus. 2006./2007. õ.a avasimekäivitasime neli kohanemiskursust eri sihtrühmadele: ajutrauma läbiteinutele, toimetulekuhariduse ja/või sarnase haridusvajadusega õppijatele ning abikoolis põhihariduse omandanutele. Kohanemiskursuste eesmärk on kursuslaste kutseelduste kindlakstegemine ning nende kutsevaliku ja karjäärikujundamise toetamine. Kursuse õppekavas on lisaks erinevate erialade katselisele õppele üldpädevuste ja sotsiaalsete oskuste arendamine. Kursuse lõpetanu võib jätkata õpinguid kutseõppeasutustes, Astangu Keskuses või valida mõne muu võimaluse. Alustanud on neli 40-õppenädalast tööõppekursust.

Käesoleval õppeaastal osaleb Astangu Keskuse kutser rehabilitatsioonil 134 õppijat 16 õpperühmas. Õpilaskontingendi puude raskusastet arvestades on seitsmes õpperühmas vähendatud õppijate arvu 8-lt 6-le. Praegu kasutab keskuse õppijatest liikumiseks ratastooli 16, muid liikumisabivahendeid 3, kuulmispuudega on 13 õppijat, kes kasutavad viipekeeletoetust. Õpilaskodus elab 57 õppijat ehk 42,5% õppijaist ja ligemale pool õppijaist on raske või sügava puudega.

2006./2007. õ.a on Eestis noortel võimalik kutseoskusi omandada 47 kutseõppeasutuses, kus juba paar aastat õpib ka tuhatkond erivajadusega noort. HTM teatmikis „Abiks otsustajale“ on ära märgitud 16 õppeasutust, kus erivajadusega noori oodatakse. Kehtiv kutseõppeasutuse seadus näeb ette mitmeid paindlikke kutseõppe vorme, et ka väiksema konkurentsivõimega (sh erivajadusega) noored saaksid omandada kutseoskusi. Saadaval on ka tugiteenused (psühholoog, sotsiaaltöötaja, viipekeeletoetaja, eripedagoog). Loodud tingimused peaksid toetama erivajadusega noorte kutseõpet ning vähendama kutsekoolist väljalangevust, mis HTM andmetel oli eelmisel õppeaastal 34%.

Astangu Keskus on oma kümne tegevusaasta jooksul tõdenud, et parimat võimalikku tulemust annab **terviklik kutser rehabilitatsioon**, mis koosneb järgmistest tegevustest:

- õppijakandidaadi terviseseisundi ja rehabilitatsioonivajaduse hindamine
- õppija kutsevaliku eelduste kindlakstegemine
- pikaajaline toetatud karjääriplaneerimine ja kutsevalik
- õppija lähivõrgustiku nõustamine
- põhikoolist kutse- ja tööõppesse ülemineku toetamine harjutavate tegevuste abil
- rehabilitatsioonivajadusest tulenevad toetavad rehabilitatsiooniteenused
- sotsiaalsete ja üldoskuste arendamine
- tööoskuste ja võimetekohase hariduse omandamine, arvesse võttes õppija vaimset ja/või füüsilist võimekust temale sobivas aja- ja sisu mahus
- õpitud oskuste harjutamine turvalises ja tuntut keskkonnas

Tulevik

Koostöös sotsiaalministeeriumiga on Astangu Keskuses kavandamas oma eesmärgid ja nende saavutamise teid aastani 2010. Näeme oma tulevikku riigiasutusena, kes kutser rehabilitatsiooni teenuse osutamise tagab erivajadusega õppijatele võrdsed võimalused osalemiseks kaasavas kutse- ja tööõppes, toetab tööikka jõudnud erivajadusega inimeste üleminekuid ühest õpiastmest teise ja tööturule sisenemist, püsivust ning sinna tagasipöördumist. Keskus pakub ka edaspidi erivajadusega tööealistele inimestele kvaliteetseid töö- ja kutsealase rehabilitatsiooniteenuste ning vajadusel muid tegevusvõimet toetavaid teenuseid. Teeme kõik, et Astangu Keskusel oleks ka edaspidi toimiv riigisisene ja väliskoostöövõrgustik, kellelega koos luuakse eeldusi erivajadusega inimeste arvestamiseks võrdväärsete kodanikena ning nende kaasamiseks kõigisse eluvaldkondadesse.

Lastekaitse maailmafoorum Vancouveris

Ene Tomberg, Lastekaitse Liidu vanematekogu liige

Ülemaailmne foorum „Edasised tegevussuunad lastekaitstes“ toimus 19.–22. novembrini Vancouveris Kanadas, võõrustajateks Kanada Briti Columbia osariigi laste ja perekonna arengu ministeerium, Rahvusvaheline Lastekaitsefoorum (IFCW), Alberta lasteteenistus ja Kanada lastekaitseliit.

Konverentsi põhiteemaks oli laste hooletusse jätmise ennetamine ja lastevastase vägivalda ohvrite abistamine. Foorumil oli esindatud 36 maad. Plenaarsessioonidel käsitleti laste ja noorte olukorda maailmas UNICEFi uuringutele tuginedes, põlisrahvaste laste ja noorte probleeme, laste seksuaalset ekspluuteerimist interneti vahendusel ja laste hooletusse jätmise neurobioloogilisi tagajärgi.

Noored olid kaasatud foorumi töösse, nende ettekanded puudutasid laste õiguste, vaimse tervise, erivajadustega laste ja seksuaalsete probleemide, laste ja noorte kaasatust. Leiti, et ei ole mõtet korraldada debatte laste elu puudutavates küsimustes ilma laste ja noorte osalusega.

Kuna enamus maailma peretugikeskusi töötab lühema- või pikemaajaliste projektide toel, soovitati hinnata projektide tulemuslikkust selle järgi, kui paljude laste elu on suudetud nende projektidega mõjutada või parandada.

UNICEF-i Kanada president **Nigel Fischer** toonitas, et igas riigis peab olema lastevastase vägivalda juhtumite registreerimise süsteem. Lastekaitse Liit tegi juba aastate eest ettepaneku, et riiklikus laste traumade registris võiksid olla eraldi märgitud lastevastase vägivalda juhud.

Konverentsi huvitavaimaks ettekandeks osutus laste traumasid uuriva organisatsiooni Child Trauma Academy (vt www.childtrauma.org) juhi **Bruce Perry** käsitlus lapse hooletussejätmise neurobioloogilistest tagajärgedest. Et laps sünniks tervena, tuleb hakata selleks eeldusi looma juba 100 aastat enne lapse sündi: mitme põlvkonna vältel tuleb kinni hoida õigest tervisekäitumisest, traditsioonidest ja kultuurist. Inimese aju on disainitud loomuliku maailma tarbeks. Kuna kõrge riskitasemega laste arv pidevalt kasvab, tähendab see tervete täiskasvanute arvu langust tulevikus. Laste suhtlusoskus muutub üha kehvemaks: neil on oma tuba, telegas ja nad on eraldunud perekonna tavaelust, ei istu perekonnaga ühise laua taga. Miks peaks laps, kes pole kogenud armastust, oskama armastada? Esineja pidas äärmiselt oluliseks nii lastekaitsete kui tervishoiutöötajate kodukülastusi, et varakult kindlaks teha, kui laps ei tunne ennast kodus turvaliselt ja õnnelikult.

Laste tundeelu mõjutamine oli psühhiaater **Danya Glaser**'i teemaks. Kiindumus on bioloogiline instinkt. Esimese 6–10 elukuu jooksul arenevad lapsel kiindumussuhted, selektiivne kiindumus kujuneb esimese kolme eluaasta jooksul. Meditsiinis on tuntud nii reaktiivsed kiindumushäired¹ kui ka kiindumuse puudusest tingitud häired. Mõlema seisundi vältimiseks tuleb õpetada vanemaid tundma ja tajuma lapse poolt saadetavaid signaale ning pakkuma lapsele nn kiindumusterapiat. Interneti vahendusel kasutatakse sageli ära just neid teismelisi, kellel jääb kodus puudu armastusest ja kiindumussuhtest ning kes seetõttu tunnevad end õnnetuna ja otsivad tähelepanu. Tuleb osata kuulata seksuaalselt väärkoheldud last. Põhiline on mõelda ennetusele ja õpetada lapsi nägema ohtu.

Tähelepanu pöörati ka isadusele ja isaks kasvamisele, mida käsitleti ka novembris Lastekaitse Liidu isaduse teemalisel konverentsil. Probleemse käitumisega lapse puhul pööratakse ikka esmalt ema poole, isa jääb vastutusest ja koolitustest kõrvale. Kui räägitakse alaealiste rasedusest, on kõne all vaid sündiva lapse ema.

Oma ettekandes käsitlesin vägivalda mõju lapse käitumise kujunemisele ning Lastekaitse Liidu ennetusprojekte „Meie-Meie“, „Kasvame Koos“ ja sotsiaalteatri projekti.

Konverentsi käigus külastasime Briti Columbia Ülikooli sotsiaalteaduskonda ja laste abitelefoni keskust. Viimases on kõrvuti telefoninõustajatega valves ka erariides politseinikud, kes lapsele suunatud vägivalda puhul on ööpäevaringselt valmis välja sõitma koos sotsiaaltöötajaga, et juhtumit lahendada.

¹ Kiindumushäire, mis on tekkinud reaktsioonina hooletusse jätmisele vm traumeerivale sündmusele

Sotsiaalhooldaja või tegevusjuhendaja?

... ja vahel ka tegelusjuhendaja, tegevusjuht, hooldaja, hooldusõde... Kas tõesti on heal lapsel mitu nime?

Piret Tamme, TAI koolitus- ja teabekeskuse juhataja

30. novembril 2006 korraldas Tervise Arengu Instituut koostöös sotsiaalministeeriumiga konverentsi „Elukestev õpe sotsiaalteenuste kvaliteedi tagamisel“.

Konverentsil arutati hoolekandeesutuste töötajate kvalifikatsiooni, kompetentside ja hariduse üle. Eriti põnevaks kujunes paneeldiskussioon, milles osalesid Lääne-Virumaa Kutsekõrgkooli, Pärnumaa Kutsehariduskeskuse, Valgamaa Kutseõppekeskuse ja Kuresaare Ametikooli esindajad, kes tutvustasid sotsiaalhooldaja/ hooldaja tasemeõpet tegevusjuhendajatega täidetud auditooriumile.

Kas siis sotsiaalhooldaja eriala lõpetanud saavad tegevusjuhendaja kutse? Kuid tegevusjuhendaja kutsestandardit pole olemas. Küll aga leidsin kolm üsna sarnast kutsestandardit, mille alusel tasemehariduse õppekavu koostatakse ning õpet läbi viiakse. Lähemalt uurisin sotsiaalhooldaja I, II ja III, hooldusõde II ja III ning hooldaja II ja III kutsestandardit. Siinkohal lühike ülevaade kolme erineva kutse kirjeldusest. Kes on kes?

- *Hooldusõde on erialase ettevalmistusega töötaja, kes on omandanud tööks vajalikud teadmised ja oskused abivajaja hooldamiseks, juhendamiseks ja rehabilitatsiooniks.*

- *Sotsiaalhooldaja on erialase ettevalmistusega töötaja, kes on omandanud tööks vajalikud teadmised ja oskused abivajaja hooldamiseks, juhendamiseks ning rehabilitatsiooniks.*

- *Hooldaja on erialase ettevalmistusega töötaja, kes on omandanud tööks vajalikud teadmised ja oskused kliendi/patsiendi hooldamiseks, juhendamiseks ning rehabilitatsiooniks.*

Nagu lugeja võis veenduda, erineb kutse nimetus ja mõned sidosõnad, aga sisu on sama. Ehk muutub midagi edaspidi?

- *Hooldaja on hoolekande ja tervishoiu esmatasandi töötaja. Tema töö eesmärk on*

abistada klienti/patsienti inimväärse elu korraldamisel ja võimalikult kõrge elukvaliteedi saavutamisel. Ta hoolitseb abivajaja füüsiliste ja psühhosotsiaalsete vajaduste rahuldamise eest, juhendab ja toetab teda. Hooldaja abistab klienti/ patsienti tervisekahjustuste, funktsionaalsete häirete ja rehabilitatsiooni korral.

- *Sotsiaalhooldaja on hoolekande esmatasandi töötaja. Tema töö eesmärk on abistada klienti inimväärse elu korraldamisel ja võimalikult kõrge elukvaliteedi saavutamisel. Ta hoolitseb abivajaja füüsiliste ja psühhosotsiaalsete vajaduste rahuldamise eest, juhendab ja toetab klienti.*

- *Hooldusõde on tervishoiu ja hoolekande esmatasandi töötaja, kelle töö eesmärk on abistada abivajajat tervisekahjustuste, funktsionaalsete häirete ja rehabilitatsiooni korral.*

Ja nii edasi ja nii edasi. Kolm kutsestandardit on üsna sarnased, kuid tegevusjuhendajatel, keda erihoolekandes on ca 1000, oma kutsestandard puudub. Sellest tulenevalt tekib arusaamatusi õppetöös – tasemeharidusest lähtuvalt peaks koostama täiendkoolitusprogramme. Praegu pakub aga Tervise Arengu Instituut tegevusjuhendajatele sisuliselt kvalifikatsioonikursusi. Tegevusjuhendajaid pole võimalik diferentseerida ja takistatud on horisontaalne karjäär. Olen nõus, et kui on juba kolm ühesugust kutsestandardit, siis kas on vaja veel neljandat, mis küll kesken- duks rohkem erivajadustega inimestele? Mis aga saab nendest, kes on aastate jooksul läbinud tegevusjuhendaja baaskoolituse ja erinevad jätkukoolitused? Kuid ei tohi unustada, et kuigi tasemehariduses õpetatakse hooldajaid ja sotsiaalhooldajaid, siis vastavalt valitsuse ja riigi- ja omavalitsusasutuste töötajate ametiühingute liidu kokkuleppele (17. veebruar 2006) on õigus saada kuupal- ka fikseeritud alammääras kvalifikatsiooni-

nõuetele vastava ettevalmistusega **tegevusjuhendajatel**. Ehk siis, kui töötaja ei ole läbinud TAI-s korraldatud kvalifikatsioonikursusi, siis tal ei ole alust palgatõusu nõuda. Kahtlemata on vaja jätkata sotsiaalministeeriumi toetusel toimuva tegevusjuhendajate täiendkoolitust koos kõikide jätkukoolituste ja moodulitega, mis lähtuvadki elukestva õppe põhimõtetest. Kuid ehk on nüüd käes aeg, et ühise laua taha istuda ja vaadata üle sotsiaalvaldkonna kõigi toetavate erialade haridus, kompetentsid, täiendõpe, kutsed ning miks mitte ka ametid. Ja kindlasti tuleb küsida ka tööandjalt, millist töötajat ta vajab.

Mõtiskluseks

Kes töötavad täna meie hooldekodudes? Kas hooldekodu töötajate haridus vastab nende tööle esitatavatele nõuetele? Kuidas sobib praegune koolitussüsteem elukestva õppe põhimõtetega? Milline peaks olema hooldekodu töötajate täiendkoolitus? Kas praegust tegevusjuhendajat on võimalik sobitada sotsiaalhooldaja, hooldaja või hooldusõde kutsesstandardi alla? Kui jah, siis milline neist kutsesstandarditest sobiks? Või on vaja eraldi tegevusjuhendaja kutsesstandardit?

Tänukirjad hoolekandeesutuste töötajatele

30. novembril Tervise Arengu Instituudis toimunud hoolekandeesutuste konverentsil tunnustati sotsiaalministri tänukirjaga üld- ja erihoolekandeesutuste töötajaid. Valiku tegid asutused ise. Tunnustust saanud töötajate puhul märgiti nende pikka tööstaazi, head suhtlemisoskust, klientidega arvestamist, abivalmidust kolleegide suhtes ning positiivset eluhoiakut.

Ene Edur, AS Rannapere Pansionaat

Geia Kaart, Karula Hooldemaja, hooldaja

Oksana Kolesnikova, Kohtla-Järve Vanurite Hooldekodu

Anne Väärmaa, Kodijärve Hooldekodu tegevusjuhendaja

Virve Salumaa, Risti Hooldekodu, meditsiiniõde

Anneli Hurt, SA Nõo Hooldekodu, perenaine

Jaan Anvelt, Valkla hooldekodu velsker

Tatjana Kuznetsova, Harku hooldekodu, hooldustöötaja

Lidia Piht, SA Lõuna-Läänemaa TSK

Milvi Grosnõi, Ahja valla hooldekodu, hooldusõde

Maire Piirmets, Hageri hooldekodu

Sirje Roos, Aavere hooldekodu med.töötaja

Sirje Paas, Hargla hooldekodu, meditsiiniõde

Enn Kirt, Kärstna hooldekodu

Virve Jürgenson, SA PJV Hooldusravi meditsiiniõde

Maia Allik, Võisiku Hooldekodu, vaibatöökoja perenaine

Helle-Mall Poolakese, MTÜ Elulõng THK meditsiiniõde

Piia Pomerants, MTÜ Iseseisev Elu

Nelli Lepik, Sõmera hooldekodu vanem õde

Kersti Meitsar, Erastvere hooldekodu välitööde osakonna juhataja

Helgi Saarna, SA TVTHK tegevusjuhendaja

Irma Mattus, OÜ Kadrina Hooldekodu hooldaja

Rita Susta, S. K. Rakvere Hooldekodu OÜ

Rena Hiob, SA Taheva Sanatoorium, perenaine-arvepidaja

Helgi Lanto, Udriku hooldekodu, tegevusjuhendaja

Helmi Saar, SA Tarvastu Erihooldekodu psühhiaatriaõde

Tiiu Trummal, Pärsti Pansionaat, sotsiaalhoolekande töötaja

Eve Simson, Aravete hooldekeskus, hooldaja

Helgi Tammiste, SA Kiviõli Tervisekeskus, hooldusravi ja hoolekande osak. juhataja

Aili Jalg, SA Jõgeva haigla, hooldusosakonna hooldaja

Anneli Perejainen, SA Koeru hooldekodu, tegevusjuhendaja

Erene Sepp, Vastseliina hooldekodu, hooldusõde

Anne Lassikov, Narva-Jõesuu hooldekodu, päevakeskuse juhataja

Ene Reinart, Vändra Alevi hoolekandekeskus, hooldustöötaja

Tatjana Jermakova, Kursana Eesti OÜ, meditsiiniõde

Tiina Viira, Paistu Sotsiaal- ja Tervisekeskus, vanemhooldustöötaja

Maimu Noorhani, MTÜ Hellenurme mõis, direktori asetäitja

Riina Markson, Tallinna VTK Pelguranna, Tugikodu tegevusjuhendaja

Changes in national family allowance system in 2007

Katre Pall, *Ministry of Social Affairs*

From 1 January 2007, the monthly foster care allowance will be raised from 900 EEK to 1,500 EEK. Children under guardianship or foster care will receive a one-time start in independence life allowance in the amount of 6,000 EEK. To date, this has been paid to children without parental care upon leaving a social welfare institution or a school for children with special needs to start an independent life. From 1 July 2007, the monthly child allowance is raised from 300 EEK to 900 EEK from the third child onwards. The payments of the allowance for families with three or more children (the so-called quarterly allowance) will be stopped altogether. This change also concerns the subsistence benefit, as the quarterly allowance will not be paid to large families anymore. The loss of the quarterly allowance will be compensated by the rise in subsistence benefit to 900 EEK in 2007. Thus, the social assistance scheme will be standardised for all families.

From 1 September 2007, the child allowance and other family allowances will be paid to children aged 16-19 who are acquiring secondary education in other forms of study apart from daytime study (evening courses, distance learning or part-time vocational education). Family allowance shall also be paid to children who are simultaneously acquiring basic education and vocational education.

Are children's homes child-centred?

Ingrid Kask, *Social Work MA*

According to the Soviet ideology, children belonged to the state and regardless of their growing environment, they had to grow up to become useful and loyal citizens. Today, families are deemed to be the most natural growing environments for children and child-centeredness is on the agenda. In the first half of 2005, a study was carried out in an Estonian children's home looking for answers to the question of how children and educators describe the changes concerned with the transfer to the child-centred welfare services. The results showed that the changes in the children's home have first and foremost concerned the exterior – the building of the home had been renovated and there has been a transfer to the family system. Although the aim has been to generate a feeling of "home" for the children and to pay special attention to their needs, the formal changes, which are called the family system, guarantee neither a child-centred education nor a feeling of home to the children.

The educators were concerned about the children being more complicated compared to the years before while the house rules in the home have become more liberal. There is a lack of clear regulations and the educators feel they do not cope with the children. For the children, one of the reasons for not feeling at home is the fact that the children's home is and always will be an institution. The importance of listening, understanding and cooperation was also pointed out. One may assume that the children desire sincere relationships, which the children's home staff find difficult to provide.

Subsistence and needs of disabled people study 2005–2006

Katrin Pedastsaar, Märt Masso, *Ministry of Social Affairs*

The Ministry of Social Affairs conducted a "Subsistence and needs of disabled people study" from 2005-2006, which included 967 people with disabilities aged 16-74 from all over Estonia. The aim of the study was to map out the main subsistence problems of people with disabilities, to estimate the amount of assistance needed for decreasing these problems and the accessibility and suitability of allowances and services, and to identify the additional need for assistance. The study concerned the following issues: participation in working life, education and community life, economic situation and living conditions, services provided for people with disabilities and the necessary assistance.

The study showed that regardless of the measures taken in the last few years, people with disabilities still have many problems. The development of necessary measures has to show a greater emphasis on the needs of people with disabilities and on the increase and harmonisation of the accessibility and quality of the assistance provided. Additionally, there is a need to inform people with disabilities better of the services and allowances provided for them and to simplify the order of receiving the services. According to the study, 17% of the people with disabilities were employed. In comparison, the average employment rate in this age group in Estonia was 64% according to the data of the labour research 2005.

Изменения в государственных семейных пособиях в 2007 году. Стр. 5

Катре Палль, Министерство социальных дел

В 2007 году произойдут некоторые изменения в системе семейных пособий: с 1 января ежемесячное пособие на ребенка, проживающего в опекунской или попечительской семье, повысится с 900 до 1500 крон, эти дети получают право также на пособие на вступление в самостоятельную жизнь в размере 6000 крон. С 1 июля ежемесячное пособие на ребенка, начиная с третьего ребенка в семье, повысится с 300 до 900 крон.

Уполномочивающее оценивание в работе с клиентами социальной работы. Стр. 7

Дагмар Наруссон, Пярнуский колледж Тартуского университета

При оценивании (напр. оценка потребности в уходе или при составлении реабилитационного плана) не стоит ограничиваться выяснением проблем и потребностей. Чтобы процесс оценивания стал интересным и положительным опытом как для клиента, так и для социального работника, необходимо (1) выявлять ресурсы, заключенные в самом клиенте и его среде (2) постоянно ориентироваться на сильные личностные качества клиента (3) исходить из принципов уполномочивающей социальной работы.

Малькольм Пейн: социальную работу не стоит пока списывать со счета! Стр. 12

Регина Карякина, журнал Sotsiaaltöö

В данном журналу интервью британский профессор и автор популярного учебника по теории социальной работы Малькольм Пейн, посетивший Таллинн этой осенью, размышляет над сегодняшним днем и будущим социальной работы. По мнению профессора, социальная работа содержит в себе настолько ценные идеи, что им всегда найдется применение, даже если социальная работа исчезнет как профессия.

Об исследовании благосостояния и потребностей людей с ограниченными возможностями 2005–2006. Стр. 18

Катрин Педатсаар, Мярт Массо, Министерство социальных дел

В 2005.–2006. г.г. Министерство социальных дел провело исследование «Благосостояния и потребности людей с ограниченными возможностями 2005–2006», чтобы получить обзор по следующим темам: участие людей с ограниченными возможностями в трудовой, образовательной и общественной жизни; их экономическое положение и жилищно-бытовые условия; оказываемые людям с ограниченными возможностями услуги и необходимая им помощь.

Насколько сосредоточенным на ребенке является детский дом? Стр. 29

Ингрид Каск, магистр социальной работы

В одном детском доме в первой половине 2005 года было проведено исследование, в ходе которого детей и работников попросили описать изменения в связи с переходом на центрированное на ребенке попечительство и то, как это отражается на буднях детского дома. Хотя целью преобразований являлось предоставление детям домашнего уюта и учет их потребностей, этого добиться не удалось, т.к. формальные изменения ещё не делают детский дом настоящим домом.

KIRJANDUS

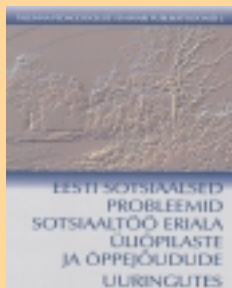
Toetus ja eluase – sotsiaaleluaseme kasutamise kogemus Tartu linnas

Jüri Kõre, Karmel Tall, Maire Koppel (2006) Tartu Ülikooli kirjastus

Raamat põhineb suures osas Tartu Linnavalitsuse sotsiaalabi osakonna tellimusel 2006. aasta juunis valminud uuringul "Sotsiaaleluase vajadust põhjustavad sotsiaalsed ja majanduslikud tegurid. Eluasemeteenuste pakkumise tulemuslikkus ja seda kindlustavad abinõud". Selles käsitletakse järgmisi teemasid: sotsiaaleluruumi mõiste, sotsiaaleluruumide taotlejad, sotsiaaleluruumide statistika Eestis, sotsiaaleluruumi taotlejate probleemid, eri sihtrühmade abistamiseks sobivad meetmed, toetatud elamise teooria ja praktika. Autorid loodavad, et uuringu põhjal antud soovitusel on abiks otsuste tegemisel nii sotsiaaltöötajatele kui kommu-

naalpoliitika korraldajatele.

Trükist saab lugeda Tartu Linnavalitsuse kodulehel www.tartu.ee > Linnakodanikule > Üldinfo > Tartu linna puudutavate uurimistööde register

Eesti sotsiaalsed probleemid sotsiaaltöö eriala üliõpilaste ja õppejõudude uuringutes

Tallinna Pedagoogilise Seminari publikatsioonid 2 (2006)

Alates 1995. aastast valmistatakse Tallinna Pedagoogilises Seminaris ette sotsiaaltöötajaid rakenduskõrghariduse tasemel ning sellest ajast alates on kuulunud õppekavasse ka uurimuslik lõputöö.

Käesolev kogumik on esimene, kus tutvustavad oma uurimusi sotsiaaltöö eriala lõpetanud ning õppejõud. Üliõpilastööde teemadering on sama lai kui ümbritsev elu: sotsiaalsed probleemid koolis (E. Mõlter), vaimupuudega ning käitumis- ja õpiraskustega laste probleemid (M. Kohl, K. Hermann), psüühilise erivajadusega inimeste hoolekanne (R. Kerdmann), eakate toimetulek muutuvus sotsiaalses keskkonnas (K. Teearu, M. Raudsepp), kinnipeetavate resotsialiseerimise küsimused (R. Saarepera), sotsiaaltoetused (S. Zilmer). Koos üliõpilastega õpivad ka õppejõud ning käesolevas kogumikus annavad ülevaate oma aastatel 2003–2004 valminud magistritöödest H. Põdder, M. Kauber ning T. Kõrvits. Pedagoogikakandidaat V. Neare on staazhika õppejõu ja juhendajana koostanud ülevaate puudega inimeste toimetulekust ja õppimisest (E. Neem'e ja H. Tamme lõputööde põhjal).

Sotsiaaltöökoolitus ei seisne üksnes eriala omandamises, sellesse kuulub ka sotsiaalse suhtlemise õppimine, enda ümber positiivse sotsiaalse keskkonna loomine. Seda püütakse silmas pidada Tallinna Pedagoogilise Seminari sotsiaaltöötajate koolituses ning positiivsed ettepanekud probleemide lahendamiseks on iga uurimuse lahutamatu koostisosa.

e-post: koolitus-sotsiaal@tps.edu.ee

Kasulaps iseseisvas elus

Andres Siplane (2006) Eesti Kasuperede Liit

Perekonnas hooldamine on muutunud viimase kümmekonna aastaga oluliseks alternatiiviks lastekodudele. Lastehoolekandes ei ole aga oluline üksnes lapsele täisväärtusliku ja arengut võimaldava keskkonna loomine käesoleval hetkel, vaid ka see, et laps saaks hiljem elus iseseisvalt hakkama. Teabe puudumine hooldusel kasvanud laste hilisemast elukäigust tekitas vajaduse korraldada uuring.

Uuring sisaldab 21 intervjuud endiste kasulastega, kus on pööratud tähelepanu lapse elukäigule ning noore inimese praegusele olukorrale (haridus, eluase, perekond, töökoht jne).

Tegemist on kvalitatiivse uuringuga, milles ei tehta laiemaid üldistusi. Valminud uuring aitab sisse elada selliste laste maailma, kelle vanemad ei tulnud nende

kasvatamisega toime. Lapsed paigutatakse pärast mitmeid vintsutusi kasuperedesse ja nad püüavad alustada iseseisvat elu oma eakaaslastega võrreldes hoopis teistsuguses olukorras.

www.kasuperede.ee